

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

SARA BREZIGAR

Mentor: izr. prof. dr. Miran Komac

POLITIKE PROMOCIJE MANJŠINSKIH JEZIKOV:
PRIMER SLOVENSKE JEZIKOVNE MANJŠINE V ITALIJI

MAGISTRSKO DELO

LJUBLJANA 2004

Kazalo

Uvod	4
Oprelitev predmeta naloge	6
Cilj naloge	10
Oprelitev temeljnih pojmov	10
Hipoteza	16
Struktura naloge	17
Metodologija naloge	19
Relevantnost izbrane teme in predmeta proučevanja	22
Teoretični okvir	27
Od etničnih, narodnih manjšin do jezikovnih skupnosti	27
Narodne in etnične manjšine	27
Jezik kot konstitutivni element etnije in pokazatelj različnosti	28
Jezik, identiteta in motivacija za učenje manjšinskega jezika	34
Jezik, identiteta, pripadnost	35
Dve funkciji manjšinskega jezika	42
Razlogi za učenje manjšinskega jezika	43
Jezik in njegovo okolje	47
Dejavniki ohranjanja in izumiranja jezikov	52
Revitalizacija jezikov	56
Koncentrični model manjšine kot predpostavka in cilj promocije jezika	58
Od koncentričnega modela manjšine preko promocije manjšinskega jezika do funkcionalne dvojezičnosti	61
Promocija manjšinskega jezika	64
Slovenska manjšina v Italiji	71
Kje živijo Slovenci v Italiji?	71
Pravna zaščita in njena aplikacija	72
Gospodarski potencial manjšine	77
Slovenska manjšina v odnosu do matičnega naroda in do večinskega naroda	80
Številčnost slovenske manjšine v Italiji	83
Načrtovanje promocije slovenske jezikovne manjšine	86
Načrtovanje pridobivanja znanja jezika	90
Večanje števila govorcev manjšinskega jezika	90
Povzetek obstoječega stanja	90
Večanje števila govorcev slovenskega jezika: izzivi in rešitve	94
Razlogi za vpis v »slovenske« vzgojno-izobraževalne ustanove	101
Širjenje domen rabe jezika	113
Načrtovanje korpusa jezika	115
Standardizacija jezika	116
Modernizacija jezika	118

<i>Načrtovanje prestiža jezika</i>	120
Prestiž manjšinskega jezika pri pripadnikih manjšinske jezikovne skupnosti	121
Prestiž manjšinskega jezika pri pripadnikih večinske jezikovne skupnosti	122
Pregled stanja in priporočila za prihodnost	124
<i>Načrtovanje rabe in priložnosti rabe jezika</i>	127
Slika obstoječega stanja	127
Osveščanje javnosti o možnostih rabe manjšinskega jezika	129
Od ponujanja možnosti do spodbujanja rabe	131
Afektivni in instrumentalni razlogi za izkoriščanje priložnosti rabe jezika	134
Načrtovanje priložnosti rabe in načrtovanje rabe jezika v prostem času	136
<i>Sklep</i>	139
<i>Seznam kratic, tabel in grafikonov</i>	142
Seznam kratic	142
Seznam tabel	142
Seznam grafikonov	142
<i>Uporabljeni viri in literatura</i>	143
Samostojne publikacije ter članki v znanstvenih in strokovnih revijah	143
Prispevki na konferencah, raziskovalna poročila, predavanja in pogovori	150
Dokumenti	151
Prispevki z medmrežja	152
Članki v tiskanih občilih	152
Zgibanke	152
<i>Priloga A: Slovensko etnično ozemlje v Italiji</i>	153
<i>Priloga B: Delež Slovencev v Italiji</i>	154

Uvod

V zadnjem desetletju se je zanimanje za jezikovno raznolikost zelo povečalo. Številni avtorji (Nettle in Romaine 2000, Crystal 2000, Skutnabb - Kangas 2000, idr.) so ponovno opozorili na problem izumiranja jezikov: le peščici od znanih jezikov naj ne bi grozilo izumiranje. Miselni tok teh publikacij je dokaj jasen: tako kot je treba na ekološkem področju pragozd varovati pred izginjanjem, je nujno potrebno sprejeti »zaščitne« ukrepe tudi na jezikovnem področju. Izumirajoče jezike je torej treba varovati pred izginjanjem, da bi ohranili bogastvo, ki ga jezikovna raznolikost predstavlja.

Med ogrožene jezike zelo pogosto sodijo manjšinski jeziki. Morda ne izumirajo v absolutnem smislu, vendar je njihovo (relativno) izumiranje glede na večinski jezik okolja prej pravilo kot izjema. Manjšinski jeziki se tako utaplajo v morju asimilacije in podlegajo vplivu večinskega jezika. Z izginjanjem manjšinskih jezikov pa so pripadniki jezikovnih manjšin – torej govorci manjšinskih jezikov – in z njimi vsi prebivalci narodno mešanega ozemlja, ob svoje kulturno bogastvo in jezikovno dediščino.

Še pomembneje pa je, da se lahko zaradi tesne povezave med jezikom, ki ga posameznik uporablja, in njegovo identiteto, z opuščanjem rabe manjšinskega jezika utaplja tudi občutek etnične in narodne pripadnosti ali različnosti. To pa ne pomeni le izginjanja jezikovnih manjšin, temveč je domet teh premikov potencialno veliko večji: prelevi se lahko namreč v izginjanje narodnih in etničnih manjšin ter posledično narodov.

Vprašanje, ali je to neizogiben potek dogodkov, je tu ključnega pomena. Ne moremo namreč zanikati, da na narodno mešanih ozemljih sčasoma prevlada dominantni jezik, torej jezik večine, ki posameznika najpogosteje obkroža v vsakodnevni govorni položajih. Vendar nekateri manjšinski jeziki (in s tem tudi nekatere narodne manjšine) se temu prepričanju o neizogibnosti »topilnega lonca« upirajo. Nekatere jezikovne manjšine so namreč prepričanje, da je treba manjšinske jezike ohraniti, tudi udeležile: s pomočjo smotrnega načrtovanja promocije jezika so izoblikovale

konkretna sredstva, ki so ta tok dogajanj zaustavila in spremenila. S politikami promocije jezika udeležajo cilje ohranjanja ter oživljanja manjšinskega jezika. Uspešne so v širjenju kroga govorcev manjšinskega jezika in v širjenju domen rabe manjšinskega jezika.

Z vprašanjem ohranjanja manjšinskega jezika se spopada tudi slovenska jezikovna manjšina v Italiji. V pričujočem besedilu bom poskušala pokazati, kako bi lahko tudi slovenska jezikovna manjšina v Italiji uspešneje kljubovala asimilacijskim pritiskom in številčnemu upadanju s smotno promocijo lastnega (manjšinskega) jezika – tako s širjenjem rabe manjšinskega jezika v okviru obstoječe manjšinske skupnosti, kot s širjenjem poznavanja (in rabe) manjšinskega jezika med pripadniki večinske jezikovne skupnosti. Poskusila bom torej opozoriti na ovire pri promociji slovenskega jezika v Italiji ter ponuditi nekaj napotkov za uspešnejšo promocijo slovenskega jezika v Italiji.

Opredelitev predmeta naloge

Pričujoče besedilo se bo osredotočilo na preučevanje promocije slovenskega jezika in s tem slovenske jezikovne manjšine v Italiji.

Pripadniki slovenske jezikovne skupnosti v Italiji živijo v treh pokrajinah: v tržaški, goriški in videmski pokrajini.

V magistrskem delu bo primarno govora o promociji slovenskega jezika v tržaški in goriški pokrajini. Prelomnica, ki jo pri omejitvi predmeta naloge postavljam med goriško in tržaško pokrajino na eni strani in videmsko¹ na drugi, ima korenine v dveh dejavnikih:

- Prvič, v različnem odnosu in dojemanju slovenščine ter slovenstva, ki zahteva popolnoma različne pristope k promociji jezika. Šumijeva (2000) sicer na to razliko opozarja pri preučevanju Kanalske doline, ki predstavlja le del območja, kjer je v videmski pokrajini prisoten slovenski živelj. Dejstvo pa je, da bi lahko njene ugotovitve o odnosu in dojemanju slovenščine lahko posplošili na celotno ozemlje videmske pokrajine in ta posplošitev bi omogočila, da uvidimo, zakaj je treba vprašanje promocije manjšinskega jezika obravnavati ločeno za tržaško in goriško pokrajino na eni strani, ter za videmsko na drugi. Šumijeva (2000: 138) razliko ubeseduje takole:

“... so bile za preučevanja v tradiciji slovenskega narodn(nost)nega vprašanja gotovo neljubo presenečenje in celo razočaranje Minnichove ugotovitve, da v Kanalski dolini mnogi govorci slovenskega domačinskega narečja, celo tisti, ki jim je ta jezik materni, tega dejstva ne povezujejo avtomatično s kakim kulturnim, kaj šele nacionalnim oz. sploh politično artikuliranim slovenstvom (do katerega mestoma gojijo kar odpor), niti svoje rabe različnih kodov slovenščine npr. v

¹ V skladu z Zakonom št. 38, z dne 23. februarja 2001 »Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini«, ki je bil objavljen v Uradnem listu št. 56, z dne 8. marca 2001, je namreč Republika Italija končno priznala obstoj slovenske jezikovne skupnosti v videmski pokrajini (kot sestavni del slovenske jezikovne manjšine v Italiji), ki je bil vse dotlej zanikan (glej npr. Komac 1993). V tem oziru je zgoraj omenjeni zakon (v nadaljevanju *Zaščitni zakon*) potrdil napore in pričakovanja slovenske jezikovne manjšine o celoviti zaščiti slovenske jezikovne manjšine v Italiji.

cerkvi in na drugih javnih mestih ne povezujejo s kakim historičnim kulturnim in političnim slovenstvom, temveč jo štejejo za povsem lokalno prakso, torej za početje, ki je integralni del takih celostnih identitetnih (samo)pripisov, kakršne nosilci štejejo za samosvoje, izključno svoje in s tem drugačne tudi od slovenskih.”

Za pripadnike slovenske jezikovne manjšine na Tržaškem in Goriškem to nikakor ne velja. Številni viri² nakazujejo, da gre za raba slovenščine in pripadnost slovenski jezikovni manjšini na Tržaškem in Goriškem v korak s kulturnim in zgodovinskim slovenstvom. Zaradi tega se pri enotnem preučevanju slovenske jezikovne manjšine v Italiji srečujemo z velikimi razlikami pri dojemanju vloge jezika in povezovanjem le-tega z identiteto. Ta različnost med videmsko pokrajino ter tržaško in goriško stvarnostjo narekuje različne pristope pri promociji jezika.

- Drugič (in morda kot vzrok zgoraj navedenega), zaradi različnega zgodovinskega razvoja teh dveh geografskih območij.

Komac in Beltram (1982: 35-36) ugotavljata, da so bili Slovenci v videmski pokrajini upravno do konca prve svetovne vojne ločeni od Slovencev na Tržaškem in Goriškem. Kanalska dolina je spadala pod vojvodino Koroško, razen njenega najvzhodnejšega dela, ki je spadal k upravnim enotam s središčem v Ljubljanski kotlini (Komac in Beltram 1982a: 24). Beneški Slovenci pa so si delili usodo s Furlani v skupnih državnih tvorbah (Oglej, Beneška Republika, Lombardsko - Beneško kraljestvo in Italija).

Oprelitev Slovencev za Italijo na plebiscitu leta 1866³ je italijanska država zelo dolgo izrabljala kot argument za zanikanje obstoja beneških Slovencev kot narodne skupnosti. Plebiscit leta 1866 pa predstavlja z vidika slovenske jezikovne manjšine v Italiji zgodovinski prepad med razvojem videmskih Slovencev in Slovencev v goriški in tržaški pokrajini (Komac 1993): po letu 1866 je prišlo do silovitega krčenja sredstev ali poti etnične socializacije, ki so se dejansko omejili

² Glej npr. Slovensko šolstvo: na Goriškem in Tržaškem 1945-1985 (1986), Pahor et al. ur. (2001), Devetak (1982), Race (1982). V teh publikacijah stopa v ospredje povezava med slovenščino na Tržaškem in Goriškem ter kulturnim in zgodovinskim slovenstvom.

³ O dilemah plebiscita v Benečiji glej Beran (1979).

le na družino, avtohtono vaško okolje in cerkev. Šele v petdesetih letih 20. stoletja so se omenjenim začeli pridruževati tisk, kulturna društva in politične organizacije. Vendar je dolgotrajno prepletanje (le) prvih treh sredstev, torej družine, avtohtonega vaškega okolja in cerkve, pustilo sledi tako v zavesti slovenskega življa kot tudi v tistem delu politične kulture, ki ga imenujemo politično obnašanje (Komac 1993: 124).

Pravkar opisani potek dogodkov je dejansko zelo drugačen od zgodovinskega toka, ki je tržaško in goriško prebivalstvo slovenskega maternega jezika popeljal od kulturno in gospodarsko cvetočih skupnosti na začetku 20. stoletja skozi krčevito upiranje grozotam fašizma (Čermelj 1965) do poveljne ureditve, ki je delno temeljila na določilih mednarodnega prava,⁴ do trenj med slovenskim in italijanskim življem, ki so se le postopoma umirila po drugi svetovni vojni.

Zaradi navedenih razlogov bi bilo popolnoma nemogoče obravnavati na isti način promocijo slovenskega jezika v videmski pokrajini na eni strani ter na Tržaškem ali Goriškem na drugi: odpravljanje različnih ovir promociji manjšinskega jezika, ki so posledica drugačnega zgodovinskega razvoja dogodkov, namreč zahteva specifične

⁴ Natančneje tu mislim predvsem na Mirovno pogodbo, sklenjeno v Parizu 10. februarja 1947 med zavezniškimi silami na eni ter Italijo na drugi strani (*v nadaljevanju Mirovna pogodba*), Posebni statut kot drugo prilogo k Memorandumu o soglasju med vladami Italije, Združenega kraljestva, Združenih držav Amerike in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju, ki je bil podpisan v Londonu dne 5. oktobra 1954 (*v nadaljevanju Posebni statut*) ter na Pogodbo med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo, ki je bila podpisana v Osimu 10. novembra 1975 (*v nadaljevanju Osimski sporazumi*). Pri tem je treba opozoriti na naslednje: med letoma 1947 in 1954 je bila slovenska jezikovna manjšina v Italiji razdeljena na dva dela: tržaški Slovenci so ostali v coni A Svobodnega tržaškega ozemlja, goriški in videmski Slovenci pa so po Mirovni pogodbi iz leta 1947 poseljevali teritorij Republike Italije. Tudi Posebni statut in kasneje Osimski sporazum so delili Slovence v Italiji še vedno na dva dela: na eni strani so bili tržaški Slovenci, katerih zaščita je temeljila na določilih omenjenih mednarodnopравnih aktov, na drugi pa goriški in videmski Slovenci, ki so kot temeljni vir lastne zaščite imeli Ustavo Republike Italije (Uradni list št. 298, posebna izdaja z dne 27. decembra 1947 in Uradni list št. 2, z dne 3. januarja 1948, *v nadaljevanju Ustava Republike Italije*). Iz omenjenega zgodovinskega poteka dogodkov izhaja kategorizacija na tržaške Slovence na eni strani ter na goriške in videmske na drugi (Pahor 1984: 172). Vendar je ta formalno pravna razdelitev slovenske manjšine v Italiji popolnoma neprimerna pri obravnavi promocije manjšinskega jezika. Poleg zgoraj navedenega je treba namreč upoštevati, da so na Goriškem od leta 1945 imeli šole s slovenskim učnim jezikom, ki so se delno razvile na podlagi partizanskega šolstva iz let 1943-1945. Četudi Republika Italija formalno teh šol ni priznavala, je njihov obstoj (in kasnejša uzakonitev) izjemnega pomena: osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, kasneje pa še srednje šole, so dejansko na Goriškem ustvarile tretji tip zaščite slovenske manjšine v Italiji. Zato je zaščita slovenske manjšine v Italiji v drugi polovici 20. stoletja dejansko temeljila na treh različnih režimih: za tržaške Slovence je zaščita temeljila na določilih mednarodnega prava; za goriške Slovence je zaščita temeljila na gentlemanskem dogovoru o ohranjanju manjšinskega šolstva in na delnem spoštovanju določil Ustave Republike Italije; za videmske Slovence je zaščita temeljila izključno na (ne)sSpoštovanju določil Ustave Republike Italije. Za promocijo manjšinskega jezika je bil neformalni položaj zaščite slovenske manjšine na Goriškem tako pomemben, da nam omogoča, da obravnavamo vprašanje promocije manjšinskega jezika na Goriškem in na Tržaškem na enak način.

pristope, ki jih ni mogoče v celoti reciklirati, temveč jih je treba spremenjenim okoliščinam predvsem prilagoditi. Izkušnje številnih evropskih jezikovnih manjšin, kot so npr. Baski, Valižani ali Katalonci, so nam pokazale, da je treba za doseganje podobnih ciljev ubrati različne poti, v odvisnosti od širšega okolja, ter natančneje od pravnega in institucionalnega konteksta, v katerem živijo pripadniki jezikovne manjšine. V skladu s tem bom v besedilu posvetila pozornost promociji manjšinskega jezika le pri delu slovenske jezikovne manjšine v Italiji – t.j. na Tržaškem in Goriškem.

Cilj naloge

Temeljni cilj naloge je odkrivanje ovir in ugotavljanje vzrokov, ki preprečujejo promocijo slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem ter priprava nekaj osnovnih napotkov in politik promocije jezika, ki bi lahko pripomogli k izboljšanju promocije slovenskega jezika (in s tem slovenske jezikovne manjšine), posledično pa tudi k povečanju rabe slovenskega jezika v Italiji.

Da bi se izognila pojmovni zmedi, je pri tem nujno potrebno, da opredelim, kaj pojmem pod besedno zvezo »politike promocije manjšinskih jezikov«. Vprašanje promocije jezika se namreč v okviru različnih ved, kot so npr. lingvistika, socialna psihologija, sociologija, politologija in celo ekonomija, obravnava v celoti ali deloma z različnimi oznakami - imeni. Tako lahko ugotovimo, da se pojmi, kot so npr. politika promocije jezika, jezikovni marketing, socialni marketing, načrtovanje promocije jezika, načrtovanje jezika in jezikovne politike⁵ prepletajo in prekrivajo.

V tem besedilu bom uporabljala dva pojma kot sinonima: politika promocije jezika in načrtovanje promocije jezika. Kaj razumem pod pojmom politika promocije (manjšinskega) jezika, bom predstavila v naslednjem poglavju.

Opredelitev temeljnih pojmov

Definicijo politike promocije manjšinskega jezika, iz katere izhajam v tem besedilu, sem postavila na podlagi Cooperjeve (1989) definicije načrtovanja jezika in Andreasenove (1994) definicije socialnega marketinga. Cooper (1989: 45) je namreč načrtovanje jezika opredelil takole:

⁵ Pri tem je morda smiselno poudariti, da nekatere posebne skupnosti, kot so npr. Katalonci ali Baski, obravnavajo promocijo jezika pod nazivom jezikovna politika. Ko se bom posluževala primerov promocije jezika teh skupnosti za oblikovanje podobnih ukrepov pri slovenski jezikovni manjšini v Italiji, se bom posluževala virov, ki govorijo o »jezikovni politiki«. Slednjo je Škiljan (1988: 8) definiral kot *»skupek racionalnih in v glavnem institucionaliziranih postopkov, s katerimi neka družba vpliva na jezikovne oblike javne komunikacije in na formiranje zavesti svojih govorcev o teh oblikah«*.

<p><i>Načrtovanje jezika se nanaša na namerne napore, da bi vplivali na obnašanje drugih na področjih pridobivanja znanja jezika, strukture jezika in funkcionalne alokacije njihovih jezikovnih `kodov`.⁶</i></p>	<p>'Language planning (language engineering) refers to deliberate efforts to influence the behaviour of others with respect to the acquisition, structure or functional allocation of their language `codes`.</p>
---	---

Načrtovanje jezika torej zajema vplivanje na korpus samega jezika, na njegovo strukturo. S tem delom definicije posega Cooper (1989) v samo osrčje jezikoslovja, ki je pri promociji manjšinskega jezika nekoliko manj pomembno. Promocija manjšinskega jezika se namreč res ukvarja tudi z vprašanji, ki so povezana s samim jezikovnim kodom, vendar se posveča predvsem vplivanju na odločitve o pridobivanju znanja jezika in rabi le-tega. Promocija manjšinskega jezika torej postavlja v ospredje vprašanje, kdaj in zakaj se posameznik odloči za učenje manjšinskega jezika. Z različnimi sredstvi, tehnikami in mehanizmi poskuša doseči, da bi se čim več otrok in odraslih naučilo manjšinskega jezika. Znanje manjšinskega jezika je namreč predpogoj za njegovo rabo.

Promocija manjšinskega jezika nadalje poskuša vplivati na rabo manjšinskega jezika, saj lahko znanje jezika dokaj hitro splahni, če ga govorec ne uporablja. Gre torej za vprašanje, kdaj govorec uporablja manjšinski jezik: ali to počne le v domačem okolju, v družbi, v službi, ali ga uporablja pri stikih z državnimi oblastmi in ali se v manjšinskem jeziku lahko pogovarja o specifičnih, strokovnih temah.

Na podlagi Cooperjeve definicije sem torej opredelila objekt, na katerega poskušajo vplivati politike promocije manjšinskega jezika. Vendar s tem še nisem povedala, kako, s katerimi sredstvi in mehanizmi vplivajo politike promocije manjšinskega jezika na rabo, korpus in pridobivanje znanja manjšinskega jezika.

⁶ Ločimo dva tipa menjave jezikovnega koda: menjavo jezikovnega koda kot menjavo med različnimi jeziki in menjavo koda kot menjavo med zvrstmi in stili istega jezika. O tem glej podrobneje Gumperz (1982). V tem besedilu je govora predvsem o menjavi jezikovnega koda kot menjavi jezika, ki ga posameznik govori. V skladu s tem tudi Cooper (1989: 99) govori o razdelitvi (družbenih) vlog med jeziki skupnosti (*»allocation of functions among community's languages«*).

Politike promocije manjšinskih jezikov se poslužujejo postopkov in mehanizmov, ki izvirajo iz socialnega marketinga. Slednjega je Andreasen (1994: 110) definiral takole:

<p>Socialni marketing se nanaša na prilagoditev komercialnih marketinških tehnologij (tehnik) programom, katerih namen je vplivati na prostovoljno obnašanje ciljnih občinstev, da bi izboljšali svoje družbeno blagostanje in dobrobit družbe.</p>	<p>Social marketing refers to the adaptation of commercial marketing technologies to programs designed to influence the voluntary behaviour of target audiences to improve their social welfare and that of society.</p>
---	--

Socialni marketing se v skladu s to definicijo ukvarja s promocijo »družbenih« dobrin, kot je npr. zdravje. V okviru tega se posveča npr. promociji opuščanja kajenja, pobudam zoper pretirano pitje alkohola in se zavzema za varnost na cestah.

Tudi manjšinski jezik je družbena dobrina. Predstavlja jezikovno in kulturno bogastvo, ki pripada vsem prebivalcem narodno mešanega ozemlja. Opredeljuje in hkrati tudi je del identitete svojih govorcev. Predstavlja dodatno znanje jezika, ki posamezniku omogoča sporazumevanje z večjim krogom ljudi. Zato se lahko tudi za dolgoročno ohranjanje manjšinskega jezika poslužujemo pristopov in postopkov, ki jih socialni marketing uporablja npr. pri promociji varstva okolja ali zdravja. Politike promocije manjšinskih jezikov se ukvarjajo prav s tem. Politiko promocije manjšinskega jezika pojmem torej kot *skupek institucionaliziranih in ne-institucionaliziranih dejavnosti, katerih cilj je visoko vrednotenje manjšinskega jezika na narodno mešanem ozemlju. Rezultat teh dejavnosti je povečanje rabe manjšinskega jezika v javni in predvsem neposredno v zasebni sferi.*

Politiko promocije manjšinskega jezika lahko kot skupek institucionaliziranih postopkov s svojo pravno ureditvijo zasnuje in oblikuje država, v kateri se nahaja jezikovna manjšina. Na politiko promocije manjšinskega jezika lahko prav tako vpliva država matičnega naroda ali njeni organi. Z jezikovno manjšino jo namreč družijo skupni jezik, vera, zgodovinski spomin, ipd. Prav tako lahko politiko promocije

manjšinskega jezika oblikujejo manjšinske ustanove. Vendar politika promocije manjšinskega jezika je lahko veliko več kot skupek institucionaliziranih postopkov. Poraja se lahko v čisto ne-institucionalizirani obliki, kot produkt vrednot posameznikov in civilne družbe, ki poskušajo te vrednote ohraniti in širiti. Politika promocije manjšinskega jezika lahko izvira iz odločitve posamezne organizacije, da posluje dvojezično, odločitve posameznega podjetja, da na svoje izdelke nalepi dvojezične nalepke, odločitve posameznega delodajalca, da zaposli osebo, ki pozna manjšinski jezik. Vsak posameznik lahko igra pri politiki promocije manjšinskega jezika izjemno vlogo. Politika promocije manjšinskega jezika torej ne zajema le institucionaliziranih postopkov, temveč je tudi skupek posameznikovih dejanj ali ne-institucionaliziranih postopkov, ki temeljijo na vrednotah ohranjanja in širjenja manjšinskega jezika⁷ v okolju.⁸

Težišče politike promocije jezika ni na samem načrtovanju korpusa jezika,⁹ temveč predvsem na vplivanju na stališča do jezika in (posledično) na njegovo rabo. Natančneje, interakcija med rabo jezika in stališč do jezika na eni strani ter načrtovanje korpusa jezika na drugi strani je eno izmed temeljnih vprašanj, ki ga pri promociji svojega jezika razrešujejo jezikovne manjšine. Politika promocije manjšinskega jezika postavlja kot cilj vzpostavitev ugodnega, pozitivnega stališča do manjšinskega jezika pri celotni populaciji narodno mešanega ozemlja. To ugodno

⁷ **Širjenje manjšinskega jezika** in s tem širitev manjšinske jezikovne skupnosti (ali širitev jezikovne manjšine) zajema številčno, geografsko in funkcionalno povečanje manjšinsko-govorečega prebivalstva, mrež in rabe jezika (Baker in Jones 1998: 185). V nasprotju s tem je **izumiranje manjšinskega jezika ali krčenje jezikovne manjšine**, ki se uporablja za zmanjšanje števila manjšinsko-govorečega prebivalstva, zmanjšanje gostote manjšinsko govorečega prebivalstva v primerjavi s celotnim prebivalstvom določenega območja, znižanje povprečnega nivoja znanja jezika, ali zmanjšanje uporabnosti in rabe jezika v posameznih domenah življenja (npr. v šoli, doma, pri verskih obredih,...) (Baker in Jones 1998: 185).

⁸ Okolje, o katerem je govora, je nedvomno narodno mešano območje. Za promocijo manjšinskega jezika je namreč to okolje nedvomno najpomembnejše. Kljub temu ne bi okolja ostro omejila na narodno mešano območje, saj na stališča do manjšinskega jezika in na njegovo rabo lahko vpliva tudi posredna »uspešnost« jezika v drugem okolju. Kot primer naj bo vrhunsko vino z dvojezično nalepko, ki zmaga na prestižni razstavi v New Yorku in ki tako posredno pomaga pri izboljšanju percepcije o slovenskem jeziku na narodno mešanem območju: osveščanje javnosti na narodno mešanem območju o dogodku v New Yorku lahko namreč pomaga pri izboljšanju percepcije o slovenskem jeziku na istem narodno mešanem območju.

⁹ Načrtovanje korpusa jezika je obsežna dejavnost predvsem za tiste skupnosti, ki so kot posebne skupnosti vključene v eno ali več tujerodnih držav. To so npr. Valižani ali (gaelsko govoreči) Škoti. Te skupnosti namreč same načrtujejo korpus lastnega jezika. Klasične manjšine, ki obstajajo kot odrezan del naroda v sosednji državi, se v manjši meri ukvarjajo z načrtovanjem korpusa jezika. V takšnih okoliščinah se namreč s korpusom jezika ukvarjajo predvsem ustanove v državi matičnega naroda. Klasične manjšine pa se z načrtovanjem korpusa jezika ukvarjajo v manjši meri: jezik namreč prilagajajo posebnemu okolju, v katerem živijo in ki je različen od okolja, v katerem živi matični narod.

stališče je namreč neposredno povezano z motivacijo za učenje in rabo manjšinskega jezika.

Politika promocije jezika se ne ukvarja le z javno komunikacijo, temveč posega predvsem na področje zasebne komunikacije. Spodbuja torej starše, da uporabljajo manjšinski jezik pri vzgoji svojih otrok. Postavlja v ospredje vprašanje, ali se in kdaj se pripadniki jezikovne manjšine med seboj pogovarjajo v manjšinskem jeziku. Na področju javne komunikacije pa se posveča predvsem spodbujanju izkoriščanja priložnosti, ki jih imajo govorci za rabo manjšinskega jezika.

Politika promocije manjšinskega jezika ali načrtovanje promocije manjšinskega jezika, ki ju bom v tem besedilu uporabljala kot sinonima, se udejanja s pomočjo **posameznih politik promocije (ali področnih politik promocije)**, ki na različnih področjih družbenega delovanja uresničujejo cilje promocije jezika. V našem konkretnem primeru gre torej za uresničevanje ciljev ohranjanja manjšinskega jezika¹⁰ in njegove revitalizacije.¹¹

Predmet preučevanja te naloge so torej obstoječe in potencialne¹² posamezne politike promocije slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem. Ob tem je treba pojasniti, komu so te politike promocije manjšinskega jezika namenjene. Pri kom torej želi slovenska jezikovna manjšina promovirati manjšinski jezik? To bom poskusila pojasniti v nadaljevanju.

Posamezne politike promocije manjšinskega jezika so namenjene vsem prebivalcem narodno mešanega ozemlja, ne glede na to, ali je njihov materni jezik večinski jezik

¹⁰ **Ohranjanje jezika** se ponavadi nanaša na »relativno jezikovno stabilnost« z ozirom na številčnost, delež in porazdelitev manjšinskega prebivalstva, znanje jezika pri odraslih in otrocih, ter ohranjanje rabe jezika v specifičnih domenah (npr. v šoli, doma, pri bogoslužju, ...) (Baker in Jones 1998: 185).

¹¹ **Revitalizacija jezika** je proces dovajanja novih moči ali energije (angl. vigor) obstoječemu jeziku, večkrat s pomočjo povečanja števila domen, v katerih se jezik uporablja (Paulston, Chen in Connerty 1993).

Baker in Jones (1998: 185) opozarjata, da so definicije o izumiranju, širjenju in ohranjanju jezika dokaj varljive, saj se namreč lahko nanašajo na numerično velikost manjšine, njihovo koncentracijo na določenem teritoriju ali rabo jezika v različnih domenah. Tisto, kar pa je morda za obstoječe besedilo še bolj pomembno, je dejstvo, da jeziki ne izgubljajo ali pridobivajo govorcev, temveč govorci pridobivajo ali izgubljajo jezike (Baker in Jones 1998: 185).

¹² Torej politike promocije jezika, ki še niso oblikovane in bi jih lahko oblikovali.

ali manjšinski jezik.¹³ V tem konkretnem primeru so torej posamezne politike promocije slovenskega jezika v Italiji namenjene izboljšanju stališča do slovenščine tako med slovensko-govorečim prebivalstvom kot tudi med italijansko-govorečim prebivalstvom tržaške in goriške pokrajine.

To je izjemnega pomena za razumevanje predlogov ali napotkov, ki jih bom oblikovala za zasnovo posameznih politik promocije manjšinskega jezika. V besedilu namreč ne bom striktno ločevala, ali so posamezne politike promocije manjšinskega jezika namenjene (le) govorcem manjšinskega jezika¹⁴ ali (tudi) govorcem večinskega jezika. Mnoge posamezne politike promocije manjšinskega jezika so namreč namenjene obema jezikovnima skupnostma – večinski in manjšinski. Tako sem npr. v tem besedilu predlagala enotne ukrepe na področju načrtovanja prestiža jezika.¹⁵ Ti ukrepi so torej namenjeni izboljšanju prestiža manjšinskega jezika tako pri manjšinski jezikovni skupnosti kot pri večinski jezikovni skupnosti. Nekatera področja pa narekujejo različne pristope promocije manjšinskega jezika za različne populacije, saj lahko le prilagojeni pristop pripelje do zaželenih rezultatov. Če so namreč razlogi za učenje manjšinskega jezika pri pripadnikih večinske jezikovne skupnosti različni od razlogov za učenje manjšinskega jezika pri pripadnikih manjšinske jezikovne skupnosti, potem je treba pripadnike teh dveh skupnosti tudi motivirati, spodbujati k učenju manjšinskega jezika na različne načine. V teh primerih je torej treba za vsako jezikovno skupnost posebej pripraviti prilagojene posamezne politike promocije manjšinskega jezika, ki bodo tako najbolj uspešne.

¹³ **Manjšinski jezik** ali **jezik manjšinske skupnosti** je jezik, ki ga uporablja jezikovna manjšina. Razlikuje se od **večinskega jezika/jezika večinske skupnosti** po tem, da je v (političnem) okolju, v katerem ga uporabljajo, drugemu (večinskemu) jeziku po številu govorcev in/ali statusno podrejen. V našem konkretnem primeru je slovenščina manjšinski jezik, italijanščina pa večinski jezik.

¹⁴ **Z govorcem manjšinskega jezika** slovenim "speakers of language". V tem besedilu se govorcev (manjšinskega) jezika uporablja kot sinonim za **pripadnike manjšinske jezikovne skupnosti ali pripadnike jezikovne manjšine**. Pri tem pa je treba poudariti, da gre za opredelitev, ki je prostorsko omejena na tržaško in goriško pokrajino. Manjšinska jezikovna skupnost je torej v tem konkretnem primeru slovenska jezikovna skupnost na Tržaškem in Goriškem.

¹⁵ **Prestiž jezika** predstavlja percepcijo statusa jezika v določeni družbi. Kot tak vpliva na motivacijo prebivalcev narodno mešanega ozemlja za učenje in rabo manjšinskega jezika. Pojem prestiž jezika je dokončno uveljavila študija Euromosaic. V pričujočem besedilu zajema tako percepcijo položaja jezika v družbi glede na objektivne (npr. pravne) kriterije (čeprav se bomo temu vprašanju posvetili predvsem v poglavju o promociji rabe jezika), kot tudi odnos prebivalcev območja, na katerem živijo govorcev manjšinskega jezika, do manjšinskega jezika.

Pri tem velja omeniti, da je v pričujočem besedilu prestiž jezika bistveno bolj pomemben od statusa jezika. Čeprav status jezika nedvomno vpliva na njegov prestiž in ga v večji meri tudi določa, je v tem besedilu poudarek predvsem na vplivu, ki ga ima promocija jezika na prestiž jezika. Z drugimi besedami si v tem besedilu prizadevam, da bi pokazala, kako lahko s smotno promocijo jezika vplivamo na prestiž, ki ga jezik uživa v določenem okolju, in s tem posredno tudi na objektivni status tega jezika.

Omejeni obseg naloge me sili v predstavitev okvirnih smernic politik promocije in ne dopušča, da bi se spustila v podrobnejšo analizo in pripravo prilagojenih politik promocije manjšinskega jezika za različne populacije. Zaradi tega bom v nalogi postavila v ospredje predvsem tiste ukrepe, ki bi bili primerni za promocijo manjšinskega jezika pri celotnem prebivalstvu narodno mešanega ozemlja. Le v primerih, ko se mi bo to zdelo ključnega pomena, bom posebej opozorila na različne ukrepe, ki so potrebni za italijansko ali slovensko jezikovno skupnost.

Hipoteza

Osnovna cilja besedila sta:

- analiza ovir, ki onemogočajo nastanek, zasnovo ali delovanje politik promocije slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem;
- predlaganje ukrepov in priprava napotkov, ki bi lahko omogočali ali povečali učinkovitost promocije slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem.

V skladu z zgoraj napisanim predlagam naslednjo delovno hipotezo obstoječega besedila:

Pravni okvir za zaščito slovenske jezikovne manjšine v Italiji, posebej

- Zakon števil. 482, z dne 15. decembra 1999 »Zakonska določila v zvezi z zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin«, objavljen v Uradnem listu št. 297, z dne 20. decembra 1999, ter
- Zakon števil. 38, z dne 23. februarja 2001 »Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini«, objavljen v Uradnem listu št. 56, z dne 8. marca 2001,

ponuja soliden nabor (pravnih) možnosti in priložnosti za ohranjanje in širitev slovenske jezikovne manjšine v Italiji.

V kolikšni meri in kako bodo te možnosti in priložnosti izkoriščene, pa je odvisno od politik promocije slovenskega jezika, ki jih mora oblikovati v prvi vrsti slovenska jezikovna manjšina sama.

Struktura naloge

Naloga bo v osnovi dvodelna.

V prvem delu se bom posvetila metodologiji, opredelitvi relevantnosti izbrane teme in predmeta preučevanja ter predstavitvi teoretičnega okvira naloge. Predstavila bom nekaj temeljnih podatkov o izbrani študiji primera, ki bo obsegala predvsem osnovne značilnosti slovenske jezikovne manjšine v Italiji, pravno zaščito slovenske jezikovne manjšine v Italiji in opis odnosa med slovensko jezikovno manjšino v Italiji, italijansko govorečim prebivalstvom v Italiji ter državo matičnega naroda.

Drugi del naloge, ki je namenjen promociji slovenskega jezika v Italiji, bo razdeljen na štiri osnovna poglavja. Slednja predstavljajo okvir naporov za postavitev posameznih politik promocije slovenskega jezika v Italiji.

Načrtovanje promocije jezika bom tako razdelila na naslednje štiri sklope:

1. Načrtovanje pridobivanja znanja jezika, pri čemer bom ločila dve domeni:¹⁶

Večanje števila govorcev manjšinskega jezika se nanaša na pridobivanje govorcev manjšinskega jezika s poučevanjem otrok in odraslih, **širitev domen rabe jezika** pa zajema prizadevanja za polifunkcionalnost jezika.

2. Načrtovanje korpusa jezika

K načrtovanju korpusa jezika¹⁷ prištevam zapisovanje jezika, standardizacijo jezika in modernizacijo jezika.

¹⁶ Pri tem je treba dodati, da obstaja še tretja domena, ki je v tem besedilu ne bom obravnavala: širjenje ozemlja (manjšinskega) jezika, ki se nanaša na širjenje ozemlja, kjer živijo govorcev (manjšinskega) jezika.

¹⁷ Za ohranjanje in širitev jezikovne manjšine je načrtovanje korpusa jezika bistvenega pomena: gre za vprašanje ustvarjanja izrazov in modernizacije jezika, ki bistveno vpliva na to, ali se lahko pripadniki jezikovne manjšine popolnoma izražajo v manjšinskem jeziku, ali pa so pri komunikaciji prisiljeni uporabljati izraze, lastne večinskemu jeziku. Stanje, ko so pripadniki manjšine prisiljeni uporabljati izraze iz večinskega jezika, ker v manjšinskem jeziku nimajo ustreznih, je odlična popotnica za opuščanje rabe manjšinskega jezika in asimilacijo njegovih govorcev.

Ker sta pri vprašanju slovenske jezikovne manjšine v Italiji relevantni predvsem standardizacija in modernizacija jezika, bom v tem besedilu obravnavala predvsem to dvoje.

3. Načrtovanje prestiža jezika

Ta del besedila bo postavljajal v ospredje vprašanja, ki so povezana z ekonomskim in socialnim prestižem slovenskega jezika v Italiji. Na kratko bom preverila, kako je zgodovina vplivala na prestiž jezika. Nadalje bom pojasnila povezanost prestiža slovenskega jezika v Italiji s prestižem Republike Slovenije. Država matičnega naroda je namreč v očeh govorca italijanskega jezika nedeljivo povezana s prestižem manjšinskega jezika.

4. Načrtovanje rabe jezika in priložnosti rabe jezika

To poglavje bo slonelo na interakciji med možnostmi, ki obstajajo za rabo slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem, in dejanskem izkoriščanju teh možnosti. Natančneje se bom posvetila vprašanju priložnosti, ki jih imajo prebivalci narodno mešanega območja za rabo manjšinskega jezika; zanima me tudi, v kolikšni meri govorci manjšinskega jezika poznajo in izkoriščajo obstoječe možnosti rabe manjšinskega jezika.

V tem poglavju bom postavila v ospredje spodbujanje izkoriščanja možnosti rabe manjšinskega jezika, ki jih ponuja Zakon šte. 38, z dne 23. februarja 2001 »Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini«, objavljen v Uradnem listu št. 56, z dne 8. marca 2001¹⁸ (v nadaljevanju *Zaščitni zakon*) pri odnosih z oblastmi. Osvetlila bom omejitve, ki pri tem obstajajo. Posvetila se bom tudi vprašanju izvenšolskih aktivnosti in rabe manjšinskega jezika pri dejavnostih v prostem času. Nazadnje bom namenila pozornost še poznavanju možnosti in pravic, ki jih govorcem manjšinskega jezika zagotavljata *Zaščitni zakon* ter Zakon šte. 482, z dne 15. decembra 1999 »Zakonska določila v zvezi z zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin«, objavljen v Uradnem listu št. 297, z dne 20. decembra 1999¹⁹ (v nadaljevanju *Zakon 482*).

¹⁸ V nadaljevanju *Zaščitni zakon*.

¹⁹ V nadaljevanju *Zakon 482*.

Metodologija naloge

Magistrska naloga predstavlja študijo primera. Temelji na preučevanju politik promocije jezika pri slovenski jezikovni manjšini na Tržaškem in Goriškem.

Področje, ki je predmet analize v tem besedilu – to je, promocija slovenskega jezika, je domala novo področje raziskovanja. Zaradi omejenega števila gradiv, ki obravnavajo promocijo slovenskega jezika v Italiji, bom v nalogi uporabila nabor etno-antropoloških metod raziskovanja, kot je npr. opazovanje.

Pri preučevanju slovenske jezikovne manjšine na Tržaškem in Goriškem se bom posluževala primarnih in sekundarnih virov, kot so npr. popisi prebivalstva, zakonski in ustavni predpisi, ki urejajo položaj slovenske jezikovne manjšine. Pomembno gradivo bodo predstavljale že opravljene študije in raziskave, ki obravnavajo posamezne segmente delovanja slovenske jezikovne manjšine v Italiji in neposredno ali zgolj posredno vplivajo na promocijo manjšinskega jezika. Med pomembne vire za analizo obstoječega stanja slovenske jezikovne manjšine na področju promocije jezika sodijo še programski dokumenti, načrti in poročila, ki so jih pripravile organizacije slovenske jezikovne manjšine.

Politika promocije manjšinskega jezika temelji na znanjih, teorijah in dognanjih različnih ved: na mikro nivoju implementacije politik se opira na lingvistiko in socialno psihologijo, ponekod celo na sociologijo; na ravni priprave posameznih politik se opira na sredstva, ki jih ponuja socialni marketing; na ravni zasnove politik se opira na zgodovino, iz katerega črpa vrednote manjšine, njeno organiziranost in delovanje in torej vsaj bežno posega po zgodovini in političnih vedah; na najvišji ravni zasnove celovite vizije razvoja manjšinske jezikovne skupnosti posega na področji politologije in antropologije, kjer se opira na vprašanja manjšinskosti, identitete, etničnosti, pripadnosti, itn. Širina spektra ved, na katere se opira promocija jezika, onemogoča, da bi se v podrobnosti spustili v katerokoli izmed njih. Besedilo bo zato po svoji zasnovi izrazito interdisciplinarno, z vsemi prednostmi in slabostmi, ki jih tak pristop narekuje.

Izbran predmet preučevanja in sama zasnova besedila narekujejo precejšnje metodološke omejitve.

Prvič, izbira etno-antropoloških metod raziskovanja v kombinaciji z mojo lastno pripadnostjo slovenski jezikovni manjšini ustvarja situacijo, ko je opazovalec tudi del opazovanega. To pomeni, da je subjekt, ki raziskuje, istočasno tudi del objekta, ki ga preučuje. Zato ima prednost dobrega poznavanja predmeta preučevanja proti težavi vprašljivi objektivnosti na tak način pridobljenih podatkov.

Drugič, politik promocije manjšinskega jezika so se doslej posluževale v glavnem jezikovne skupnosti, ki se po svojem nastanku in obliki precej razlikujejo od slovenske jezikovne manjšine v Italiji. Večkrat gre za jezikovne skupnosti, ki jih prištevamo med posebne skupnosti ali narode brez države (*stateless nations*). Te jezikovne skupnosti so namreč v posebnem položaju: nimajo države matičnega naroda, ki se poteguje za njihovo dobrobit in ki jih finančno podpira. Ta odsotnost zunanje pomoči in podpore jih je prisilila, da so se začele zavedati možnosti, ki jih ponuja promocija manjšinskega jezika; predvsem pa jih je prisilila, da so se začele posluževati politik promocije manjšinskega jezika hitreje, kot so to storile »klasične« manjšine, med katere sodi tudi slovenska manjšina v Italiji. Znanja za zasnovo področnih politik promocije slovenskega jezika izvirajo torej iz izkušenj jezikovnih skupnosti, katerih položaj je drugačen od položaja slovenske manjšine v Italiji.

V tem besedilu se bom torej pri iskanju alternativnih rešitev in opisovanju možnosti za promocijo slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem opirala na primere in izseke življenja jezikovnih skupnosti, katerih štartna pozicija je bistveno drugačna od štartne pozicije slovenske jezikovne manjšine v Italiji. Čeprav je drugačnost položaja spodbudila posebne skupnosti, da so prej posegle po politikah promocije lastnega jezika, je treba poudariti, da ima uporaba teh izkušenj pri slovenski jezikovni manjšini v Italiji določene omejitve. Prilagoditev (pri drugih evropskih jezikovnih skupnostih) že obstoječih in uspešnih posameznih politik promocije jezika se namreč lahko dokaj hitro spremeni v brezglavo kopiranje posameznih politik, ki so v drugačnem kontekstu

nesmiselne in neučinkovite. Tovrstno početje bi temeljilo na napačnem primerjanju jabolk s pomarančami.²⁰

Tretjič, temeljna metodološka omejitev naloge je pomanjkanje **relevantnih podatkov o učinkih** posameznih politik promocije manjšinskega jezika, ki so jih izvajale različne evropske jezikovne skupnosti. Ti podatki bi namreč omogočali kvalitetnejšo pripravo predlogov in ukrepov za promocijo slovenske jezikovne manjšine v Italiji na podlagi izkušenj drugih evropskih manjšin. Z njihovo pomočjo bi lahko ugotavljala, katere posamezne politike promocije manjšinskega jezika so bile uspešne in pod kakšnimi pogoji so to bile. Za nekatere izmed jezikovnih manjšin, ki predstavljajo na področju promocije jezika avantgardo v evropskem manjšinskem prostoru, je omogočen dostop do načrtov promocije manjšinskega jezika. Vendar obstaja le omejeno število raziskav, ki bi pojasnjevale in opisovale dolgoročne učinke in rezultate posameznih politik promocije jezika. Zaradi novosti predmeta preučevanja se namreč šele opravljajo ali načrtujejo preverjanja učinkovitosti posameznih politik promocije jezika. Pomanjkanje podatkov torej omejuje prizadevanja, da bi za slovensko jezikovno manjšino v Italiji predlagala res najuspešnejše posamezne politike promocije manjšinskega jezika.

K temu je treba še dodati, da je pri Slovencih v Italiji relativno malo dostopnih podatkov, ki so potrebni za kvalitetno zasnovo posameznih politik promocije manjšinskih jezikov. Raziskav je relativno malo, pa še te so problemsko zamejene.²¹ Poleg tega se pri raziskavah večkrat pojavljajo problemi vzorčenja, o katerih bom v tem besedilu na kratko spregovorila pri prvi obravnavi konkretne raziskave, kjer se prvič pojavi ta problem.

²⁰ Da bi se poskušala tej metodološki pasti čim uspešneje izogniti, sem se v pričujočem besedilu odrekla možnosti, da predstavim modele promocije manjšinskih jezikov pri drugih uspešnih jezikovnih skupnostih in da gradim na njihovi podlagi. Odločila sem se, da bom raje izhajala iz analize obstoječega stanja slovenske jezikovne manjšine v Italiji in na podlagi tega predlagala ustrezne rešitve na štirih področjih načrtovanja promocije jezika, ki sem jih predstavila v poglavju Struktura naloge. Ta štiri področja so namreč tisti ključni imenovalci, ki je skupen (v taki ali nekoliko prirejeni obliki) vsem manjšinam, ki se ukvarjajo s promocijo lastnega jezika.

Iz tega pa izhaja naslednja metodološka omejitev naloge – to je, da se v besedilu opiram na izkušnje tistih manjšin, ki so bile pri promociji manjšinskega jezika v grobem – uspešne. Tudi ta štiri področja načrtovanja promocije jezika so plod naporov manjšin, ki so bile pri promociji manjšinskega jezika uspešne. Pri tem pa ne upoštevam (sicer teoretične) možnosti, da bi iste ukrepe izvajala druga manjšina in z njimi ne bi dosegla zaželenih rezultatov. Če poenostavim: ko preverjam, kaj manjšina počne, zato da je njena promocija uspešna, bi morala tudi preveriti, da tega istega ne počne tudi manjšina, pri kateri je promocija neuspešna.

²¹ Pri tem je treba poudariti, da obstaja na področju šolstva in na področju statusa jezika večje število raziskav in prispevkov (Bogatec in Bufon 1996, 1999; Kaučič - Baša 1992/93, 1993; Bolčina et al. 2003).

Relevantnost izbrane teme in predmeta proučevanja

Jezikovne manjšine se na različne načine spopadajo s problemom ohranjanja manjšinskega jezika. Običajna praksa je, da v narodnostno mešanih okoljih z neuravnoteženim jezikovnim položajem sčasoma prevlada dominantni jezik, jezik večine. To je tako rekoč »naraven« proces, saj posameznika, pripadnika jezikovne manjšine, obkroža v večini govornih položajev (Ramjoue, v Nećak - Lük 1995: 19).

S podobno težavo se spopada tudi slovenska jezikovna manjšina v Italiji. Eden izmed načinov, kako se jezikovne manjšine lahko uspešno uprejo eroziji rabe jezika, je smotrna promocija lastnega (manjšinskega) jezika – tako s širjenjem v okviru obstoječe manjšinske skupnosti, kot s širjenjem poznavanja (in rabe) manjšinskega jezika med pripadniki večinske jezikovne skupnosti.

Povezanost med promocijo manjšinskih jezikov in ohranjanjem jezikovne pestrosti so različni raziskovalci skušali utemeljiti na različnih osnovah:

- David Crystal (2000) se pri navajanju glavnih razlogov v prid ohranjanju jezikovne raznolikosti opira na koncept ekološke raznolikosti ter ga iz živalskega in rastlinskega sveta prenaša na vprašanje manjšinskih jezikov. Tako npr. trdi, da je ekološka raznolikost ena izmed osnovnih vrednot dvajsetega stoletja. Izhaja namreč iz spoznanja, da je dandanes že vsem domač pojem ekosistema, v katerem živijo rastline, živali, ljudje in druga živa bitja. Raziskave in izkušnje iz preteklosti so pokazale, da sprememba enega elementa v ekosistemu vpliva na druge elemente in povzroča nepredvidljive spremembe na ravni celotnega sistema. To naj ne bi veljalo le v rastlinskem in živalskem svetu, temveč tudi za pojave, kot so jezik in etničnost. Crystal (2000) tudi opozarja, da se evolucija odvija skozi genetsko raznolikost s prilagajanjem za preživetje v različnih okoljih. Zato meni, da predstavlja enoznačnost grožnjo ohranjanju vrste: spodbuja namreč pomanjkanje prožnosti in prilagodljivosti novim razmeram ter zavira postopno evolucijo. Raznolikost je torej neločljivo povezana s stabilnostjo ekosistema. Zakaj naj bi bila stabilnost ekosistema povezana tudi s kulturno in ne le z biološko raznolikostjo, sta poskušala razložiti Nettle in Romaine (2000). Ugotavljata

namreč, da kjer obstaja bogat ekosistem, obstaja tudi bogata kulturna in jezikovna raznolikost. V skladu z njunim prepričanjem torej hodita **kulturna in biološka raznolikost z roko v roki in (le) skupaj zagotavljata stabilnost ekosistema.**

- Drugi razlog v prid jezikovni raznolikosti izhaja iz prepričanja, da je jezik skladišče preteklosti/zgodovine. Jezik torej ni le sredstvo, ki ga uporabljamo pri sporazumevanju. V povezavi s kulturo ima neko posebno moč: povezuje generacije, ki si sledijo. Pri tem povezovanju različnih generacij pa se prenaša od starejših govorcev na mlajše govorce vsebina neke kulture. Zato je jezik »shranjevalnik in založnik modeliranja stvarnosti« (Južnič 1983: 152). Kot tak predstavlja posameznikovo nit do preteklosti. Predstavlja sredstvo, s katerim posameznik stopi v stik z znanjem, idejami, prepričanji iz preteklosti. Vsak jezik zajema neko vizijo preteklosti, sedanosti in prihodnosti. Ko jezik izumre, izgine tudi vizija sveta njegovih govorcev. Zato so posebnosti posameznih jezikov neprecenljivi del človeškega bogastva. Ta zaklad pa je mogoče ohraniti le z nego jezikovne raznolikosti.

Ohranjanje manjšinskih jezikov torej ne pomeni le ohranjanja sredstva za medsebojno sporazumevanja. Pomeni predvsem ohranjanje vsebin, ki se prenašajo skozi manjšinske jezike: gre torej za ohranjanje človeške kulturne dediščine, ki je v konkretnem primeru dane manjšinske skupnosti **last in bogastvo vseh govorcev (manjšinskega in večinskega jezika), ki živijo na narodno mešanem območju.** Opuščanje rabe manjšinskega jezika torej pomeni izgubljanje bogastva, ki se skozi ta jezik prenaša.

- Naslednji razlog v prid ohranjanju jezikovne raznolikosti je spoznanje, da je **jezik izraz identitete** (Južnič 1993, Crystal 2000). Identiteta zagotavlja človeku varnost življenja v skupnosti, jezik pa je njen simbol. Jezik je torej pogosto tudi simbol in mejnik narodne oziroma etnične identitete.²² Zato je izumiranje jezika za govorce tega jezika izredno boleč proces, kjer mora

²² Treba se je torej zavedati, da ima jezik osrednji pomen pri oblikovanju etnije. Posebnost jezika je namreč v tem, da igra izjemno izrazito vlogo pri posameznikovi identifikaciji s skupino. Južnič (1993: 280) je jezik celo opredelil kot »izrazito antropološko dejstvo, ker so ljudje, ki govorijo isti jezik, zelo močno povezani, ne glede na domot njihovih medsebojnih razlik«.

posameznik opustiti varno zatočišče skupnega življenja in si poiskati drugega. Opuščanje rabe jezika torej narekuje na področju identitete za posameznika boleče spremembe, ki lahko privedejo do sporov med jezikovnimi, in s tem tudi večkrat med etničnimi ali narodnimi skupnostmi. Od tu pa je le še korak do vprašanj, ki jih postavljajo teoretiki etničnih meja in s katerimi se soočamo pri sporih med etničnimi skupnostmi.

- Če jezik obravnavamo kot izraz etnične identitete (Južnič 1983, 1993), nam to odpira še dodaten pogled na vprašanje jezikovne raznolikosti in ohranjanja le-te. V okolju, kjer se stikata dve etnični, narodni ali jezikovni skupnosti,²³ se lahko pojavi občutek ogroženosti pri pripadnikih etnične, narodne ali jezikovne manjšine. Občutek ogroženosti je lahko rezultat napetih razmer med skupnostma, pomanjkanja komunikacije med njima, kakor tudi strahu pred neznanim ali zaradi podleganja asimilaciji. V takšnih razmerah lahko napori, usmerjeni v ohranjanje (manjšinskega) jezika, zaradi tesne vezi med jezikom in identiteto, **zmanjšajo občutek ogroženosti, ki ga čutijo govorniki manjšinskega jezika.**
- Z ohranjanjem jezikovne raznolikosti se lahko **izognemo bolečim in težko-razrešljivim medetničnim konfliktom.** Promocija manjšinskega jezika znotraj večinske jezikovne skupnosti namreč s spoznavanjem manjšinskega jezika in posredno tudi kulture jezikovne manjšine omogoča **odpravljanje stereotipov o pripadnikih jezikovne manjšine** in pospešuje odpravo strahu pred neznanim.²⁴ Nadalje izboljšuje razumevanje med pripadniki različnih etničnih skupnosti in torej predstavlja sredstvo za preprečevanje medetničnih konfliktov. Končno omogoča tudi izboljšanje odnosov med pripadniki različnih etničnih skupnosti.

Napori za ohranjanje jezikovne različnosti nam torej lahko pomagajo **preprečevati in ublažiti tovrstne konflikte** in postaviti temelje trajnostnemu

²³ V teoretičnem okviru besedila bom pojasnila razmerje med etnično manjšino in njenim jezikom – in torej posredno razmerje med etnično in jezikovno manjšino. Izraz narodno pa v besedilu uporabljam izključno za slovensko narodno manjšino v Italiji kot ustaljen naziv te skupnosti, ki predstavlja del slovenskega »naroda« v sosednji državi. Z vprašanjem, kaj je pravzaprav etničnost in kateri so njeni konstitutivni elementi, so se ukvarjali številni avtorji (Anderson 1990, Barth 1970, Hobsbawm 1990, Žagar 1993).

²⁴ Več o vzrokih in povodih medetničnih konfliktov glej Horowitz (2000) in Gurr (1993).

konstruktivnemu sožitju med dvema etničnima skupnostma (Crystal 2000: 27-31).

- Crystal je pri razlagi razlogov za ohranjanje jezikovne raznolikosti opozoril še na en, izjemno pomemben problem: **vprašanje etničnih meja in medetničnih konfliktov**. Izhodišče tovrstnega pristopa do preprečevanja, upravljanja in razreševanja konfliktov je Barthov pojem »etnične meje« (Barth 1970), oporo za njegovo razlago pa dobimo tudi v Eriksenovem pojmovanju etničnosti in Andersonovi opredelitvi nacije kot »zamišljene skupnosti« (Anderson 1990).

Barthova etnična meja (1970) ponazarja narodno mešano območje. To je območje, kjer se stikata dve etnični skupnosti. Ti skupnosti v stiku med seboj zaznavata specifično različnost (Eriksen, v Šumi 2000: 24), zamišljeni sta pa zato »ker njen/i/ posamezni član/i/ nikoli ne vidi/jo/ ali ne spozna/jo/ vseh sočlanov (ima/jo/ pa kljub temu zelo razločno predstavo o obsegu in naravi svoje nacionalne skupnosti)« (Šumi 2000: 24). Barthova meja je torej meja, ki je lahko zaradi vprašanj (etnične) identitete in bojazni pred različnim zelo občutljiva in ob kateri se pogosto razvije latentni ali odprti konflikt. To je tudi meja, ki ločuje dve etnični skupnosti in s tem tudi pogosto dve različni jezikovni skupnosti. Številne konflikte v svetu lahko dandanes uvrstimo med konflikte, ki so se razvili ob t.i. etničnih mejah.

Eden izmed načinov za zmanjševanje konfliktnosti etnične meje je nedvomno uravnoteženje prepustnosti le-te. **Promocija manjšinskega jezika** (in s tem posredno promocija (etnične) manjšine) **je sredstvo, s katerim poskušamo ustvariti pogoje** za obojestransko prepustnost etnične meje: v narodno mešanih okoljih je namreč prepustnost te meje neuravnotežena, kar dejansko pomeni, da prihaja do asimilacije ene (ponavadi manjšinske) etnične skupnosti. To pa je boleč proces z visoko stopnjo potencialne konfliktnosti. Kot alternativo temu enostranskemu procesu asimilacije sem na podlagi modela strokovnjaka za nemško-dansko obmejno skupnost Jørgena Kühla (1997) predlagala koncentrični model pripadnosti etnični ali jezikovni manjšini. Ta model postavlja prepustnost etnične meje v center diskurza o zaščiti manjšin

in postavlja pod vprašaj številne razlage etničnosti, ki temeljijo na skupnem poreklu pripadnikov etnične manjšine. Zavzema se za uravnavanje prepustnosti etnične meje. Tako bi se enostranska asimilacija etnične manjšine prelevila v dvostransko, »uravnoteženo asimilacijo«, in bi omogočila dolgoročno ohranjanje manjšinske in večinske etnične skupnosti. Model nadalje postavlja v ospredje posameznikovo možnost izbire pripadnosti eni ali drugi etnični (in jezikovni) skupnosti. Znanje obeh jezikov - manjšinskega in večinskega, pa ustvarja pogoje za takšno posameznikovo odločitev na narodno mešanem območju.

Omenjeni pristop do manjšinskosti predstavlja v primeru slovenske manjšine v Italiji svež pristop, ki bo gradil na temeljih raziskav in dognanj, kot npr. na področju šolstva (Bogatec in Bufon 1996, 1999) in na področju (relativnega) položaja manjšinskega jezika (Nećak - Lük 1995a, Strajn 1992, Kaučič - Baša 1992/93, 1993, Pogorelec 1990, Pogorelec ur. 1983), opiral se bo lahko na razvojne načrte in predloge za prihodnost slovenske jezikovne manjšine²⁵ in tako prispeval k gradnji **svetlejše prihodnosti za slovensko jezikovno (in s tem tudi narodno) skupnost** v Italiji.

²⁵ Programska konferenca SKGZ-SSO: Sklepni dokument programske konference. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaDOC.html> (17.1.2004).

Teoretični okvir

Od etničnih, narodnih manjšin do jezikovnih skupnosti

Narodne in etnične manjšine

Jezikovne manjšine, ki se podajajo na pot promocije lastnega jezika, se v okviru etničnih študij ponavadi obravnavajo kot etnične manjšine, posebne skupnosti ali celo narodi. Pri tem že sama paleta evropskih primerov nakazuje širok spekter vsebin, ki jih zajema pojem etnična manjšina. Valižani in Škoti sta tipična primera narodov, ki so vključeni v eno tujerodno državo. Baski in Katalonci sta tipična primera naroda, ki je vključen v več tujerodnih držav. Nemci na Danskem ali Švedi na Finskem so tipičen primer klasične narodne manjšine v okviru evropskega dojetja etničnih manjšin. Tudi slovenska narodna manjšina v Italiji spada med klasične, narodne manjšine, ki bi jih lahko opredelili kot *»tiste dele narodov, ki kot posebne skupnosti in zaradi posebnih okoliščin zgodovinskega razvoja živijo zunaj meje svoje narodne države na pretežno strnjenem ozemlju«* (Petrič 1977: 91).

Pojem etnične manjšine je dovolj raztegljiv, da lahko zajema vse zgoraj omenjene narode brez držav ali dele le-teh. Položaj narodov v tujerodnih državah ni enak položaju klasičnih manjšin, ki so razpete kot most med dvema država ali kot kamen spotike med njima. Podoben pa jim je v tem, da so glede na večinsko prebivalstvo države, v katerem se manjšina (ali narod) nahaja, v manjšinskem položaju. Tudi Capotorti (1985, v Roter 2004: 7) poudarja, da gre pri manjšini za *»skupino, ki je številčno inferiorna preostali populaciji v državi in je v nedominantnem položaju, katere člani posedujejo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, ki se razlikujejo od značilnosti preostale populacije in ki, četudi implicitno, ohranjajo občutek solidarnosti za ohranjanje njihove kulture, tradicije, vere ali jezika.«*

V tem besedilu bom pojem etnične manjšine uporabljala v najširšem pomenu, ki bo obsegal vse v prvem odstavku navedene primere. Tako bom z nazivom etnične manjšine združevala bodisi klasične manjšine v skladu z evropskim pojmovanjem kot tudi narode brez lastne države, ki jih ponekod označujejo kot posebne skupnosti.

Primerno je torej, da na tem mestu poskusim pojasniti, kaj pomeni pripadnost narodni ali etnični manjšini.

Šumijeva (2000: 33) ubeseduje temelj pripadnosti na naslednji način: *»Temelj vsakršnega repertoarja v stiku dveh razločenih skupin je namreč v enem samem, univerzalnem kriteriju: v identificiranju tistih razlik med Nami in Njimi, za katere akterji menijo, da so take narave in tolikšne, da zaradi njih Oni kot skupina nikoli ne morejo postati »kot Mi« in »Naši« /.../ Ponovimo našo centralno postavko še enkrat: etničnost je zaznan repertoar kulturnih razlik, ki postanejo socialno tako pomembne, da jih akterji gledajo kot neprehodne, in manipulacija s tem repertoarjem.«*

Šumijeva (2000: 33) torej ubeseduje temelj pripadnosti etnični manjšini kot identificiranje razlik med etničnima skupinama. Te razlike pa so takšne narave in tolikšne, da se zdijo pripadnikom etničnih skupin nepremostljive. Gre torej za jasno razločevanje pri samih pripadnikih etničnih skupnosti, ki menijo, da je prehod v drugo etnično skupnost nemogoč. Neprehodnost med etničnimi skupnostmi pa je odraz socialno pomembnih kulturnih razlik. Med te kulturne razlike nedvomno sodi jezik. Jezik je torej eden izmed tistih kriterijev, ki opredeljujejo pripadnost etnični manjšini in po kateri se etnična manjšina razlikuje od preostalih prebivalcev narodno mešanega ozemlja.

Jezik kot konstitutivni element etnije in pokazatelj različnosti

Kulturo neke družbene skupnosti opredeljujejo številni elementi, kot so npr. vrednote, izročilo, miselni in vedenjski vzorci pripadnikov skupnosti, umetnost in književnost, načini delovanja skupnosti in udejstvovanja v skupnosti. Vsi ti elementi sodijo v zgodovinski spomin neke skupnosti in v njeno kolektivno zavest. Vendar gre jeziku kot dejavniku, ki opredeljuje družbeno skupnost, prav posebno mesto. Jezik je namreč sredstvo, s katerim se udejanja književnost; jezik je sredstvo, s katerim se prenaša izročilo; jezik je temeljno sredstvo sporazumevanja med člani družbene skupnosti. Zato je jezik tisti, ki v končni fazi opredeljuje jedro neke družbene skupnosti, etnične ali narodne. Podoben pogled na pomembnost jezika zasledimo pri številnih avtorjih: Heraud (1996: 55) npr. meni, da ne bi na Zemlji obstajala niti ena

etnijska, če bi celotno človeštvo govorilo isti jezik. Tudi Južnič (1983: 19) meni, da je jezik pomemben pokazatelj različnosti med različnimi etničnimi skupinami, da človeka zaznamuje in da opredeljuje posameznikov položaj v družbi.

Jezik ima torej osrednji pomen pri oblikovanju etnične skupnosti in pri posameznikovem opredeljevanju pripadnosti tej skupnosti. Ker je jezik temeljno sredstvo sporazumevanja med njenimi člani, ima posebno vlogo, saj pospešuje in podpira njihovo identifikacijo z etnično skupnostjo. Ljudje, ki govorijo isti jezik, so med seboj bistveno bolj povezani od ljudi, ki imajo druge skupne značilnosti, kot so npr. družbeni in ekonomski položaj, ideološko prepričanje, poklic, ipd. Še pomembneje pa je, da so ljudje, ki govorijo isti jezik, tesno povezani med seboj, ne glede na razsežnost njihovih medsebojnih razlik (Južnič 1993: 280). Jezik je torej pomemben element identifikacije in predstavlja nek skupni imenovalec skupine posameznikov. Predstavlja sredstvo njihovega medsebojnega sporazumevanja²⁶ in predvsem razumevanja. S tem omogoča zmanjševanje razlik, ki nastajajo znotraj skupnosti. Istočasno pa je različnost jezika tisti dejavnik, ki oddaljuje pripadnike ene (jezikovne) skupnosti od pripadnikov druge (jezikovne) skupnosti, saj med njima pogloblja prepada in s tem ustvarja razlike.²⁷

Na podlagi povedanega je torej jasno, da gre v odnosu med etnično skupnostjo in jezikom za zelo tesno, nerazdružljivo vez. To je še posebej resnično v primeru slovenske manjšine v Italiji. Dejstvo je namreč, da je bil v slovenski zgodovini jezik *»tista določnica, po kateri je narod meril svojo vitalnost, in pomeni še danes, zlasti na obrobju slovenskega etničnega prostora enega pomembnih znakov slovenske identitete«* (Nečak - Lük 1995a: 5).

Implikacije te trditve Albine Nečak - Lük so za našo razpravo izjemno pomembne. Ne samo, da opozarja na tesno povezanost med jezikom in narodno pripadnostjo, temveč postavlja v ospredje misel, da je verjetno **promocija slovenskega jezika v Italiji ključni, če že ne edini dejavnik promocije slovenske narodne manjšine.**

²⁶ V poglavju Dve funkciji manjšinskega jezika bom pojasnila, da ni jezik le sredstvo sporazumevanja, temveč tudi vsebina kulture, ki se pri sporazumevanju prenaša med govorci istega jezika.

²⁷ Južnič (1993: 280) opozarja, da v moderni družbi sicer jezikovna pregraja ni več tako izrazita, tudi zaradi kozmopolitizacije, pa vendar vztraja pri tem, da obstajajo t.i. »jezikovne domovine«.

Besedilo, ki se ukvarja s promocijo manjšinskega jezika in s tem neposredno s promocijo jezikovne manjšine, se torej posredno ukvarja tudi s promocijo slovenske narodne (etnične) manjšine. Če je jezik eden izmed konstitutivnih elementov etnične skupnosti ali naroda, potem lahko o razmerju med jezikovno in etnično manjšino povemo naslednje: etnična manjšina je v svojem bistvu kompleksnejša od jezikovne manjšine, saj zajema več takih znakov, elementov, ki tvorijo etnično identiteto, medtem ko družijo pripadnike jezikovne manjšine predvsem isti, skupen jezik. Promocija jezikovne manjšine je zato enostavnejša od promocije etnične ali narodne manjšine in hkrati tudi njen sestavni del.

Pri tem ne gre zanemariti, da je jezik istočasno sredstvo sporazumevanja in deloma tudi vsebina, ki se pri sporazumevanju prenaša. Ta vsebina je odraz kulture, zgodovinskega spomina etnične skupnosti, njenega videnja preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Jezik torej posredno zajema tudi delček drugih elementov, znakov, ki tvorijo etnično identiteto.

Promocija jezikovne manjšine je torej le sestavni del promocije etnične manjšine, in temelji prvenstveno na promociji jezika. Posredno pa s širjenjem jezika kot sredstva sporazumevanja širi tudi »vsebino« jezika in torej del vrednot, kulture in zgodovinskega spomina etnične manjšine.

Izbira, da v tem besedilu obravnavam slovensko manjšino na Tržaškem in Goriškem kot jezikovno manjšino, ni naključna.²⁸ V nadaljevanju bom poskusila razložiti, zakaj je temu tako.

Prvič, obravnava jezikovnih manjšin omogoča, da zožim predmet preučevanja in se osredotočim na vprašanje, kako promovirati manjšinski jezik. Drugič, to odločitev podpirajo omejitve, ki jih pri dojetju etničnega izvora in etničnih manjšin postavljata pojma revitalizacija jezika in širjenje rabe manjšinskih jezikov. Nekateri pristopi k vprašanju etničnosti ne dopuščajo, da bi resno pristopila k vprašanju širitve etnične manjšine. Vendar ti isti pristopi omogočajo načrtovanje širitve jezikovne manjšine in revitalizacijo manjšinskega jezika. Tak je npr. primordialistični pristop, ki

²⁸ In s tem posredno obravnavam kot jezikovne manjšine tudi vse druge manjšine, ki se ukvarjajo s promocijo lastnega jezika.

obravnava etničnost kot skupno poreklo (Stavenhagen 1995: 21). V skladu s tem pogledom je torej članstvo v etnični skupini zelo stabilno, odvisno od posameznikovega porekla. Dojemanje etnične pripadnosti pri slovenski manjšini v Italiji je krepko zasidrano v zgodovinskem spominu te skupnosti in zelo blizu primordialističnemu pristopu. Temelji na skorajšnji krvni čistosti pripadnikov slovenske narodne manjšine v Italiji. Izjemnega pomena je predvsem vez s preteklostjo, ki dejansko opredeljuje pripadnika narodne manjšine v Italiji.²⁹

Širitev etnične manjšine bi zahtevala popolno zanikanje tega stališča neprehodnosti meja med etničnimi skupinami. To je nepojmljivo in popolnoma nesprejemljivo za pripadnike slovenske narodne manjšine v Italiji, ker predpostavlja korenito spremembo temeljnih vrednot manjšinske skupnosti. V nasprotju pa sta revitalizacija jezika ali širitev rabe manjšinskega jezika lahko uspešni že z manjšim premikom v vzorcih razmišljanja pripadnikov slovenske narodne manjšine v Italiji. Pri promociji manjšinskega jezika se skupno poreklo nedvomno postavlja v ozadje, ni pa ga potrebno v celoti zanikati in odpraviti, kar je lahko zelo boleče za pripadnike narodne manjšine.

Vse jezikovne manjšine, ki so se podale na pot promocije lastnega jezika, so skupno poreklo, ne glede na to, ali je resnično ali namišljeno, postavile v ozadje. Nekatere v večji meri, druge v manjši. Naj navedem kot primer baskovsko širjenje rabe jezika, uvajanje funkcionalne dvojezičnosti ali t.i. normalizacijo. Slednja temelji na prepričanju, da naj vsi prebivalci Baskovske dežele zelo dobro poznajo oba jezika, baskovskega in kastiljskega. Šele potem naj izbirajo, katerega bodo uporabljali oziroma šele potem naj »izbirajo«, kateri skupnosti bodo pripadali. V tem primeru je baskovska jezikovna skupnost ohranila kot skupno poreklo le pripadnost teritoriju baskovske države, popolnoma v ozadje pa je postavila pripadnost baskovski kulturi in zgodovinski tradiciji.

²⁹ Ruttar (1999: 81) npr. o Slovencu v Italiji razlaga naslednje: *»Oni so dediči krvi in mesa svojih staršev in oddaljenih prednikov. Zaznava druge osebe kot utelešenje istega mesa in iste krvi, kot rezultat daljnega dedovanja ... je tisto, kar omogoča osebi, da se prepriča, kako je lahko druga oseba sorodnica, članica njegove skupnosti, do katere ima določene obveznosti; nima pa jih do oseb, ki niso del opisanega delovanja.«*

Primordialistični pristop do etnične pripadnosti je v primeru Valižanov na še trhlejših tleh. Valižanski jezik je bil namreč pred par desetletji praktično na robu izumrtja in šele njegovo oživljanje je omogočilo, da danes sploh obstaja valižanska manjšina. Če bi bil srž obstoja te etnične manjšine v pripadnikih s skupnim poreklom, potem bi bil njen obstoj, oziroma natančneje, njeno izumrtje zapečaten. Oživljanje valižanskega jezika in s tem valižanske manjšine je bilo mogoče le ob zavračanju načel primordialističnega pristopa - torej ob zavračanju prepričanja, da imajo vsi pripadniki etnične manjšine skupno poreklo. Valižanska manjšina je namreč oživljanje svojega jezika izpeljala s pomočjo prepričanja, da lahko manjšina pridobiva nove pripadnike, ne glede na njihovo poreklo.³⁰ V ključnem trenutku se je torej valižanska manjšina odločila za drugačen pristop, ki predstavlja odmik od tega skrajno determinističnega pojmovanja etničnosti, ki se opira na objektivne kriterije - če skupno poreklo res obstaja - ali pa na percepcijo obstoja objektivnih kriterijev - ko člani skupine dojemajo namišljeno skupno poreklo kot resnično. Valižanska manjšina se je s pomočjo teorije racionalne izbire osredotočila na promocijo manjšinskega jezika.³¹ Iz Grinove in Vaillancourtove (1999) priredbe **teorije racionalne izbire** je valižanska manjšina črpala razlago, da bodo posamezniki delovali tako, da bodo poskušali doseči svoje cilje in maksimizirati koristi zase. V skladu s to teorijo se nekateri posamezniki odločijo za pripadnost jezikovni manjšini, da bi dosegli svoje cilje, drugi pa jo zavrnejo. Valižanska manjšina je torej poskušala posameznike privabiti, da bi se odločili za pripadnost jezikovni manjšini s tem, da jim je pokazala, kako lahko s pristopom k manjšini dosežejo svoje cilje in maksimirajo lastne koristi, zlasti v ekonomskem smislu.

Šibka točka tovrstnega pristopa se skriva v bežnosti in nestalnosti pripadnikov manjšine, ki se odpovedo pripadnosti jezikovni manjšini, brž ko postanejo njihove osebne koristi zanemarljive ali vsekakor bistveno manj vredne od truda, ki je potreben, da se naučijo in uporabljajo manjšinski jezik. Tovrstni težavi se je valižanska manjšina poskusila izogniti tako, da je uporabo teorije racionalne izbire, ki

³⁰ Dejstvo pa je, da se revitalizacija jezikov in izumiranje jezikov ne odvija v vakuumu, temveč, z vidika ekološke povezanosti, v nekakšni soodvisnosti. Kjer se raba enega jezika širi, se lahko ob končnem številu govorcev v sistemu dveh jezikov, krči raba drugega jezika. Precej bolj zapletena pa postane zadeva, ko se spustimo na področje identitete in etničnosti, kjer se porajajo vprašanja multiplih identitet in etnične (ne)pripadnosti.

³¹ Pri tem je treba poudariti, da so pri uporabi teorije racionalne izbire Valižani že izhajali iz prepričanja, da je smiselno ohraniti valižanski jezik in torej valižansko jezikovno skupnost. Prav tako so izhajali iz prepričanja, da je ohranjanje valižanskega jezika temeljnega pomena za ohranjanje valižanske (etnične) manjšine.

je prisotna predvsem pri pridobivanju novih članov jezikovne skupnosti, okrepila s prijemi in politikami, ki temeljijo na **kulturalističnem pristopu**.³² Na tak način želi Valižanska manjšina na novo privabljene pripadnike tudi dolgoročno ohraniti v skupnosti in spodbuditi med-generacijski prenos pripadnosti etnični manjšini.

Primer valižanske manjšine predstavlja zelo velik odmik od primordialističnega pristopa, ki je še vedno temeljni kamen razumevanja pripadnosti slovenski narodni manjšini v Italiji. Položaj slovenskega jezika v Italiji ne zahteva tako radikalnih sprememb, kot jih je izvedla valižanska manjšina. Narekuje pa spremembo odnosa do skupnega porekla na tistem področju, ki je neposredno povezano z učenjem in rabo manjšinskega jezika. Na tem področju pa je temeljni akter slovenska jezikovna manjšina.

³² Kulturalistični pristop temelji na prepričanju, da se z mehanizmom kulturne reprodukcije ohranjajo pravila in vrednote, ki uokvirjajo in vodijo človekovo življenje (Stavenhagen 1995: 21).

Jezik, identiteta in motivacija za učenje manjšinskega jezika

Dvojezičen govorec je v skladu z definicijo Skutnabb - Kangasove (1990: 10, v Nečak - Lük 1995: 11) »kdor zmore z enakim učinkom kot rojeni govorniki delovati v dveh (ali več) jezikih v enojezičnih ali večjezičnih skupnostih v skladu s sociokulturnimi zahtevami teh skupnosti in njega samega... in kdor se more pozitivno identificirati z obema (ali vsemi) jezikovnima skupinama (in kulturama/i) ali z njihovimi deli.« Definicija Skutnabb - Kangasove je izjemno zanimiva, saj povezuje dvojezičnost s pozitivno identifikacijo. V skladu s to definicijo je namreč dvojezičen govorec tisti, ki zmore uporabljati na ravni rojenega govornika oba jezika in ki se istočasno identificira z obema jezikovnima skupnostma. Vprašanje identifikacije z jezikovnima skupnostma pa nas pripelje do vprašanja identitete in njene povezanosti z jezikom, ki ga posameznik uporablja.

Že v poglavju Relevantnost teme sem omenila, da je jezik izraz identitete. Jezik je namreč mejnik, pokazatelj etnične identitete posameznika. Vendar je smiselno na tem mestu poudariti, da je jezik istočasno tudi pomemben za posameznikovo identiteto. Jezik, ki se ga posameznik nauči in ga uporablja, je sestavni del njegove identitete. Povezava med posameznikovo identiteto in jezikom, ki se ga posameznik uči in uporablja, je torej zelo tesna.

Če ima posameznik občutek, da je njegova identiteta ogrožena, se zmanjša njegova motivacija za učenje manjšinskega jezika, tudi v pogojih enakopravnih odnosov med etničnimi skupinami (Štrukelj 1995: 34). To je lahko za jezikovno manjšino usodno. Promocija jezikovne manjšine namreč temelji na pridobivanju novih članov jezikovne manjšine z učenjem manjšinskega jezika. Zato sodi izboljšanje motivacije v smeri razvitejše notranje motivacije, trajnih in poglobljenih interesov za izpopolnjevanje jezikovne zmožnosti in aktivno rabo manjšinskega jezika, med pomembne cilje vsake manjšine za aktivno vključevanje posameznika v družbene odnose znotraj etnične manjšine in za obstoj skupnosti kot celote (Štrukelj 1995: 34). Vprašanje motivacije za učenje manjšinskega jezika je torej v skladu s povedanim tesno povezano z identiteto posameznika in predvsem z morebitno ogroženostjo le-te. Zato bom v nadaljevanju poskušala najprej osvetliti odnos med identiteto posameznika in

jezikom, kasneje pa se bom posvetila vprašanju spodbujanja učenja manjšinskega jezika.

Jezik, identiteta, pripadnost

Etnična identiteta sodi med skupinske identitete. Skupinske identitete so zapleten pojav, ker mnoge niso ustaljene in se prekrivajo (Južnič 1993: 103). Tako ima lahko posameznik hkrati več skupinskih identitet. S spremembami okoliščin pa se spreminjajo tudi posameznikove skupinske identitete. S temi je lahko posameznik bolj ali manj zadovoljen, včasih si lahko celo želi drugačne (Južnič 1993: 106). To pojav je še najbolj pogost pri pripadnikih etničnih manjšin, ki so pod hudimi pritiski asimilacije.

Za promocijo jezikovne (in s tem tudi etnične) manjšine je posebej pomembno, kako posameznikova skupinska identiteta nastane, kako posameznik pridobi etnično identiteto. Referenčni ostali, t.j. starši, družinski člani, varuške ali vzgojitelji, ki otroka spremljajo od trenutka njegovega rojstva, vplivajo na otrokovo začetno identiteto. Posameznikov spomin namreč ne sega do trenutka njegovega rojstva in je zato celotno njegovo zgodnje otroštvo nekako popravljeno skozi spomin t.i. referenčnih ali pomembnih ostalih (Južnič 1993: 106). Posameznikova identiteta se potem skozi odraščanje spreminja. Na njeno spreminjanje lahko vplivajo tudi kontekstualni dejavniki: mednje sodita npr. družbena premakljivost ali prostorska mobilnost posameznika.

Možnost spreminjanja identitete je izredno pomembna iz dveh razlogov. Prvič, to pomeni, da se posameznikova začetna identiteta lahko spreminja in torej, da je mogoče vplivati na spremembo začetne identitete posameznika. Ali lahko nekdo tekom življenja spremeni svojo etnično identiteto oziroma ali lahko nanj vplivamo tako, da jo spremeni, je zelo kompleksno vprašanje, na katerega tu ne morem izčrpno odgovoriti. Vsekakor nam spremenljivost identitete odpira nov pogled na primordialistični pristop do etničnosti in krepi stališče, da gre pri etnični identiteti prej za percepcijo obstoja objektivnih kriterijev kot za njihov dejanski obstoj.

Drugič, spremenljivost posameznikove identitete odpira celo vrsto novih vprašanj o tem, kdaj so dejansko vidni rezultati promocije jezikovne (in s tem tudi narodne ali etnične) manjšine. Posameznik namreč prejme v otroštvu nekakšno »vsiljeno« identiteto. S praktičnega stališča to pomeni skupek navidezno postranskih odločitev, ki so jih sprejeli starši o obiskovanju določenega vrtca, določene šole, o udejstvovanju v določenih kulturnih in športnih društvih. Zato posameznik pripada tisti jezikovni ali etnični manjšini, ki mu je bila vsiljena (vsaj) skozi proces socializacije. Kateri jezikovni (in etnični) skupnosti pripada, pa je razvidno šele, ko samostojno in neodvisno sprejema odločitve na teh področjih. Najkasneje pa tedaj, ko se sam odloča o vpisu lastnega otroka v vrtec, šolo, športno ali kulturno društvo. V skladu s tem so lahko rezultati politike promocije jezikovne manjšine razvidni slabih dvajset let po njeni implementaciji.

Vprašanja identitete in identifikacije se v zadnjih letih zelo pogosto pojavljata v slovenskih tiskanih sredstvih javnega obveščanja v Italiji. Zanimivo je, da se s tem vprašanjem ubadajo predvsem tisti deli časopisov in revij, ki jih urejajo ali pripravljajo mlajši pripadniki slovenske jezikovne manjšine.³³

Pogosto se poraja vprašanje, kdo sem. V preteklosti je bil odgovor na to vprašanje popolnoma samoumeven: sem Slovenec. Odgovori na to vprašanje v zadnjih letih pa jasno nakazujejo, da je vprašanje postalo veliko kompleksnejše. V Primorskem dnevniku (15. 11. 2002: 16) naletimo na izjave dijakov višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom, ki predstavljajo zanimiv spekter odgovorov na vprašanje, kdo sem:

- sam sem Slovenec in tudi oba starša sta Slovenca;
- krvno sem križanec, po kulturni izbiri pa Slovenec. Moja mama je Italijanka, oče pa Slovenec;
- po narodnosti se opredeljujem tako za Slovenko kot tudi za Italijanko. Mama je Slovenka, oče pa Italijan;
- zamejski Slovenec. Oba starša sta Slovenca;
- sam sem Slovenec, pa tudi starša sta Slovenca;
- jaz sem tako Slovenka kot Italijanka. Moj oče je Slovenec, mama pa Italijanka;

³³ Tako sta npr. priloga Rast v reviji Mladika in stran z nazivom Primorski pes v Primorskem dnevniku.

- sem Slovenec, pa tudi starša sta Slovenca;
- sem seveda Slovenec, pa tudi oba moja starša sta Slovenca;
- logično sem Slovenec in tudi oba moja starša sta Slovenca;
- po narodnosti sem Slovenka, imam pa italijansko državljanstvo. Izhajam iz mešanega zakona, glede na to, da sta obe noni Slovenki iz Štandreža, en nono je iz Palerma, drugi pa iz Gorice, tudi on mešane narodnosti;
- Slovenec, pa tudi starša sta Slovenca;
- sem ... Evropejec. Moja mama je Slovenka, oče pa Italijan;
- Slovenec, pa tudi moja starša sta Slovenca;
- sem Slovenec in starša tudi.

Čeprav ankete ne moremo vzeti kot znanstveno reprezentativno gradivo, je vsekakor koristen pripomoček za razmislek o vprašanju identifikacije. Če poskušamo odgovore grupirati, potem je slika dokaj jasna. Kdor ima starše, ki so Slovenci, se tudi sam opredeljuje za Slovenca. Pri mešanih zakonih, kjer je eden izmed staršev Slovenec, drugi pa Italijan, je prevladujoč odgovor Slovenec in Italijan. K tema največjima skupinama je treba prišteti še naslednje, izvirnejše odgovore o lastni identiteti ali pripadnosti:

- ustvarjalno opredelitev kot Evropejec (ker sem pol Slovenec, pol Italijan),
- poudarek, da sem »zamejski« Slovenec, ne pa »matični« Slovenec,
- odgovor, ki govori o slovenstvu kot kulturni izbiri,
- odgovor, ki poudarja ločitev med narodnostjo in državljanstvom.

Metodološko dovršeno raziskavo na podobno temo z naslovom Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21) so izvedli v sklopu priprav na Programsko konferenco Slovenske kulturno gospodarske zveze³⁴ in Sveta slovenskih organizacij.³⁵ Anketo, ki predstavlja jedro raziskave, so raziskovalci izvajali na celotni populaciji dijakov višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom. V skladu s to anketo se je 70 % anketiranih opredelilo za slovensko narodnost, 13,6 % za slovensko in italijansko narodnost, 13,6 % za neslovensko narodnost.

³⁴ V nadaljevanju SKGZ.

³⁵ V nadaljevanju SSO. Programsko konferenco SKGZ-SSO sta organizirali krovni organizaciji slovenske narodne manjšine v Italiji Slovenska kulturno gospodarska zveza in Svet slovenskih organizacij za pripravo razvojnega načrta slovenske narodne manjšine v Italiji. Odvijala se je 8. novembra 2003 v Gorici.

Smiselno je na tem mestu ponovno poudariti, da se je anketa izvajala le na populaciji dijakov višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom. Zato anketa ne zajema odgovorov dijakov, ki znajo slovenski jezik in obiskujejo višjo srednjo šolo z italijanskim učnim jezikom: nekateri dijaki se namreč odločajo za obiskovanje višje srednje šole ali poklicnih tečajev z italijanskim učnim jezikom. Manjšinskost se na področju izobraževanja kaže tudi v tem, da jezikovna manjšina razpolaga z bistveno manjšo ponudbo izobraževalnih smeri in programov v primerjavi z večinsko jezikovno skupnostjo. To pomeni, da se v šolo z italijanskim učnim jezikom vpisuje tudi del pripadnikov slovenske jezikovne manjšine, ki se zanima za specifično smer ali izobraževalni program, ki ga šole s slovenskim učnim jezikom ne ponujajo. O vzrokih za vpis v šolo s slovenskim ali italijanskim učnim jezikom bom podrobneje spregovorila v drugem delu naloge.

Na tem mestu velja opozoriti na (metodološke) omejitve raziskav, ki jih izvajajo ustanove slovenske narodne manjšine v Italiji, saj so rezultati (spoznanja) teh raziskav izjemno pomemben vir za pripravo pričujoče magistrske naloge. Oblikovanje vzorcev slovenske jezikovne (ali narodne) manjšine v Italiji je zelo težavno zaradi pomanjkanja podatkov o številu pripadnikov in o pripadnosti slovenski jezikovni (ali narodni) manjšini. Vzorci, ki se najpogosteje uporabljajo pri raziskavah, temeljijo na populaciji učencev in dijakov vzgojno-izobraževalnih ustanov s slovenskim učnim jezikom. Ne zajemajo torej celotne populacije govorcev manjšinskega jezika. Za namene te naloge je pa najbolj zaskrbljujoče to, da omenjeni vzorci ne vključujejo ravno tistega dela slovenske jezikovne manjšine, ki je najmanj prisotna v manjšinskih institucijah in ki že meji na »odpadništvo«.

Vendar prav ta populacija je pri promociji manjšinskega jezika bistvenega pomena. Predstavlja namreč tisti krog ljudi, ki so se od jedra jezikovne manjšine oddaljili, vendar so mu še bistveno bližje od povprečnega govorca večinskega jezika, ki manjšinskega jezika ne pozna ali nima z njim nobenega stika. Ta populacija govorcev (ali potencialnih govorcev) slovenskega jezika predstavlja torej velik in zlahka dosegljiv potencial za širitev jezikovne manjšine. Taista populacija pa prepogosto izpade pri raziskavah in anketah o različnih vidikih slovenske narodne manjšine. Populacija, ki je za načrtovanje promocije manjšinskega jezika ključnega

pomena, je torej izključena iz vrste pomembnih raziskav in anket o slovenski narodni manjšini.

Poleg zgoraj omenjenega pomisleka se mi je ob branju ankete Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21) utrnilo vprašanje, kaj pravzaprav pomeni pripadati slovenski narodni manjšini. Po vzorcu ankete sodeč gre namreč pripadnike slovenske narodne manjšine iskati le med tistimi, ki sodelujejo pri manjšinskih ustanovah in organizacijah. V nadaljevanju bom zato poskušala pojasniti, kaj pomeni pripadati slovenski narodni manjšini in kaj pomeni, da se nekdo opredeli za Slovenca.

Ruttar (1999) se je s tem vprašanjem soočil pri raziskavi med beneškimi Slovenci. Čeprav slednji niso predmet preučevanja v tem besedilu, predstavlja Ruttarjeva raziskava odlično izhodišče za razpravo o vprašanju pripadnosti pri celotni slovenski narodni manjšini v Italiji. V njej se namreč neposredno dotika vprašanja, kaj pomeni »biti slovenske narodnosti« in kateri kriteriji opredeljujejo ne/pripadnost slovenski etnični manjšini.

V raziskavi med beneškimi Slovenci je Ruttar (1999: 124) postavil naslednjo zanimivo trditev, ki obravnava osrčje problema pripadnosti etnični manjšini: *»Oseba, ki se je rodila etnično slovenskim staršem, je slovenske narodnosti, ne glede na to, ali to priznava, ali ne.«* 46,6 % anketirancev se je s to trditvijo strinjalo, 48,9 % pa z njo ni soglašalo. V zvezi s stališči do pojma etnična skupnost je nadalje prišel do naslednjih zanimivih podatkov: s trditvijo *»pripadati ali ne neki etnični skupnosti je subjektivno vprašanje posameznika; eni to čutijo, drugi pa ne,«* se je 74,2 % anketirancev strinjalo, 22,6 % pa se z njo ni strinjalo (Ruttar 1999: 134).

Ruttarjeva raziskava je pokazala, da je za beneške Slovence pripadnost etnični manjšini subjektivno vprašanje posameznika. Nadalje je skoraj polovica anketirancev menila, da vprašanje etnične pripadnosti ni tesno povezano z etnično pripadnostjo staršev. To je podatek, ki je za obstoječe besedilo izjemnega pomena. Nakazuje nam namreč, da obstaja vsaj pri delu slovenske narodne manjšine v Italiji že nekakšna zavest, da pripadnost narodni skupnosti presega meje krvnih vezi. Večina anketirancev je v primeru Ruttarjeve raziskave nedvomno razmišljala o možnosti, da

se posameznik slovenskega rodu opredeli za Italijana. To seveda v primeru, da se ne počuti »Slovenec«. V tem besedilu pa poskušam pokazati, da bi bilo podobno razmišljanje o pripadniku italijanske jezikovne skupnosti popolnoma legitimno. Za pripadnika slovenske jezikovne skupnosti bi se lahko opredelil tudi nekdo, ki je deloma (po enem izmed staršev) ali v celoti italijanskega rodu. Preden se posvetim razlagi, kako bi lahko do tega prišlo na podlagi koncentričnega modela manjšine, je smiselno podati še nekaj dejstev o etnični pripadnosti pri slovenski narodni manjšini v Italiji.

Raziskava Emidija Sussija (1991/92), ki jo je leta 1989 izvedel na primeru mešanih zakonov, išče povezanost med občutkom etnične pripadnosti in (samo)pripisom narodnosti. Na podlagi intervjujev s 139. osebki iz tržaške in goriške pokrajine je ugotovil, da obstaja visoka povezanost med samopripisom narodnosti in navezanostjo na lastno narodno pripadnost: tisti, ki so si pripisali slovensko narodnost, so v glavnem tudi izrazili visoko navezanost na lastno narodno pripadnost. Pri tej raziskavi pa je še zanimiveje, da je Sussi (1994) naknadno primerjal omenjene podatke s podatki o dijakih šol z italijanskim učnim jezikom na Tržaškem. Ugotovil je, da so intervjuvanci njegove raziskave izkazovali bistveno višje stopnje narodne pripadnosti v primerjavi z italijanskimi dijaki.

Rezultati teh raziskav potrjujejo rezultate predhodne raziskave o motivaciji in stališčih do učenja in rabe J2 in J1,³⁶ ki sta jo Štrukelj in Sussi (1983) izvedla na populaciji dijakov višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v Trstu.³⁷ V tej raziskavi sta dijake prosila, da razvrstijo osnovne elemente narodnostne pripadnosti in prejela sta naslednji vrstni red: kulturno udejstvovanje, sorodstvene vezi, občutek pripadnosti, poznavanje slovenskih običajev in navad, izobraževanje v slovenskem jeziku in aktivno znanje slovenskega jezika.

Prav ta zadnji element narodnostne pripadnosti je v pričujočem besedilu srž razprave: *»Njegovo pomembnost /pomembnost jezika, opomba avtorice/ razumemo*

³⁶ J1 se nanaša na materni jezik, J2 pa na drugi jezik v dvojezičnem okolju.

³⁷ Do podobnih rezultatov je prišla tudi Pertotova (1991), ki je na podlagi raziskave na mlajši populaciji učencev nižjih srednjih šol na Tržaškem prišla do naslednjega seznama osnovnih objektivnih dejavnikov, ki določajo slovensko identiteto: pripadnost družini, v kateri je Slovenec vsaj eden od staršev, če že ne oba; poznavanje slovenskega jezika, ne glede na stopnjo njegovega obvladanja; obiskovanje slovenskih šol.

zelo zlahka, saj je jezik tisti, ki opredeljuje, več kot vsaka druga zadeva, etnično in jezikovno skupnost« (Ruttar 1999: 97).

Vsebina te Ruttarjeve trditve je bistveno globlja, kot se zdi na prvi pogled. Ne gre namreč le za to, da je jezik tisti očitni znak, po katerem se ločujejo pripadniki različnih etničnih ali jezikovnih skupnosti. Jezik opredeljuje etnično in jezikovno skupnost na dva načina: prvič, predstavlja sredstvo sporazumevanja in inkulturacije in kot tako tudi omenjeni »razločevalni znak« etnične in jezikovne skupnosti; in drugič, predstavlja samo vsebino inkulturacije.

Dve funkciji manjšinskega jezika

Jezik je sredstvo in vsebina inkulturacije (Južnič 1973: 41, Štrukelj 1995: 43, Komac 1987). Ko je govora o rabi, pogostosti in tipu rabe jezika, takrat je govora o jeziku kot o sredstvu, s katerim se prenaša manjšinska kultura, vrednote, običaji, ipd. Do tega prenosa prihaja predvsem v procesu socializacije in inkulturacije. Drugi vidik jezika pa je povezan z njegovo vsebino. Jezik je torej tudi odraz identitete in njen sestavni del. V tem smislu je torej jezik postulat kulture in vrednot jezikovne manjšine.

Jezik je instrument in hkrati rezultat socializacije in inkulturacije. Učenje jezika in razvijanje zmožnosti sporazumevanja v tem jeziku sta bistvenega pomena pri usklajevanju posameznika z družbo. Z jezikom kot sredstvom sporazumevanja lahko namreč posamezniki šele ponotranjijo vsebino družbe, ki jih obkroža (Južnič 1983: 32).³⁸ Ponotranjenje vrednot in kulture skozi proces socializacije predstavlja tudi način reprodukcije družbenih vrednot in kulture. S tem procesom se torej zagotavlja kontinuiteta in ohranjanje družbe skozi čas. Podoben pogled na vlogo jezika v povezavi z etnično ali jezikovno manjšino ima tudi Lévi-Strauss (1974). Slednji preučuje predvsem odnos med jezikom in kulturo manjšin. Meni, da ima ta odnos tri razsežnosti: jezik je proizvod kulture, jezik je del kulture in je pogoj kulture (Lévi-Strauss 1974: 78). Jezik je torej nedeljivo povezan s kulturo kot rezultat le-te in je hkrati tudi njej sestavni element.

Tudi jezikovni determinizem kot pogled na povezanost med kulturo in jezikom opozarja, da vsak jezikovni sistem določa percepcijo sveta, okolja, v katerem človek živi (Južnič 1983: 155).³⁹ Vidimo, slišimo in dojemamo znotraj jezikovnega sistema, ki smo ga prejeli v procesu socializacije od t.i. pomembnih oziroma referenčnih ostalih. Ta jezikovni sistem nam torej predstavlja nekakšen okvir, osnovni instrumentarij za dojetje okolja, v katerem živimo.

³⁸ Smiselno je tu omeniti, da je Južnič (1983: 32) šel še korak dlje in razčlenil vprašanje jezika v dve polji: v izrazito antropološko vprašanje, ki zadeva izvor ali poreklo jezika kot filogenetsko pridobitev človeške vrste do vsakokratnega pridobivanja jezikovne sposobnosti, ki se veže na otroštvo pripadnikov te vrste. Drugo polje pa predstavlja uvajanje vsakega posameznega človeškega bitja v svet jezika.

³⁹ V duhu jezikovnega determinizma je Herbert Spencer opozarjal, da jezik odraža narodni značaj (v Južnič 1983: 155) in s tem še dodatno okrepil vez med jezikom in etnično ali jezikovno manjšino. S podobnim vprašanjem so se ukvarjali tudi Karl Vossler, Wilhelm von Humboldt in Eugen Lerch (Južnič 1983: 157-158), ki so sledili prepričanju, da ima jezik najbolj neposredno zvezo z vzorci razmišljanja svojih govorcev in da obstaja neka neposredna vez med jezikovno strukturo in narodnimi vzorci razmišljanja.

Predstavljena večplastnost odnosa med jezikom ter kulturo in etnično ali jezikovno manjšino kaže na pomembnost ohranjanja manjšinskega jezika za obstanek in razvoj etnične ali jezikovne manjšine. Ohranitev kulture etničnih manjšin je namreč neposredno povezana z ohranjanjem in razvojem jezika: manjšinski jezik je sredstvo, s pomočjo katerega se kultura izraža, ubeseduje. To v našem konkretnem primeru slovenske jezikovne manjšine v Italiji verjetno drži v večji meri za tržaško in goriško pokrajino, medtem ko je v videmski pokrajini situacija posebna, ker se identitete ne povezuje v tolikšni meri s slovenskim knjižnim jezikom, temveč bolj z lokalnim narečjem.⁴⁰

Razlogi za učenje manjšinskega jezika

Ohranjanje manjšinskega jezika je temeljnega pomena za obstanek in razvoj etnične ali jezikovne manjšine. Manjšinski jezik pa se ohranja le, če se ga prebivalci narodno mešanega ozemlja učijo in če ga uporabljajo. V tem poglavju bom poskušala odgovoriti na vprašanje, zakaj se posameznik odloči za pridobivanje znanja manjšinskega jezika. Poskusila bom torej pojasniti, kaj vpliva na posameznikovo odločitev, da se (ne) bo učil manjšinskega jezika.

Do ohranjanja in širitve jezikovne manjšine prihaja le v primeru, če se prebivalci narodno mešanega ozemlja odločajo za učenje manjšinskega jezika. To je posebej pomembno za pripadnike večinske jezikovne skupnosti, ki se morajo manjšinskega jezika šele priučiti. Vendar izpopolnjevati se morajo tudi pripadniki jezikovne manjšine, ki imajo pri rabi manjšinskega jezika težave in se zaradi pomanjkljivega znanja manjšinskega jezika včasih raje poslužujejo večinskega jezika. V nadaljevanju

⁴⁰ S tem v zvezi velja morda opozoriti na razmerje mej jezikom kot neko standardizirano jezikovno normo in dialekti kot ravnijo govorice, ki jim pravilnost in nepravilnost določa standard. Napetost, med jezikom in dialekti, pa gre pripisati bolj politiki kot jezikoslovju (Južnič 1983: 174-182). Odprtost komunikacijkih vezi je omogočila stike, ki pripeljejo do tega, da dialekti postopoma prehajajo iz enega v drugega. Vendar kjer so bile te komunikacijske vezi pretrgane ali težje vzpostavljive, je prehod ostrejši. To je razvidno predvsem pri preučevanju Kanalske doline in Režije. K temu sta verjetno pripomogli zemljepisna lega Kanalske doline, ki je geografsko ločena od levjega deleža slovenske manjšine v Italiji, vendar v še večji meri različen zgodovinski potek dogodkov, ki je z različnimi režimi urejanja manjšinskih kolektivnih pravic, razcepil slovensko manjšino v Italiji.

bom torej poskusila predstaviti tri temeljne modele učenja manjšinskega jezika, ki pojasnjujejo, zakaj se posameznik odloči za učenje manjšinskega jezika.

Gardner in Lambert (1972) sta s pomočjo teoretičnega modela učenja drugega jezika, ki so ga valižanski snovalci promocije manjšinskih jezikov zvesto prenesli v prakso promocije manjšinskih jezikov, poskušala odgovoriti na ključno vprašanje promocije manjšinskega jezika: zakaj bi se pripadniki večinske jezikovne skupnosti (ali tudi manjšinske v manj ugodnem primeru) učili manjšinskega jezika.

Gardner in Lambert (1972) sta se pri svoji razlagi poslužila konceptov **integrativne in instrumentalne motivacije** za učenje manjšinskega jezika. O integrativni motivaciji govorimo v primeru, ko se posameznik želi naučiti manjšinskega jezika, ker si želi postati podoben govorcem, ki ta jezik uporabljajo (Štrukelj 1995: 36). Ob tem naj bi šlo za veliko več kot le za golo učenje manjšinskega jezika, saj naj bi posameznik težil k istovetenju s pripadniki manjšinske skupnosti in prevzemal njihove vzorce vedenja (Štrukelj 1995: 36). Posameznik naj bi kulturo manjšinske skupnosti postopoma ponotranjil in se v manjšinsko skupnost akulturiral (Štrukelj 1995: 36).

O instrumentalni motivaciji za učenje manjšinskega jezika je govora, ko se posameznik odloča za učenje in rabo manjšinskega jezika, ker mu bo to prineslo določene koristi (Štrukelj 1995: 36). V tem primeru je torej pridobivanje znanja manjšinskega jezika predvsem sredstvo za doseganje določenih ekonomskih koristi, kot so npr. zaželeno delovno mesto, napredovanje, višji osebni dohodki, ipd. O instrumentalni motivaciji je govora tudi takrat, ko se posameznik uči manjšinskega jezika, da bi pridobil določeno družbeno priznanje ali da bi bil družbeno sprejemljiv. Predvsem pa je pomembno, da se v primeru instrumentalne motivacije posameznik ne odloča za učenje manjšinskega jezika, ker bi ga zanimali kultura in običaji jezikovne manjšine. V učenju manjšinskega jezika vidi predvsem neko uporabno, ekonomsko vrednost, ki mu bo v prihodnosti prinesle neke oprijemljive koristi.

V zvezi z razmerjem med integrativno in instrumentalno motivacijo Gardner in Lambert (1972) menita, da je integrativna motivacija verjetno pomembnejša od instrumentalne. To naj bi držalo še posebej pri naporih za dolgoročno ohranjanje manjšinskega jezika: integrativna motivacija namreč sloni na odnosih med ljudmi, ti

pa so lahko zelo dolgotrajni. V nasprotju z integrativno motivacijo pa sloni instrumentalna motivacija na (trenutnih) osebnih ambicijah in interesih. Integrativna motivacija je torej skozi čas bolj konstantna, instrumentalna pa je odvisna od spreminjajočih se razmer in vsakokratne posameznikove presoje o tem, kaj je zanj bolj koristno.

Gardnerjev in Lambertov model (1972) bo v tej nalogi uporaben predvsem pri raziskovanju in načrtovanju, zakaj naj bi se pripadniki jezikovne manjšine in večinske jezikovne skupnosti učili manjšinskega jezika.

Spolsky (1990) je na temeljih teorije govornega prilagajanja⁴¹ razvrstil dejavnike učenja drugega (manjšinskega) jezika v dve skupini. S tem je poskušal odgovoriti na vprašanje, kdaj se govorec raje uči in kdaj se raje ne uči drugega jezika.⁴² Spolsky (1990) meni, da se govorec raje uči drugega jezika, ko želi izzvati socialno priznanje sogovorca, ko visoko vrednoti možnost sporazumevanja s sogovorci drugega jezika, ko ni drugih socialnih norm, ki bi zagotavljale druge oblike sporazumevanja s sogovorci in ko sogovorci tega jezika njegovo učenje utrjujejo in spodbujajo.

Zanimiva je ugotovitev, da se govorec raje uči manjšinskega jezika, ko ni drugih družbenih norm, ki bi zagotavljale druge oblike sporazumevanja. Pri slovenski manjšini v Italiji namreč obstaja takšna socialna norma na področju prilagajanja izbire jezika sogovorniku. Ko se v zaključeni družbi slovenskih govorcev pojavi italijanski govorec, ki slovenskega jezika ne pozna, se slovenski govorniki prilagodijo italijanskemu in preklopijo na italijanski jezik kot sredstvo komunikacije, ne samo v odnosu do italijanskega sogovornika, temveč večkrat tudi med seboj.⁴³ Ta družbena norma torej nikakor ne spodbuja pripadnikov večinske jezikovne skupnosti, da bi se učili manjšinskega jezika, temveč jih od tega celo odvrča.

⁴¹ Teorija govornega prilagajanja (Giles in Smith 1979) poskuša obrazložiti preklapljanja v govornem stilu (in torej jeziku) na podlagi socialno-psiholoških principov. Korak dlje od teorije govornega prilagajanja je poskušala storiti teorija etnolingvistične identitete. Gre za teorijo, ki je poskušala umestiti hipoteze teorije govornega prilagajanja v medetnični kontekst s povezovanjem teorije socialne identitete (Tajfel 1978), zaznavanja meja med skupinami (Giles in Johnson 1981), koncepta etnolingvistične vitalnosti (Giles et al. 1977) ter vidike multiplih identitet.

⁴² V konkretnem primeru, ki ga obravnavam v tej nalogi, je drugi jezik manjšinski jezik. Pri učenju manjšinskega je praviloma visoko vrednotenje možnosti sporazumevanja s sogovorci drugega jezika popolnoma nepovezano z znanjem manjšinskega jezika. Govorniki manjšinskega jezika namreč zelo dobro obvladajo tudi večinskega.

⁴³ Gre za pojav, na katerega je opozoril tudi Bourhis (1979). Slednji je namreč preučeval vlogo, ki jo pri izbiri jezika igrajo situacijske norme, status jezika, medosebno prilagajanje in favoritizem.

Tretja teorija učenja drugega jezika, ki jo predstavljam v tem kratkem orisu razlogov za učenje manjšinskega jezika je **medskupinska teorija učenja drugega jezika** (Giles in Byrne 1982). V nasprotju s prejšnjima poskuša ta teorija preusmeriti pozornost na dejavnike, ki vplivajo na intenzivnost narodne identifikacije posameznega pripadnika etnične manjšine in na pripadnikovo percepcijo odnosov med jezikovnima skupnostma. Giles in Byrne (1982) sta sestavila niz pogojev, ki pospešujejo ali zavirajo učenje drugega jezika. Pri tem velja poudariti, da sta Giles in Byrne (1982) kot izhodišče jemala pripadnika manjšine in njegovo učenje večinskega jezika.

Ugotovila sta npr., da se pripadnik manjšine uči večinskega jezika ko

- se šibko identificira z narodno manjšino in/ali meni, da mu materni (manjšinski) jezik ne predstavlja pomembne dimenzije etnične identitete,
- se poredko primerja s pripadniki večinske jezikovne skupnosti, nima občutka manjvrednosti in ga statusne razlike ne obremenjujejo,
- meni, da je vitalnost njegove jezikovne skupnosti nizka,
- meni, da so meje njegove jezikovne skupnosti šibke in odprte

(Štrukelj 1995: 49).

Če teorijo apliciramo na obratno situacijo, torej na pripadnika večinske skupnosti, ki se uči manjšinskega jezika, lahko zlahka ugotovimo, zakaj je potrebno pripadnike večinske skupnosti posebej motivirati za učenje manjšinskega jezika. Vitalnost večinskih jezikov je v primerjavi z vitalnostjo manjšinskih jezikov visoka. Meje večinskih skupnosti so ponavadi močne, če že ne zaprte. K temu je treba dodati, da večkrat »zdrav« nacionalizem v obliki patriotizma spodbuja identifikacijo z lastno skupino, tudi s pomočjo jezika. Na podlagi aplikacije medskupinske teorije učenja drugega jezika na primer učenja manjšinskega jezika je torej jasno, da je treba pripadnike večinske jezikovne skupnosti posebej spodbujati k učenju manjšinskega jezika.

Jezik in njegovo okolje

Ali je ohranjanje manjšinskih jezikov res potrebno, je temeljno vprašanje, ki posega v bistvo odnosa med jezikom in njegovim okoljem: ali je v okolju, kjer je obravnavani jezik manjšinski, res smiselno ta jezik ohranjati? Ali je res smiselno ohranjanju manjšinskega jezika nameniti potrebne človeške in materialne vire?

Odgovori na ta vprašanja so številni in raznoliki. Njihova pestrost pa izhaja iz različnih pogledov na razmerje med jezikom in okoljem. Williams (Baker in Jones 1998: 181) navaja tri temeljne poglede na razmerje med jezikom in njegovim okoljem. Prvega bi lahko označili kot evolucionističnega. Ta pristop temelji na prepričanju o boju med jeziki za prevlado »najmočnejšega«, torej širše uporabljenega. Drugi pogled na razmerje med jezikom in njegovim okoljem bi lahko označili kot konservacionističnega. Ta pristop temelji na prepričanju, da je treba »šibkejše«, torej manj razširjene jezike varovati s posebnimi ukrepi. Tretji pogled na razmerje med okolje pa bi lahko označila kot preservacionističnega. Ta temelji na prepričanju, da predstavlja vsakršna sprememba grožnjo obstoju jezika. V tem poglavju bom poskušala osvetliti te tri poglede na razmerje med jezikom in njegovim okoljem.

Zagovorniki evolucionizma se sklicujejo na Darwinovo idejo o preživetju. Paul Lafargue (Južnič 1983: 27) je zelo nazorno pokazal vzporednico med biološkimi vrstami in jeziki: *»Jezik se kot vsak živ organizem rojeva, razvija in umira; v času svojega bivanja gre skozi celo vrsto evolucij in revolucij, sprejemajoč in zavračajoč posamezne besede, običajne izraze in slovnične oblike: besede nekega jezika kot celice neke bilje ali živali živijo svoje življenje.«* Gre torej za predstavo o jeziku kot organizmu, ki raste, se razvija in lahko tudi umre. Evolucionizem torej uporablja idejo o preživetju za opis odnosa med različnimi jeziki in razlaga človeško zgodovino kot boj za preživetje najmočnejšega jezika.

V jezikovnem boju za preživetje bo preživel jezik, ki ga govorce najpogosteje uporabljajo: to pomeni jezik, ki ima veliko število govorcev in ki je (najbolj) polifunkcionalen. Torej tisti jezik, ki ga uporablja največje število ljudi in ki najbolje zadošča njihovim potrebam po komunikaciji v različnih sferah njihovega življenja.

Šibkejši jeziki, ki imajo manjše število govorcev in katerih domene rabe jezika so omejene, imajo na izbiro le dve možnosti: prilagodijo se lahko svojemu okolju (in preživijo) ali izumrejo.

Podoben koncept izražajo teoretiki, ki si izposojajo koncept »laissez-faire« iz tipično ekonomskega konteksta (Williams, citirano po Baker in Jones 1998: 181). V svojih predlogih gredo pa še nekoliko dlje: ne ugotavljajo le obstoj boja med bolj »šibkimi« in »močnejšimi« jeziki, temveč spodbujajo tudi ne-intervencijo pri krojenju njihove usode. V skladu z »laissez-faire« pristopom do jezika in njegovega preživetja, bi morali jeziki preživeti brez zunanje pomoči v obliki pravne zaščite jezikovne manjšine, načrtovanja jezika ali promocije jezika. Evolucionistični pristop torej poudarja negativno stran evolucije – izumrtje, izkoriščanje in nadvlado, ter postavlja v ospredje tekmovalnost med jeziki (Williams, citirano po Baker in Jones 1998: 181).

Pri tem je treba poudariti, da gre pri tovrstni interpretaciji evolucionizma za ozek pogled, za nekakšno poenostavitev Darwinovega nauka. Takšna interpretacija evolucionizma namreč zanemarja potencial in domet prilagajanja jezika okolju. Če se jezik prilagaja okolju, to vodi v večjo prilagojenost in s tem tudi v večjo uporabnost jezika v tistem okolju. Prav tako vodi prilagajanje v pestrost pojavnih oblik.

Številni avtorji (Crystal 2000, Nettle in Romaine 2000, Skutnabb - Kangas 2000, idr.) se upirajo argumentu o racionalnosti evolucionističnega pristopa, ki naj bi stremel k zmanjšanju števila jezikov in torej k olajšanju medsebojne komunikacije in izboljšanju odnosov. V skladu s tem argumentom naj bi zmanjšanje števila jezikov in posledično izboljšanje komunikacije med skupnostmi privedlo tudi do zmanjšanja konfliktov. Crystal (2000: 27-30) npr. trdi, da temu ni tako iz dveh razlogov. Prvič, ker je pri pregledu obstoječih konfliktov v svetu naravnost presenetljivo, koliko izmed njih se odvija med skupnostmi, ki uporabljajo isti jezik. In drugič, ker gre za vprašanje izbire jezika, ki se ga nekdo želi posluževati. Crystal (2000: 27-30) namreč poudarja, da so pristaši evolucionizma ponavadi pripadniki najbolj razširjenih jezikov, ki predpostavljajo, da bodo drugi opustili svoj jezik v korist (in rabo) njihovega. Vendar je ta predpostavka napačna.

Glavna pomanjkljivost evolucionističnega pristopa je, da dojema izumiranje jezikov kot enostaven, spontan in naraven proces (Williams, citirano po Baker in Jones 1998: 181). Ne glede na to, ali je ta proces naraven in enostaven, prav gotovo ni spontan. Evolucionistični pristop namreč popolnoma zanemarja, da je izumiranje jezikov večkrat tesno povezano s politiko in viri moči različnih segmentov v družbi. Ključna pomanjkljivost tega pristopa je torej zanikanje obstoja dejavnikov, ki posredno ali neposredno povzročajo izumiranje nekaterih jezikov in prevlado oziroma krepitev drugih (Williams, citirano po Baker in Jones 1998: 181).

Izumiranje jezikov (v smislu zmanjšanja števila uporabnikov jezika in zmanjšanja števila posameznih rab jezika) je posredni ali neposredni rezultat načrtnih odločitev. Te odločitve odražajo ekonomske, politične, kulturne, socialne in tehnološke spremembe okolja (Williams, citirano po Baker in Jones 1998: 181). Druga omembe vredna pomanjkljivost tega pristopa pa se nanaša na njegovo »laissez-faire« različico. Evolucionisti zagovarjajo ekonomski pristop, ki temelji na analizi prednosti in slabosti ohranjanja jezika. V skladu s tem pristopom ugotavljajo, da je prevlada maloštevilnih večinskih jezikov smiselna in racionalna. Glavni namen (ali prednost) prevlade teh jezikov je olajševanje in spodbujanje mednarodnega sporazumevanja.⁴⁴

Zoper tovrstno analizo prednosti in slabosti ohranjanja jezika, se pojavljata dva pomisleka: prvič, ta vizija vloge jezikov je močno omejena, saj jeziki niso le sredstvo komunikacije, temveč so tudi del človeške kulture in svetovne dediščine (Crystal 2000; Nettle in Romaine 2000; Južnič 1983, 1993). Drugič, Crystal (2000: 31) opozarja, da lahko alternativo temu pristopu do ohranjanja jezika črpamo iz teorije človeškega kapitala. V skladu s to teorijo je namreč jezik del virov, s katerimi si posamezniki pomagajo, da so pri svojem delu bolj produktivni. Analiza prednosti in slabosti dvojezičnosti (in ne ohranjanja jezika) bi postavila v ospredje bodisi denarne,

⁴⁴ Giles et al. (1977) so ta vidik poimenovali simbolični status jezika. V grobem bi lahko simbolični status jezika opredelili kot »kaj jezik pomeni v mednarodnem merilu«. Angleščina ima npr. visok simbolični status, saj predstavlja jezik mednarodnega sporazumevanja. Manjšinski jeziki zaradi svoje manjše razširjenosti težje pridejo do simboličnega statusa široko uporabljenega sredstva sporazumevanja. Svoj simbolični status morajo graditi na drugih temeljih. Baker (2001: 69) npr. navaja, da so keltski jeziki – jeziki kulturne dediščine in so kot taki simbol etnične identitete, simbol pripadnosti narodu »mogočne preteklosti«. Ena izmed pasti tovrstnega vzpostavljanja simboličnega statusa jezika je nedvomno ta, da je lahko simbolični status jezika dvorezen meč. Simbol kulturne dediščine in »mogočne preteklosti« se lahko dokaj hitro sprevrže v simbol nazadnjaštva in zoperstavljanja napredku.

bodisi ne-denarne prednosti za posameznika, kot so npr. razgledanost ali širša družbena sprejemljivost posameznika. Torej pogled na prednosti in slabosti dvojezičnosti (in ne zgolj na prednosti in slabosti ohranjanja jezika) je z vidika posameznika bistveno širši od evolucionističnega. Dopolnjuje namreč tradicionalni pogled, da je jezik odvisen od gospodarstva, z ugotovitvijo, da ima tudi jezik velik vpliv na gospodarstvo.⁴⁵

Prav na tej pomanjkljivosti evolucionističnega pristopa temelji pristop zagovornikov »konservacionizma«, ki poudarja, da je treba skrbeti za manjšinske jezike in tako omogočiti obstoj jezikovne raznolikosti (Crystal 2000, Nettle in Romaine 2000). Z analogijo iz živalskega sveta poudarjajo, da je treba manjšinske jezike v določenih prostorih varovati s posebnimi ukrepi, tako kot varujemo ogrožene živalske vrste.

Iz »konservacionizma« izhaja tudi tretji pristop do jezika in njegovega izumiranja, ki mu pravimo »preservacionizem« (Williams, citirano po Baker in Jones 1998: 181). Temelji na prepričanju, da predstavlja vsaka sprememba grožnjo obstoju njihovega jezika. Prežet je s tradicionalizmom in se a priori zoperstavlja ne samo modernizaciji jezika, ampak tudi modernizaciji na drugih področjih družbenega življenja.

Z vidika varstva jezikovnih manjšin predstavlja »konservacionistični« pristop trenutno prav gotovo prevladujočo paradigmo.⁴⁶ Zoperstavljanje modernizaciji, ki predstavlja temelj »prezervacionizma«, je za zaščito manjšinskih jezikov večkrat nerealna pot: v pogojih hitre in enostavne širitve informacij zagovarja zaprtost in izolacijo jezikovne manjšinske skupnosti. Nepraktičnost tovrstne strategije varovanja manjšinskih jezikov lahko izpeljemo tudi iz kritike evolucionističnega pristopa: jezik, njegov razvoj, dolgoročni obstoj ali izumrtje so odvisni od mnogih dejavnikov. Ti dejavniki so

⁴⁵ Pri tem velja omeniti, da se je vpliv jezika na gospodarstvo tudi konkretno pokazal pri baskovski jezikovni skupnosti v Španiji in pri valižanski jezikovni skupnosti. Promocija manjšinskega jezika je s prevajanjem in ustvarjanjem v baskovskem jeziku omogočila razcvet knjižnega trga v baskovščini. Pri valižanski skupnosti pa se je isti razcvet odvijal na področju sredstev javnega obveščanja, predvsem pa televizije.

⁴⁶ Fishman (1991) npr. ugotavlja, da je prišlo na področju obravnave manjšinskih jezikov, ki so na poti izumiranja, do pomembnega premika. Še pred nedavnim smo na te jezike gledali kot na bolnike v bolnici, ki bodo nazadnje umrli. Vse, kar lahko zdravnik v takšnih okoliščinah naredi, je le to, da ugotovi vzroke bolezni (smrti) in se poskuša tem vzrokom čim dlje zoperstavljati. Zato se v nasprotju s tem pristopom do izumiranja manjšinskih jezikov zavzema za kvalitativni preskok sodobne medicine, ki se ne le bori proti bolezni, temveč predvsem neguje zdravje.

povezani z okoljem, v katerem se jezik uporablja. Tako kot se okolje spreminja, tako se mora - v skladu z evolucionističnim pristopom - prilagajati in spreminjati tudi jezik.

Baker in Jones (1998: 203) razlikujeta dva pogleda na spreminjanje jezika. Prvi tovrstni pristop temelji na organističnem pogledu na jezik: v tem primeru je jezik kot organizem, ki se v času spreminja. Razvija se postopoma, ker njegovi govorci postopoma dodeljujejo besedam nove pomene in spreminjajo njihovo izgovarjavo. Tudi interakcija z drugim jezikom postopoma spreminja jezik. Poleg te, tako rekoč naravne, spontane spremembe jezika, obstaja še drug pogled na spreminjanje in razvoj jezika. Ta pristop temelji na dojetanju jezika kot družbenega dejavnika (Baker in Jones 1998: 203). Poudarja, da nekateri govorci želijo jezik nadzorovati in ga prilagajati, ker imajo za to številne politične, literarne, ekonomske, verske ali druge razloge (Baker in Jones 1998: 203).

Za obstoječe besedilo je ravno ta drugi pogled na spreminjanje in razvoj jezika posebno zanimiv: napeljuje nas namreč na vprašanje, kateri so glavni dejavniki, ki vplivajo na spreminjanje jezika. Kateri so tisti faktorji, ki učinkujejo na njegov razvoj in ki pospešujejo ali zavirajo njegovo izumiranje. Predvsem pa postavlja v ospredje vprašanje, ali lahko na te dejavnike vplivamo.

Dejavniki ohranjanja in izumiranja jezikov

Sam koncept promocije manjšinskega jezika temelji na predpostavki, da je mogoče pozitivno vplivati na stališča do manjšinskega jezika in na rabo manjšinskega jezika. Uspešnost politik promocije manjšinskega jezika pa temelji na izbiri sredstev in poti, s katerimi se manjšinski jezik promovira. Da lahko snovalci politik promocije jezika izberejo najbolj primerna sredstva in poti za promocijo manjšinskega jezika, morajo poznati dejavnike, ki pripomorejo k ohranjanju in širjenju jezika med prebivalci narodno mešanega ozemlja. V tem poglavju bom zato poskušala predstaviti dejavnike, ki vplivajo na ohranjanje in izumiranje jezikov. S tem bom postavila v ospredje spekter dejavnikov, ki jih mora jezikovna manjšina vzeti v poštev za uspešno promocijo lastnega jezika.

Baker in Jones (1998: 185) navajata med dejavniki, ki lahko pripomorejo k ohranjanju ali izumiranju jezika, ekonomske in socialne spremembe, politiko in moč, »družbene mreže sporazumevanja« med pripadniki jezikovne manjšine na lokalni ravni, ter obseg zakonodajne in institucionalne podpore, namenjene ohranjanju manjšinskega jezika. Nadalje avtorja Baker in Jones (1998: 185) navajata, da obstajajo različna področja ugotavljanja vzrokov izumiranja jezika. Vzroke lahko tako iščemo na političnem, ekonomskem, psihološkem in socio-lingvističnem področju: pri tem seveda na gre pozabiti, da področja ne obstajajo kot ločene, samosvoje celote, temveč se medsebojno prepletajo (Baker in Jones 1998: 185).

Giles et al. (1977) so dejavnike ohranjanja in izumiranja jezikov uvrstili v tri skupine in zasnovali model treh dejavnikov ali model etnolingvistične vitalnosti. V svojem delu *Towards a Theory of Language and Ethnic Group Relations* so z besedno zvezo vitalnost jezika (*language vitality*) opredelili rezultat učinkovanja teh (zunanjih) dejavnikov na jezik.

Model sestavljajo tri skupine dejavnikov: **dejavniki statusa** (Giles et al. 1977: 310-312) določajo, kakšen je status manjšinskega jezika v primerjavi z večinskim. S tem dejavnikom lahko pojasnimo preživetje švedščine na Finskem (Giles et al. 1977: 310, glej tudi Baker 2001). Visok status švedsko govorečih prebivalcev na Finskem je

temeljni vzrok za ohranitev švedske manjšine na Finskem. Vprašanje statusa jezika je namreč v primeru manjšinskih jezikov ključno vprašanje, saj so manjšinski jeziki praviloma v položaju, ki je podrejen večinskim.

Ta dejavnik lahko razgradimo na več pod-dejavnikov: ekonomski status jezika je npr. odraz brezposelnosti, povprečnega dohodka, ekonomskega napredka njegovih govorcev. Če se jezikovna manjšina srečuje z večjo stopnjo brezposelnosti in nižjim povprečnim dohodkom njenih pripadnikov v primerjavi s pripadniki večinske jezikovne skupnosti, govorimo o nižjem ekonomskem statusu pripadnikov manjšine.

Socialni status manjšinskega jezika je tesno povezan z ekonomskim statusom. Če se namreč raba manjšinskega jezika povezuje z višjo stopnjo brezposelnosti ali revščine, lahko zaradi tega upade socialni status jezika kot merilo družbenega statusa in politične moči posameznih pripadnikov jezikovne manjšine. Lahko bi torej trdili, da je socialni status jezika v določeni meri posledica ekonomskega. K omenjenim je treba seveda prišteti še tretji pod-dejavnik, v prejšnjem poglavju že omenjeni simbolični status manjšinskega jezika.⁴⁷

Druga skupina dejavnikov, ki jih Giles et al. (1977: 312-315) navajajo, so **demografski dejavniki**. Mednje sodi npr. zemljepisna (geografska) razpršitev jezikovne skupine. V prvi vrsti gre za vprašanje, koliko pripadnikov šteje jezikovna manjšina. Poleg tega pa je pomembno tudi, kakšno je razmerje pripadnikov jezikovne manjšine glede na število pripadnikov večinske jezikovne skupine. Baker (1985: 35) namreč ugotavlja, da je gostota pripadnikov jezikovne manjšine pomemben dejavnik za ohranjanje jezika: verjetnost ohranjanja jezika npr. strmo naraste v skupnostih, kjer več kot 70 % prebivalcev govori valižansko.

Bakerjeve ugotovitve potrjuje tudi dejstvo, da se vitalnost jezika ohranja tudi v razmerah, ko je število govorcev jezika skromno in ko jih »obkrožajo«⁴⁷ pripadniki večinske jezikovne skupnosti. Za ohranjanje manjšinskega jezika v takšnih okoliščinah je obstoj bogatega družbenega udejstvovanja in kulturne dejavnosti v manjšinskem jeziku ključnega pomena. Pomembno je, da so pripadniki jezikovne

⁴⁷ Ob tem je treba omeniti, da Giles et al. (1977: 309-312) poimenujejo simbolični status jezika z imenom jezikovni status in da dodajajo še četrti pod-dejavnik – socio-historični status jezika.

manjšine redno v medsebojnih stikih in da predstavljajo trdno jezikovno celico. Verjetno so najbolj ekstremen primer takšnih jezikovnih celic Stari red Amišev, Pensilvanskih Nemcev, ki ohranjajo izjemno močne vezi znotraj skupnosti, medtem ko gojijo le minimalne interakcije z okoljem.

Nezanemarljiv vpliv na vitalnost jezika ima tudi enostavnost interakcije pripadnikov jezikovne manjšine z državo matičnega naroda, t.j. državo, kjer je manjšinski jezik uradni jezik države - torej večinski jezik. Če lahko pripadniki manjšine zlahka in redno obiskujejo državo matičnega naroda, potem stik z jezikom v državi matičnega naroda krepi manjšinski jezik in njegovo rabo.

Mešani zakoni so prav tako pomemben demografski dejavnik vitalnosti manjšinskega jezika. Ker je »prenos« jezika v družinskem okolju eden izmed ključnih dejavnikov ohranjanja jezika, je za dolgoročno ohranjanje jezikovne skupnosti in širjenje le-te ključnega pomena, kateri jezik se uporablja kot osnovno sredstvo sporazumevanja v mešanih zakonih.

Baker (1991) tu vidi stičišče med demografskimi dejavniki,⁴⁸ ki vplivajo na vitalnost jezika, in statusom le-tega. Od statusa manjšinskega jezika je namreč odvisno, ali ga bodo v mešanih zakonih uporabljali kot sredstvo komunikacije in ali bo rabo manjšinskega jezika spodrinila raba večinskega. Družinski član, ki pozna manjšinski jezik, ponavadi pozna tudi večinskega. Vendar pripadnik večinske jezikovne skupnosti pogosto ne zna manjšinskega jezika. Zato je večkrat najbolj enostavno in praktično, da postane večinski jezik pogovorni jezik v družini. Ali se bo družinski član, ki pripada večinski jezikovni skupnosti, pripravljen naučiti manjšinskega jezika in ga uporabljati v družinskem krogu, je močno odvisno od statusa manjšinskega jezika. Strokovnjaki v takšnih okoliščinah priporočajo, da se starša, če je le mogoče, med seboj večkrat sporazumevata v manjšinskem jeziku ter da tisti od staršev, ki pripada

⁴⁸ Pri demografskih dejavnikih je morda še vredno opozoriti, da se z migracijo v mesta zmanjšuje uporabnost manjšinskega jezika na delovnem mestu. Zaradi tega raba manjšinskega jezika v mestnem okolju začne upadati, medtem ko je na podeželju večja verjetnost, da se jezik na delovnem mestu ujema z tradicionalnim, zgodovinskim jezikom tistega okolja (Baker 1991). Ker ljudje preživljamo vedno več časa na delovnem mestu in večji del tega časa posvečamo interakciji s sodelavci, nadrejenimi, strankami, dobavitelji in poslovnimi partnerji, predstavlja to zmanjšanje uporabnosti manjšinskega jezika na delovnem mestu precejšnjo spremembo v posameznikovem življenju in ima dolgoročno močan vpliv na vitalnost jezika.

večinski jezikovni skupnosti, večkrat govori z otrokom v manjšinskem jeziku (*Ramjouw*, v Nećak - Lük 1995: 19).

Tretji sklop dejavnikov, ki jih navajajo Giles et al. (1977: 315-318), se nanaša na **institucionalno podporo** manjšinskemu jeziku. Ta sklop dejavnikov zajema obseg in naravo (način) rabe manjšinskega jezika v ustanovah, s katerimi so pripadniki jezikovne manjšine v posrednem ali neposrednem stiku. Mednje sodijo torej ustanove na državni, regionalni in lokalni ravni, verske in kulturne organizacije, sredstva množičnega obveščanja ter ustanove trgovskih in proizvodnih dejavnosti (Giles et al. 1977: 315-318).

Baker (1991: 71) opozarja, da je tudi ta sklop dejavnikov tesno povezan s statusom jezika. Ali se manjšinski jezik pojavlja v sredstvih javnega obveščanja, ali obstajajo knjige v manjšinskem jeziku, ali obstajajo strokovne revije v manjšinskem jeziku - to so dejavniki, ki močno vplivajo na status manjšinskega jezika v družbi. Podobno lahko na status jezika vplivajo možnosti rabe manjšinskega jezika pri izkoriščanju uslužnostnih dejavnosti. Tovrstne priložnosti namreč pripomorejo k večji uporabnosti manjšinskega jezika kot sredstva komunikacije. Kjer ni možnosti šolanja v manjšinskem jeziku, je zelo majhna verjetnost, da se bo manjšinski jezik dolgoročno ohranil. To pomeni, da se zmanjšuje vitalnost jezika.

Giles et al. (1977) s konceptom etnolingvistične vitalnosti opozarjajo na tri temeljne skupine spremenljivk, ki vplivajo na vitalnost jezika. Ali bo vitalnost jezika večja – torej, ali se bo jezik dolgoročno ohranjal, področja njegove rabe širila, število njegovih uporabnikov večalo, njihovo znanje jezika izboljševalo - je v glavnem odvisno od navedenih dejavnikov.

Promocija manjšinskega jezika se ukvarja s spreminjanjem in »manipulacijo« omenjenih dejavnikov. Dojema jih kot spremenljive akterje, s katerimi lahko človek upravlja. Postavlja se torej vprašanje: kako je mogoče z dejavniki vitalnosti jezika upravljati na tak način, da pripeljejo do revitalizacije jezika namesto do njegovega izumrtja? To je vprašanje, na katerega je poskušal odgovoriti Joshua Fishman (1991).

Revitalizacija jezikov

Fishman (1991, 2001) poskuša s svojim delom pojasniti, katere so prioritete pri zaustavljanju toka izumiranja jezika. Dejstvo je namreč, da nima smisla vlagati denarja, časa in predvsem truda v manjšinska sredstva javnega obveščanja in dvojezično državno upravo, če se manjšinski jezik ne uporablja v družinah, na šoli in pri osebnih stikih v skupnosti (Baker 2001: 73). Baker (2001: 73) trdi, da lahko tovrstno politiko primerjamo z napihovanjem balona, ki ima luknjo. Ne glede na to, kako dolgo ga bomo napihovali, ga zaradi luknje ne bomo nikoli mogli napihni do take mere, da bo »uporaben«. Fishman (1991) se torej zavzema za to, da najprej zakrpamo luknjo na balonu in šele potem začnemo pihati vanj. V ta namen je sestavil lestvico Graded Intergenerational Disruption Scale (GIDS), ki postavlja prioritete pri revitalizaciji jezikov.

Čeprav je uporabnost te lestvice na primeru slovenske manjšine v Italiji zelo omejena, je vseeno smiselno preveriti, ali tudi slovenska manjšina v Italiji ne polni balona, ki ima luknjo. Gre torej za vprašanje preučevanja prioritete, ki si jih postavlja slovenska manjšina v Italiji, in za vprašanje smotrne alokacije virov pri promociji in razvoju slovenske jezikovne manjšine.

Fishmanov koncept postavljanja prioritete pri revitalizaciji jezika je torej bistvenega pomena tudi za slovensko jezikovno manjšino v Italiji. Vendar prav na ta koncept se navezuje tudi osrednja kritika njegovega dela. Fishmanovo delo je politično konservativno in se le bežno dotika pojmov, kot so moč, konflikt ali boj (Williams 1992). Ti pojmi pa so vse prej kot zanemarljivi pri revitalizaciji manjšinskih jezikov (Williams 1992). Poleg tega Fishmanovo delo popolnoma zanemara ekonomske posege, ki so lahko pri revitalizaciji jezika ključnega pomena, čeprav sami ne predstavljajo zadostnega razloga za revitalizacijo jezika. Močna spodbuda in nagrada sta potrebni, da starši vzgajajo otroke v manjšinskem jeziku, jih vpisujejo v manjšinske šole, se z njimi pogovarjajo v manjšinskem jeziku in da šole pripravijo učne vsebine v manjšinskem jeziku. Pripadnost jezikovni skupini in čustva kulturne navezanosti včasih enostavno niso dovolj, da bi prepričali starše in šolnike, da

uporabljajo manjšinski jezik. Zato je solidna gospodarska osnova jezikovne manjšine zelo pomembna.

Tudi Crystal (2000: 127-136) meni, da je za revitalizacijo jezika pomembna ekonomska osnova jezikovne skupnosti. Natančneje, Crystal predlaga 6 postulatov, h katerim naj jezikovne manjšine stremijo, če želijo obvarovati jezik pred izumiranjem. Za primer slovenske jezikovne manjšine v Italiji so smiselni predvsem naslednji štirje (Crystal 2000: 127-136). Slovenska jezikovna manjšina v Italiji naj stremi k

- povečanju prestiža manjšinskega jezika pri večinski jezikovni skupnosti,
- povečanju bogastva govorcev manjšinskega jezika v primerjavi s pripadniki večinske jezikovne skupnosti,
- povečanju legitimne moči govorcev manjšinskega jezika z vidika pripadnikov večinske jezikovne skupnosti,
- ohranjanju in povečevanju lastne prisotnosti v vzgojno-izobraževalnem sistemu,

(Crystal 2000: 127-136).

Koncentrični model manjšine kot predpostavka in cilj promocije jezika

Koncentrični model manjšine je model, ki je nastal na podlagi dela Jørgena Kühla (1997) o nemški manjšini na Danskem in danski manjšini v Nemčiji. Koncentrični model manjšine pojasnjuje celotno dinamiko organizacije in uspešnega sobivanja jezikovne manjšine in večinske jezikovne skupnosti na narodno mešanem območju. Za obstoječe besedilo je ta model temeljnega pomena, saj predstavlja predpogoj za kakršno koli razmišljanje o promociji manjšinskega jezika. Načrtovanje promocije manjšinskega jezika namreč predpostavlja in narekuje odnos do manjšinskosti, ki ne temelji na krvni čistosti pripadnikov manjšine in ki spodbuja izjemno pozitiven odnos do ljudi, ki so se od jedra jezikovne manjšine oddaljili in/ali prestopili v večinsko jezikovno skupnost. Koncentrični model manjšine predstavlja natanko to.

Jørgen Kühl (1997) je postavil osnove koncentričnemu modelu manjšine z enostavnim vprašanjem: kaj pravzaprav označuje besedna zveza *danska manjšina v Nemčiji*? To je skupina ljudi, ki je »posebna«, ki se razlikuje v določeni družbi, pravi Kühl (1997).

To je tudi odgovor, ki ga lahko ponudimo na vprašanje, kaj označuje besedna zveza slovenska manjšina v Italiji. Manjšino v skladu s tem modelom sestavljajo različno intenzivni pripadniki, ki jih ponazorimo s tremi koncentričnimi krogi. Ker je v tem primeru predmet razprave slovenska jezikovna manjšina v Italiji, bi v tem konkretnem primeru pripadnike tako razvrstili v koncentrične kroge:

- trdo jedro manjšine sestavljajo ljudje, ki se imajo za Slovence, ki uporabljajo slovenščino v domačem okolju, ki delijo slovenske vrednote in slovensko kulturo; ki se udeležujejo slovenskih kulturnih prireditev, ki se udeležujejo v slovenskih športnih društvih, ki spoštujejo slovenske (lokalne) običaje, kot so npr. praznovanje dneva kulture, praznovanje mlaja, Jurjevanje, Martinovanje, ipd.;

- osrednji pas sestavljajo ljudje, za katere slovenščina ni nujno (edini) jezik, ki ga uporabljajo doma. Ta skupina ljudi ne povezuje jezika in pripadnosti. Četudi v domačem okolju uporabljajo (tudi) italijanščino, je zanje značilno, da sebe vidijo kot Slovence. Za to skupino ljudi je torej značilno, da se identificirajo kot Slovenci in da imajo trdno slovensko kulturno tradicijo;
- zunanji pas predstavlja ljudi, ki se sicer nimajo za Slovence, ampak »imajo le-te tako radi, da bodo svoje otroke vpisali v slovensko šolo«. Izobrazba in vzgoja pa bosta vplivali na otroke: v šolah se ne bodo naučili le jezika, ampak bodo osvojili tudi vrednote in kulturo slovenske jezikovne manjšine. V to skupino spada cel spekter ljudi, ki ne pozna slovenskega jezika, temveč otroke vključuje in vpisuje v slovenska kulturna in športna društva, se udeležuje vaškega Miklavževanja, Majence, pripravlja pustne vozove, ipd.

Vsi trije pasovi⁴⁹ so del manjšine, čeprav se pri drugem in pri tretjem že pojavlja kreolizacija, tj. nastanek nove, mešane kulture.

Že bežen pogled na slovensko jezikovno manjšino v Italiji nam pove, da je večina njenih pripadnikov v trdnem jedru, zaradi številčnosti mešanih zakonov je čedalje več primerov iz tretjega koncentričnega kroga, medtem ko je drugi skorajda prazen. Ob tem se seveda postavlja zaskrbljujoče vprašanje, kam izginejo pripadniki trdega jedra, ko le-tega zapustijo. Ti posamezniki predstavljajo namreč tipično populacijo drugega kroga, ki jo v primeru slovenske manjšine v Italiji le s težavo zasledimo. Slovenska manjšina v Italiji je namreč v skladu s svojim prizadevanjem po ohranjanju nekega trdnega jedra oddaljevala pripadnike, ki so zaradi pritiskov asimilacije pristali v drugem krogu. Drugi koncentrični krog – t.j. krog ljudi, ki so opustili rabo slovenskega jezika (in njihove otroke), je torej slovenska manjšina sistematično odpravila kot »odpadnike« in nekako privzemala, da so ti ljudje za jezikovno manjšino »izgubljeni«.

⁴⁹ Pri tem je treba seveda upoštevati, da obstaja še neko zunanje »okolje« modela treh koncentričnih krogov, kjer se nahajajo vsi prebivalci narodno mešanega ozemlja, ki ne spadajo v nobenega izmed treh omenjenih koncentričnih krogov. V »okolju« tega modela se torej nahajajo pretežno pripadniki večinske jezikovne skupnosti.

Prav na tej točki pa se kaže revolucionarnost koncentričnega modela manjšine: odpira namreč povsem nov pogled na manjšino, in sicer v dveh smereh:

1. Manjšina ni več omejena na prvi krog, to se pravi na »trde pripadnike manjšine«, ki so odraščali v »manjšinski« družini in uporabljali »manjšinski« jezik. Manjšino sestavljajo tudi manj »zavzeti« ali manj »zavedni« pripadniki, ki pa niso zaradi tega še »izdajalci« ali »izgubljeni« pripadniki manjšine. Predstavljajo sredstvo širjenja informacij o manjšini, njene kulture in navad v večinsko okolje ter predstavljajo potencialne člane trdega jedra manjšine, ki se lahko ob podpori ustrezne politike promocije manjšinske jezikovne skupnosti »premaknejo« v prvi koncentrični krog.
2. Začenja se torej uveljavljati koncept, da se manjšina lahko širi: pripadnik manjšine lahko torej postane tudi nekdo, ki je a priori pripadnik večine. Nekdo, ki je v tretjem krogu, lahko torej ob spoznavanju in rabi manjšinskega jezika, ob sprejemanju vrednot in običajev manjšinske jezikovne skupnosti, preskoči v prvi ali drugi krog. Prav tako se lahko nekdo, ki ni v nobenem izmed krogov in je torej v celoti pripadnik večinske jezikovne skupnosti, manjšini približa tako, da stopi v tretji in kasneje tudi v drugi ali prvi krog.

To, da manjšina ni več omejena na trdo jedro, posredno pomeni, da se je popolnoma spremenil odnos do drugega kroga ljudi in to verjetno predstavlja v primeru slovenske manjšine v Italiji (še vedno) velik izziv: nimamo več kategorije izdajalcev manjšine, ki so se odločili, da je pripadnost večinskemu narodu bolj ugodna, temveč imamo kategorijo ljudi, ki deli manjšinske vrednote in ki so potencialni kandidati za pristop v prvi krog.

To pa nas pripelje že do naslednje točke – širitve manjšine. Manjšina je obsojena na izumrtje ali propad, če si za cilj postavlja ohranjanje trenutnih pripadnikov in njihovih potomcev. Naj bo namreč še tako učinkovita pri ohranjanju pripadnikov, jih bo zaradi širšega okolja vsako generacijo nekaj »izgubila« zaradi izseljevanja, asimilacije, mešanih zakonov, itd. Zato je strategija ohranjanja manjšinskih skupnosti, ki temelji na »etnični čistosti« njenih pripadnikov, obsojena na propad.

Od koncentričnega modela manjšine preko promocije manjšinskega jezika do funkcionalne dvojezičnosti

Koncentrični model manjšine podira obstoječe meje manjšinskosti in napeljuje k prepričanju, da lahko tudi etnična manjšina »asimilira« pripadnike večine.

To dejansko pomeni velik premik od klasičnega pojmovanja etnične manjšine, kjer je pripadnost bolj ali manj določena na podlagi objektivnih znakov,⁵⁰ četudi se posamezniku priznava pravico, da sam opredeli svojo pripadnost manjšinski ali večinski etnični skupnosti. Pojavlja se torej ideja, da je pripadnost etnični manjšini stvar svobodne izbire, kjer se pripadnik večinskega naroda lahko odloči, ali bo pripadal »manjšini« ali »večini«.⁵¹

Model koncentričnih krogov predstavlja okvir razmišljanja, ki nam omogoča, da zasnujemo in uspešno izvajamo promocijo manjšinske skupnosti. Ta model podira predpostavko, da je jezikovna manjšinska skupnost zaradi neuravnoveženega jezikovnega položaja obsojena na propad. Neuravnoveženi jezikovni položaj v tem modelu dejansko predstavlja priložnost, da se jezikovna (in s tem etnična) manjšina širi, pridobiva nove govorce in si tako zagotovi dolgoročni obstoj – ter, kot pravi Crystal (2000) – pripomore k ohranjanju jezikovne raznolikosti.

Vendar Koncentrični model manjšine prerašča vprašanje promocije manjšinske skupnosti in s tem manjšinskega jezika. Model namreč opozarja na dejstvo, da je etnična meja, ki je v tem modelu utelešena v koncentričnih krožnicah, v razmerah neuravnoveženega jezikovnega položaja in odsotnosti promocije manjšinskega jezika, prepustna le v eno smer. Z drugimi besedami, prihaja do enostranske asimilacije. Zato je nujno potrebno, da jezikovne manjšine (in s tem tudi narodne in etnične) to skorajšnjo enostransko prepustnost spremenijo v dvostransko.

⁵⁰ Z objektivnimi znaki mislim tu predvsem na jezik, vero, etnično poreklo, ...

⁵¹ Tudi Okvirna konvencija o varstvu narodnih manjšin, ki jo je sprejel Odbor ministrov Sveta Evrope 10. novembra 1994, in je bila odprta za podpis 1. februarja 1995, v veljavi pa je od 1. februarja 1998, ETS No. 157, v tretjem členu omenja kot edini kriterij ugotavljanja pripadnosti samoopredelitev posameznika.

Eden izmed načinov, kako lahko manjšine poskušajo uravnotežiti prepustnost meje, je smotrna promocija manjšinskega jezika in s tem posredno tudi promocija jezikovne ali etnične manjšine. S promocijo manjšinskega jezika lahko tako manjšine kompenzirajo tok »izgubljanja« svojih govorcev s tokom »pridobivanja« novih govorcev. Tako pot promocije manjšinskega jezika so ubrali npr. Valižani in (gaelsko govoreči) Škoti. Ključnega pomena pri tem načinu dojemanja promocije manjšinskega jezika je prav globoka zavest govorcev jezika, da je njihov jezik nekaj edinstvenega, da predstavlja neko veliko bogastvo, ki ga je treba varovati, ohraniti. Pri Valižanih in (gaelsko govorečih) Škotih je torej vprašanje promocije jezika v prvi vrsti zaviranje »odpadništva« in vlaganje naporov v širjenje manjšinske skupnosti. Gre torej za izrazito etnocentrični pogled na manjšino, ki se osredotoča le na manjšinsko skupnost in njen razvoj.

V razmerah, ko bi bila dvostranska prepustnost etnične meje visoka in predvsem, ko bi bila ta prepustnost v obeh skupnostih pozitivno sprejeta, bi bile možnosti izbruha konfliktov med etničnima skupnostma minimalne. Zato promocija manjšinskega jezika in s tem promocija manjšinske skupnosti dejansko ne omogoča le dolgoročnega ohranjanja manjšinske skupnosti, temveč predstavlja tudi sredstvo za preprečevanje izbruha medetničnih konfliktov in za izboljšanje medetničnih odnosov.

Izkušnje ter načrti Baskov v Španiji, deloma pa tudi Kataloncev v Španiji predstavljajo korak naprej od pogleda, ki obravnava promocijo jezika z izrazito etnocentričnega gledišča. Pri teh etničnih manjšinah cilj ni širitev manjšinske skupnosti, temveč vzpostavljanje funkcionalne dvojezičnosti na teritoriju, kjer živijo pripadniki manjšine. Funkcionalna dvojezičnost pomeni, da so na določenem območju dvojezični ne le pripadniki manjšine, temveč je dvojezičnost široko prisotna tudi med pripadniki širše družbene skupnosti (Nećak – Lük 1985: 27). Te manjšine torej stremijo k temu, da bi vsi prebivalci teritorija, kjer živijo pripadniki manjšine, poznali oba jezika – manjšinskega in večinskega. Poskušajo vzpostaviti takšne pogoje, da bi se lahko vsak posameznik svobodno odločil, kateri jezik bo uporabljal v svojem vsakdanjem življenju in s tem, kateri skupnost bo pripadal, če tako želi.

Zato nas stremljenje k funkcionalni dvojezičnosti v povezavi z modelom koncentričnih krogov ponovno pripelje do vprašanja povezave med etnično identiteto in jezikom, ki

sem ga že predstavila v prejšnjih poglavjih. To je namreč točka, kjer je model najbolj šibak in kjer se razlage posameznih manjšin, zakaj sploh stremijo k uveljavljanju funkcionalne dvojezičnosti, zelo zameglijo: ali je to način, da predstavijo promocijo manjšinskega jezika v bolj sprejemljivi luči pri večinski skupnosti ali pa temelji tovrstni tok dogajanj na prepričanju, da je etnična pripadnost res vprašanje posameznikove izbire.

Promocija manjšinskega jezika

Celovita promocija manjšinskega jezika zajema dejavnosti in ukrepe, ki pozitivno vplivajo na stališča do manjšinskega jezika na vseh področjih posameznikovega življenja. Obsega spodbujanje rabe manjšinskega jezika pri sporazumevanju v družini, pri dejavnostih v prostem času, pri stikih z oblastmi. Končni cilj vsake promocije manjšinskega jezika je torej ustvariti čim več priložnosti za učenje in rabo manjšinskega jezika. Lahko bi celo trdili, da teži promocija manjšinskega jezika k vzpostavitvi takšnega okolja, kjer bi pripadnik jezikovne manjšine »živel« v manjšinskem jeziku. Pripadnik jezikovne manjšine bi se v takšnem okolju, v kolikor bi to želel, izražal le v manjšinskem jeziku.

Načrtovanje promocije manjšinskega jezika zajema torej neposredno in posredno poseganje na številna, čeprav ne vedno vsa področja posameznikovega življenja. Treba je namreč upoštevati, da se promocija manjšinskega jezika podreja številnim kontekstualnim omejitvam, hkrati pa lahko vpliva na spreminjanje vzdušja do jezika v okolju.

Med najbolj očitne kontekstualne omejitve sodijo pravne omejitve tiste države, na katere ozemlju se nahaja jezikovna manjšina. Ta pravni okvir lahko de lege in de facto omejuje ali onemogoča rabo manjšinskega jezika.⁵²

Odsotnost pravnega okvira, ki omogoča rabo manjšinskega jezika v stikih z oblastmi, lahko pomeni odsotnost uradnika, ki pri ustnem sporazumevanju z govorcem manjšinskega jezika uporablja manjšinski jezik. Še bolj je pravni okvir pomemben pri pisni komunikaciji z oblastmi, saj predpisuje poleg oblike tudi jezik, v katerem se ta komunikacija odvija. V tem primeru je torej nesmiselno (in tudi protizakonito) oblikovati področno politiko promocije manjšinskega jezika, ki govorce manjšinskega

⁵² Obstajajo namreč primeri jezikovnih manjšin, med katerimi velja omeniti slovensko jezikovno manjšino na Goriškem, kjer pravni okvir ne omogoča rabe manjšinskega jezika, vendar se le-ta vseeno uporablja. Pravni okvir zaščite slovenske jezikovne manjšine na Goriškem v drugi polovici 20. stoletja tako npr. ni določal rabe dvojezičnih krajevnih napisov in rabe manjšinskega jezika pri ustnih posegih v občinskih svetih. Vendar so se kljub temu dvojezični krajevni napisi nahajali na zasebnih zemljiščih pripadnikov slovenske jezikovne manjšine. Tudi v občinskih svetih, kjer so (skoraj) vsi svetniki pripadali slovenski jezikovni manjšini, se je pri ustnih posegih uporabljala slovenščina.

jezika spodbuja k rabi manjšinskega jezika v stikih z oblastmi.⁵³ Če uradnik ne pozna manjšinskega jezika in če pravna določila ne omogočajo pisne ali ustne komunikacije v manjšinskem jeziku, je tovrstno početje popolnoma nesmiselno. V takem primeru mora jezikovna manjšina usmeriti napore v pridobitev ustreznega pravnega okvira za lastno zaščito. Pravni okvir lahko torej omejuje področja, na katera sme posegati politika promocije manjšinskega jezika. Pri tem pa ne gre spregledati, da je povezava med posameznimi politikami promocije manjšinskega jezika in pravnim okvirom zaščite jezikovne manjšine dvosmerna.

Pravni okvir lahko z zakonskimi določili omejuje število področij, na katere posega politika promocije manjšinskega jezika. Vendar tudi posamezne politike promocije manjšinskega jezika, ki delujejo v omejitvah pravnega okvira, z nekakšnim učinkom potega spodbujajo spremembe pri pravni zasnovi zaščite manjšine. Tako npr. uspešne področne politike promocije manjšinskega jezika na področju pridobivanja znanja jezika ustvarjajo potrebo po vedno novih priložnostih za rabo jezika. Tudi takih, ki jih pravni okvir (še) ne omogoča. Artikulacija te potrebe pa lahko privede do potrebnih sprememb na pravnem področju, če je politična klima dovolj ugodna.

Pri načrtovanju promocije manjšinskega jezika v danem pravnem okviru se različne jezikovne manjšine poslužujejo različnih konceptualnih okvirov⁵⁴ in jih prilagodijo svojim potrebam. Konceptualni okviri namreč ponujajo nekakšno ogrodje, v katerega lahko jezikovne manjšine umestijo področne politike promocije manjšinskega jezika in osredotočijo svoje napore za promocijo lastnega jezika.

Med tovrstne konceptualne okvire prištevamo prilagoditev Cooperjeve Sheme za razumevanje načrtovanja jezika (Cooper 1989: 98). Uporabljamo jo predvsem pri raziskovanju in pojasnjevanju posameznih politik promocije manjšinskega jezika, manj pa pri načrtovanju promocije manjšinskega jezika.

⁵³ V takem primeru mora jezikovna manjšina usmeriti napore v pridobitev ustreznega pravnega okvira. Promocija manjšinskega jezika v takšnih primerih večkrat zapade v oblike državljanske nepokoroščine ali celo terorizma. Davies (1994) in Brezigar (2001) podajata primer politike promocije manjšinskega jezika, ki je namenjena pridobivanju ustrezne pravne zaščite jezikovne manjšine.

⁵⁴ Glej npr. Cooper (1989), Fishman (1991, 2001), Baker (1992, 2001a).

Cooper (1989: 98) je s Shemo za razumevanje načrtovanja jezika priskrbel pomembno orodje, ki s serijo vprašanj raziskovalca usmeri v različne vidike načrtovanja jezika. Čeprav tega orodja ne moremo v celoti uporabiti za preučevanje politik promocije manjšinskih jezikov, ponuja nek širši vpogled v kontekst, v katerega je umeščena politika promocije manjšinskega jezika, in v njeno delovanje. Narekuje razmislek o tem, kateri akterji zasnujejo in oblikujejo posamezno politiko promocije manjšinskega jezika: ali so to krovne organizacije jezikovne manjšine, ali so to vplivni posamezniki, ali so to raziskovalni inštituti, šolski odbori, itn. Opozarja na vprašanje, komu je politika promocije manjšinskega jezika namenjena: ali je npr. namenjena staršem, otrokom, ki se ukvarjajo z glasbo, pripadnikom večinske jezikovne skupnosti, itn. Prisili snovalce posameznih jezikovnih politik, da razmišljajo o ciljih, saj povprašuje po namenu izvajanja posamezne jezikovne politike. Napeljuje na razmišljanje o sredstvih, s katerimi se uresničujejo posamezne politike promocije manjšinskega jezika. Nazadnje opozarja še na neposredni kontekst posamezne politike promocije manjšinskega jezika in na njegove politične, ekonomske, kulturne, družbene, socialne idr. značilnosti.

Priredba Cooperjeve Sheme za razumevanje načrtovanja jezika (*v nadaljevanju Sheme*) torej predstavlja koristen pripomoček pri pripravi in predvsem pri raziskovanju posameznih politik promocije manjšinskega jezika. Zato se je v svojem delu poslužujem predvsem za razumevanje obstoječih politik promocije manjšinskega jezika pri slovenski jezikovni manjšini in pri pojasnjevanju, kako delujejo različne politike promocije manjšinskega jezika.

Med temeljne slabosti te Sheme sodi pomanjkanje navodil ali nekakšnega postopka, ki bi pomagali snovalcem in izvajalcem oblikovati in izpeljati posamezne politike promocije manjšinskega jezika. Gre namreč za shemo v pravem pomenu besede: predstavlja skupek dimenzij v obliki vprašanj. Vsako izmed teh vprašanj ali dimenzij spremljajo različne možnosti. Vendar Shema ne usmerja snovalca posamezne politike promocije jezika v izbiro ene izmed teh možnosti. Zato je priredba Sheme za razumevanje načrtovanja jezika predvsem analitični pripomoček, namenjen razumevanju delovanja in omejitev posameznih politik promocije manjšinskega jezika.

Celovita politika promocije manjšinskega jezika mora zajemati ukrepe na čim več področjih posameznikovega življenja. S tem omogoča posamezniku rabo manjšinskega jezika v čim širšem spektru njegovih dejavnosti in zadovoljuje večino njegovih potreb po jezikovnem sporazumevanju. Omogoča mu torej - in predvsem ga spodbuja, da uporablja manjšinski jezik v čim več govornih situacijah. Vendar je treba pri tem upoštevati, da so ponavadi razpoložljiva materialna sredstva in človeški viri, namenjeni promociji manjšinskega jezika, omejeni. Ta omejenost pa narekuje racionalen pristop do promocije manjšinskega jezika s skrbnim artikuliranjem potreb jezikovne manjšine in s pripravo njej prilagojenih pristopov.

Pri procesu priprave politike promocije manjšinskega jezika se teoretiki promocije manjšinskega jezika (Cooper 1989, Baker 2001a, Baker in Jones 1998) zelo močno opirajo na pristope, ki so lastni ekonomskim vedam. Baker (2001a) je v tem pogledu šel najdlje in jezik obravnaval kot »produkt«, ki ga je treba promovirati na isti način kot avtomobile ali oblačila. Pripravil je sklop navodil in nasvetov v obliki akcijskega plana za pripravo in izvajanje posameznih politik promocije manjšinskega jezika (Baker 2001a: 4-15). Bakerjev 10 stopenjski model⁵⁵ (Baker 2001a: 4) temelji na aplikaciji principov marketinga na promocijo manjšinskega jezika. Pri tem uporablja tudi izraze, ki izhajajo iz ekonomskih ved. Prvo stopnjo je npr. opredelil kot »definicijo izdelka«. Na tej stopnji je treba opredeliti, kaj je pravzaprav predmet promocije: ali je to prenos jezika v družini, ali je to pridobivanje znanja jezika pri otrocih in odraslih, ali je to povečevanje pismenosti v manjšinskem jeziku, ali je to šolstvo v manjšinskem jeziku, ipd. Baker (2001a: 4-15) je torej v svojem modelu uporabil principe in mehanizme, ki se običajno uporabljajo pri trženju izdelkov za široko potrošnjo.

⁵⁵ Baker (2001: 4), (tudi Baker in Jones 1998) sta definirala naslednjih 10 stopenj:

1. definicija izdelka,
2. analiza kupčevih potreb,
3. definicija (ciljnega) trga,
4. izoblikovanje privlačnosti izdelka,
5. promocija izdelka,
6. predvidevanje anti-propagande in priprava ofenzive,
7. distribucija izdelka,
8. cenovna politika in donosi,
9. evaluacija izdelka in marketinške strategije,
10. revizija marketinške strategije in implementacija dolgoročnega marketinškega plana.

Čeprav je Bakerjev 10-stopenjski model dejansko skrajni primer uporabe marketinških pristopov pri promociji manjšinskega jezika, imata trženje izdelkov in jezikovni marketing veliko skupnega. Cooper (1989: 72) npr. opozarja, da je lahko različnost med izdelki in jezikom varljiva, čeprav se nam zdi na prvi pogled povsem razumljiva, samoumevna in racionalna. Cooper (1989: 72) namreč pravi: *»Na prvi pogled se zdi enačenje načrtovanja jezika z zbirom marketinških strategij za lase privlečena asociacija. Ni nam v navadi, da bi gledali na rabo jezika, njegovo strukturo ali na pridobivanje znanja jezika kot na »izdelke«, katerih uporabo pospešujemo z marketingom. Četudi mnogi strokovnjaki, ki se ukvarjajo z načrtovanjem jezika, ne vidijo sorodnosti med svojim početjem in delom menadžerjev, ki tržijo zobne paste, pralne praške ali avtomobile, imata ti dve dejavnosti veliko skupnega«.*

Snovalci posameznih politik promocije manjšinskega jezika se torej lahko poslužujejo Bakerjevega 10-stopenjskega modela kot nekakšnega pripomočka za načrtovanje posameznih politik promocije manjšinskega jezika. Vendar je ob tem treba opozoriti, da ta pristop zanemarja vez med jezikom in vrednotami ter kulturo jezikovne skupnosti. Kot tak predstavlja torej omejen pogled na promocijo manjšinskega jezika in zanemarja vzroke opuščanja rabe manjšinskega jezika.

Zato je pomembno, da se omenjeni snovalci posameznih politik promocije manjšinskega jezika ne opirajo le na predstavljeni model, temveč da posegajo po obsežnem sklopu idej in teorij iz sociologije, lingvistike in socialne psihologije, ki se navezujejo na promocijo manjšinskega jezika. Prav tako je pomembno, da se pri načrtovanju promocije slovenskega jezika v Italiji snovalci poslužujejo izkušenj in primerov tistih jezikovnih manjšin, ki so se že spoprijele z revitalizacijo jezika, kot so npr. Valižani, Baski ali Katalonci.

Vse omenjene jezikovne manjšine uporabljajo za promocijo lastnega jezika nekakšen konceptualni okvir, znotraj katerega razvijajo posamezne politike manjšinskih jezikov. Baski (General Plan for Promoting Basque Language Use 1998) se npr. opirajo na Cooperjevo načrtovanje jezika, ki zajema načrtovanje statusa jezika, korpusa jezika in načrtovanje pridobivanja znanja jezika (Cooper 1989). V nadaljevanju bom poskusila pojasniti te tri pojme oziroma domene promocije manjšinskega jezika.

Načrtovanje statusa jezika Cooper (1989: 99) opredeljuje kot »namerne napore, namenjene vplivanju na porazdelitev vlog med jezike skupnosti.«⁵⁶ Načrtovanje statusa jezika zajema napore, usmerjene v uveljavljanje »uradnih rab« jezika, ki so opredeljene v zakonodaji, priznanje manjšinskega jezika kot uradnega jezika, rabo manjšinskega jezika v pravu in rabo jezika v političnih in vladnih ustanovah; rabo jezika in pridobivanje znanja le-tega v jaslih, vrtcih, osnovni in srednji šoli, na tečajih strokovnega izobraževanja, v višjem in visokem šolstvu; rabo jezika na različnih strokovnih področjih. Pri tem je pomembno opozoriti, da je pri promociji manjšinskega jezika morda še pomembnejši **prestíž jezika**, ki predstavlja percepcijo statusa manjšinskega jezika. Odnos, ki ga imajo prebivalci narodno mešanega ozemlja do manjšinskega jezika, je namreč tisti dejavnik, ki v veliki meri vpliva na njihovo motivacijo za rabo in učenje manjšinskega jezika. Zato promocija manjšinskega jezika postavlja v ospredje vprašanje percepcije statusa jezika pri celotni populaciji narodno mešanega ozemlja, ne pa izključno objektivni status manjšinskega jezika.

Če jezik pridobiva nove družbene vloge, potem se mora tem vlogam tudi prilagoditi (Baker in Jones 1998: 206): prilagoditi se mora torej novim razmeram, ki narekujejo standardizacijo jezika na novih področjih rabe manjšinskega jezika in modernizacijo jezika na področjih, kjer to zahteva tehnološki napredek.

V sklop promocije manjšinskega jezika je treba torej vključiti tudi **načrtovanje korpusa jezika**. Gre predvsem za to, da mora jezik prilagoditi svojo vsebino novim potrebam. Korpus jezika se mora torej spremeniti ali dopolniti, da lahko ustreza novim družbenim potrebam. Sodoben primer teh potreb so novi termini, ki jih zahtevata tehnološki napredek in modernizacija. Tako so npr. medmrežje, e-pošta, okno, cd, ... - termini, ki odražajo nove razmere v okolju jezika. Tehnološki napredek pa je bila sprememba v okolju, ki je od jezika – v tem primeru slovenščine, zahtevala, da spremeni (dopolni) svoj »korpus« in se prilagodi novim družbenim razmeram.⁵⁷

⁵⁶ V originalu (Cooper 1998: 99): »Deliberate efforts to influence the allocation of functions among a community's languages.«

⁵⁷ Na tem mestu je morda smiselno opozoriti, da je načrtovanje korpusa jezika posebej pomembno za tiste jezikovne skupnosti, ki predstavljajo narode brez držav. Te skupnosti namreč same skrbijo za načrtovanje korpusa lastnega jezika. Pri klasičnih manjšinah, ki obstajajo kot »odrezan« del naroda v eni tujerodni državi, je položaj nekoliko drugačen. Čeprav se namreč s korpusom jezika ukvarja predvsem matični narod, se po sili razmer mora z njim ukvarjati tudi jezikovna manjšina: slednja mora namreč jezik prilagajati okolju, v katerem živi in ga usposablja za rabo v tistem okolju, ki je drugačen od okolja, v katerem živi matični narod. Slovenski jezik na Tržaškem in Goriškem se mora npr. prilagajati družbeno-pravnemu redu Republike Italije v tistih

Načrtovanje pridobivanja znanja manjšinskega jezika zajema napore za promocijo učenja ali ponovnega učenja manjšinskega jezika (Baker in Jones 1998: 206). Predvsem je pri tem pomembno, da načrtovanje pridobivanja znanja manjšinskega jezika ne omejimo na »šolsko« učenje manjšinskega jezika. Pridobivanje znanja manjšinskega jezika namreč res zajema učenje jezika v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, ki zajemajo vse od državnih vrtcev in šol do zasebnih tečajev manjšinskega jezika za odrasle. Vendar je ob tem posebej pomembno, da ne zanemarimo pomena, ki ga ima prenos jezika v družini. Šele z ohranjanjem jezika v družini, šele s prenosom jezika od staršev na otroke se namreč manjšinski jezik lahko res ohranja in uporablja.

Colin Baker (2001a: 1) je trem omenjenim področjem načrtovanja jezika dodal še četrtega: **načrtovanje posameznikove rabe jezika in priložnosti rabe jezika**. S tem je dejansko dopolnil okvir politike promocije manjšinskega jezika, ki ga bom v tem besedilu uporabila za analizo in zasnovo politike promocije slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem. Načrtovanje posameznikove rabe jezika in priložnosti rabe jezika zajema instrumentalno rabo jezika in integrativno rabo jezika. Prva je odraz določenih ekonomskih, oprijemljivih koristi, ki jih ima prebivalec narodno mešanega ozemlja pri rabi manjšinskega jezika. V primeru integrativne rabe manjšinskega jezika pa gre za rabo jezika pri kulturnih dejavnostih, v prostem času, pri medsebojnih stikih, v družini, v skupnosti.

segmentih, kjer se le-ta razlikuje od družbeno-pravnega reda Republike Slovenije. Če jezikovna manjšina tega ne počne, se uporabnost manjšinskega jezika zmanjša in s tem posledično tudi raba. V takšnem primeru se namreč oži spekter rab manjšinskega jezika.

Slovenska manjšina v Italiji

Kje živijo Slovenci v Italiji?

Slovenci v Italiji poseljujejo območje, ki spada v tri pokrajine dežele Furlanije - Julijske krajine: tržaško, goriško in videmsko pokrajino.⁵⁸

V tržaški pokrajini živijo Slovenci v mestnem jedru, čeprav je odstotek pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti v primerjavi z odstotkom pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti zelo majhen. Na obrobju mesta so številčnejši, največji del slovensko govorečega življa pa živi v okoliških vaseh tržaške občine in v okoliških občinah (Skubic 1997: 10). Strajn (1999: 26, 1999: 29) ocenjuje, da je v tržaški občini skupaj 5 -10 % prebivalcev pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti. Tri občine v tržaški pokrajini (občine Repentabor, Zgonik in Dolina) pa prišteva med etnično homogeno območje Slovencev (Strajn 1999: 26, 1999: 29).

Na Goriškem živi slovensko govoreče prebivalstvo v mestnem jedru, na robu mesta, predvsem pa na hribovitem področju, ki se razprostira nad Gorico. »Slovenski prostor« zajema na Tržaškem celotno tržaško pokrajino, na Goriškem pa le 8 občin od 25. Leta 1981 so na območju teh 8 občin prešteli 96.000 prebivalcev od skupnih 144.000, ki naseljujejo celotno goriško pokrajino (Strajn 1999: 13).

V videmski pokrajini poseljuje slovenski živelj dve geografski območji. Slovensko govoreče prebivalstvo tako zasledimo v Kanalski dolini, ki leži med Julijskimi in Karnijskimi Alpami ter Karavankami in ki je sestavljena iz dolin reke Bele in reke Ziljice. To ozemlje je edini primer področja, ki si ga delijo tri veje indoevropskega sveta: slovanski, germanski in romanski živelj. Četudi so Slovani prvi poselili Kanalsko dolino, je danes delež slovenskega življa zelo skromen in v glavnem obsega Ukve, Žabnice in Ovčjo vas. Slovenci naseljujejo videmsko pokrajino tudi v Reziji, v gorskih dolinah ob Nadiži ter v dolini reke Ter. To ozemlje se ponavadi poimenuje s skupnim imenom Beneška Slovenija ali Benečija. Na tem ozemlju je

⁵⁸ V zvezi s slovensko poselitvijo, pravno ureditvijo ter zgodovino območja glej npr. Komac in Zagorac (2002: 74-88), Brezigar (2002), Petrič (1977), Troha (2001, 2003), Strajn (1992, 1999), Dolhar (2002).

nekaj skoraj popolnoma slovenskih občin (Komac in Beltram 1982), med katerimi velja omeniti predvsem Špeter, ki bo v nadaljnji razpravi zanimiv zaradi dvojezične šole.

Pravna zaščita in njena aplikacija

»Manjšinska skupnost ne more že zaradi svoje narave imeti normalnega življenja, če je ne podpirajo posebni zaščitni predpisi, ki ji zagotavljajo neokrnjenost in svoboden razvoj« (Clavora in Ruttar 1991: 96).

Položaj in pravice slovenske manjšine v Italiji ureja vrsta mednarodnih multilateralnih dokumentov⁵⁹, bilateralnih sporazumov in vrsta zakonskih aktov, ministrskih odlokov, ustavnih določil Republike Italije in njenih državnih organov. Natančna predstavitev pravnega položaja slovenske jezikovne manjšine bi torej bila že sama po sebi obširen projekt in nikakor ni cilj tega besedila.⁶⁰ Nujno potrebno pa je navesti nekaj osnovnih podatkov o pravni zaščiti te manjšine, da lahko v nadaljevanju ponazorim možnosti, ki jih ponuja pravni položaj pri promociji slovenske jezikovne skupnosti.

Zaščita slovenske jezikovne manjšine v Italiji temelji na Mirovni pogodbi, ki je bila sklenjena v Parizu 10. februarja 1947 med zavezniškimi silami na eni ter Italijo na drugi strani (*v nadaljevanju Mirovna pogodba*). S 15. členom Mirovne pogodbe se je Italija zavezala, da bo zagotovila vsem, ki živijo pod njeno suverenostjo, ne glede na raso, spol, jezik ali vero, uživanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin. 15. člen Mirovne pogodbe torej predstavlja skupni imenovalec varstva slovenske manjšine v Italiji. Po podpisu Mirovne pogodbe se je zaščita slovenske jezikovne manjšine v Furlaniji - Julijski krajini⁶¹ razvijala po dveh poteh. Prva pot je vodila do varstva

⁵⁹ Tu gre omeniti predvsem Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin, ki jo je Republika Italija ratificirala z Zakonom št. 302, z dne 28. avgusta 1997 in ki je stopila v veljavo v Italiji 3. marca 1998 ter Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih, ki jo je sprejel Odbor ministrov Sveta Evrope 25. junija 1992, v veljavi pa je od 1. marca 1998 in je v Republiki Italiji v postopku ratifikacije.

⁶⁰ Obsežen, sistematičen in natančen pregled pravne zaščite slovenske narodne manjšine v Italiji do leta 1994 je objavljen v *Prospetto riassuntivo – per livello – delle più significative disposizioni di tutela* (1994: 278-296). Glej tudi Slovensko šolstvo: na Goriškem in Tržaškem 1945 - 1985 (1986: 361-379), *Pravni položaj slovenske narodne manjšine v Italiji 1981-1993* (Slamič in Kurinčič - Mikuž 1993: 180-201), *Gradivo – documenti – documents* (Komac ur. 1982: 261-325).

⁶¹ Pri tem velja omeniti, da zaščita slovenske jezikovne manjšine ni bila izrecno vključena v Statut dežele Furlanije - Julijske krajine (Devetak 1982: 15). V Statutu zasledimo namreč le 3. člen, ki določa, da se v deželi

slovenske jezikovne manjšine v vseh treh pokrajinah,⁶² kjer prebiva slovenski živelj. Temeljila je na Ustavi Republike Italije, ki je bila sprejeta 1947 in ki v 6. členu določa, da Republika Italija ščiti jezikovne manjšine⁶³ s posebnimi ukrepi (Devetak 1982).⁶⁴ Logično nadaljevanje te poti predstavlja Zakon šte. 38, z dne 23. februarja 2001 »Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini«, objavljen v Uradnem listu št. 56, z dne 8. marca 2001 (*v nadaljevanju Zaščitni zakon*), ki vsebuje ukrepe za zaščito slovenske jezikovne manjšine v vseh treh pokrajinah: na Tržaškem, Goriškem in v videmski pokrajini.

Druga pot varstva slovenske manjšine je bila omejena na zaščito le-te v tržaški pokrajini. Temelji vzrok za razvoj te poti je bila ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja na podlagi Mirovne pogodbe. Temeljna pravna vira te poti sta Posebni statut kot druga priloga k Memorandumu o soglasju med vladami Italije, Združenega kraljestva, Združenih držav Amerike in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju, ki je bil podpisan v Londonu dne 5. oktobra 1954 (*v nadaljevanju Posebni statut*) ter Pogodba med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo, ki je bila podpisana v Osimu 10. novembra 1975 (*v nadaljevanju Osimski sporazumi*). Posebni statut določa pravico do tiska v materinem jeziku, pravico do prosvetnih, kulturnih, družbenih in športnih organizacij ter pravico do pouka v materinem jeziku (točka 4); pravico do rabe jezika v odnosih z oblastmi (točka 5), pravico do zajamčenega gospodarskega razvoja (točka 6). Predvsem pa je pomemben odstavek o javnih napisih (točka 5), ki določa, da bodo napisi na javnih ustanovah ter imena mest in ulic v obeh jezikih v tistih volilnih enotah tržaške občine in v tistih drugih občinah, kjer prebiva znaten del pripadnikov jugoslovanske etnične skupnosti (najmanj četrtnina prebivalstva).⁶⁵ V skladu s podatki o povojnih popisih prebivalstva na Tržaškem je v občinah Zgonik, Dolina, Repentabor in Devin-Nabrežina delež

priznava enakost pravic in ravnanja vsem državljanom, naj pripadajo katerikoli jezikovni skupini, z zaščito njihovih etničnih in kulturnih značilnosti (Devetak 1982: 15).

⁶² Pri čemer je treba opozoriti, da je bilo opredeljevanje območja, kjer naj bi se izvajala zaščita slovenske jezikovne manjšine, vse prej kot enostavno. Republika Italija je namreč zavračala zahtevo po zaščiti tistega dela slovenske jezikovne manjšine, ki spada v videmsko pokrajino vse do Zaščitnega zakona.

⁶³ Pri tem je smiselno opozoriti, da Republika Italija obravnava slovensko manjšino kot jezikovno manjšino tako v ustavi, kot tudi v kasneje sprejetih zakonih na področju zaščite manjšin.

⁶⁴ Pri tem velja omeniti, da je za zaščito jezikovnih manjšin pomemben tudi 3. člen Ustave Republike Italije o preprečevanju diskriminacije, ki obravnava enakost državljanov pred zakonom ne glede na spol, raso, jezik, vero, politično prepričanje ter osebni in družbeni položaj.

⁶⁵ O številčnosti kot kriteriju zaščite etnične manjšine bom obširneje spregovorila v poglavju Številčnost slovenske narodne manjšine v Italiji.

slovensko-govorečega prebivalstva presegal četrtno⁶⁶ vsega prebivalstva, v občini Milje je bil delež pod 10 % in v občini Trst med 5 in 6 % (Strajn 1999: 317).

Osimski sporazum z dne 10.11.1975, ki je v Italiji stopil v veljavo z Zakonom št. 73 z dne 14.3.1977, je predstavljal mejnik, s katerim se je Republika Italija v 8. členu zavezala, da bo ohranila v veljavi notranje ukrepe, ki jih je že sprejela pri izvajanju omenjenega statuta, in da bo v okviru svojega notranjega prava zagotovila pripadnikom manjšine enako raven varstva, kakršna se je izvajala na osnovi Posebnega statuta, ki neha veljati (Komac ur. 1982).

Ti dve poti urejanja zaščite slovenske manjšine v Italiji sta ustvarili tri različne modele zaščite slovenske jezikovne manjšine v Italiji: tržaški model, ki je slonel na delnem izpolnjevanju določil Posebnega statuta in 8. člena Osimskega sporazuma. Videmski model, ki je slonel na ne-izpolnjevanju 6. člena Ustave Republike Italije, saj slednja ni priznavala obstoja slovenske jezikovne manjšine v videmski pokrajini vse do sprejema Zaščitnega zakona. Tretji model pa se je uveljavil na Goriškem in je temeljil na delnem izpolnjevanju 6. člena Ustave Republike Italije, in sicer predvsem na področju manjšinskega šolstva, kjer je bil položaj podoben položaju manjšinskega šolstva v tržaški pokrajini.⁶⁷

Obstoj treh različnih režimov urejanja pravic slovenske jezikovne skupnosti se je nadaljeval do sprejema dveh temeljnih kamnov obstoječega režima zaščite slovenske jezikovne manjšine v Italiji. To sta:

⁶⁶ Strajn (1999: 317) navaja podatke v razponu med 37,5 % in 87,1 % za vse omenjene občine pri popisih leta 1961 in 1971, ki sta bila zadnja popisa z vprašanjem pripadnosti jezikovni skupnosti.

⁶⁷ Pri tem je treba opozoriti, da se slovensko šolstvo ni začelo razvijati šele po letu 1947, temveč da so tudi na Goriškem Slovenci imeli svoje lastne šole (Slovensko šolstvo: na Goriškem in Tržaškem 1945-1985 1986). Osnovno šolstvo se je namreč razvilo iz partizanskega šolstva iz let 1943-45 (Pahor 1984: 171), zavezniška vojaška uprava pa je že 8. oktobra 1945 ustanovila slovenske srednje šole (Okrožnica 8. oktobra 1945, št. 7, v Slovensko šolstvo: na Goriškem in Tržaškem 1945-1985 1986: 362). Na področju šolstva velja vsekakor omeniti še dva zakona, ki predstavljata temeljna mejnika formalnega urejanja položaja šol s slovenskim učnim jezikom. To sta Zakon št. 1012, z dne 19. julija 1961 »Predpisi o šolah v goriški pokrajini in na tržaškem ozemlju« ter Zakon št. 932, z dne 22. decembra 1973 »Spremembe in dopolnitve zakona z dne 10.7.1961 št. 1012, ki se tiče ustanovitve šol s slovenskim učnim jezikom v goriški in tržaški pokrajini« (Slovensko šolstvo: na Goriškem in Tržaškem 1945-1985 1986: 370-373).

- Zakon šte. 38, z dne 23. februarja 2001 »Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini«, objavljen v Uradnem listu št. 56, z dne 8. marca 2001⁶⁸ in
- Zakon šte. 482, z dne 15. decembra 1999 »Zakonska določila v zvezi z zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin«, objavljen v Uradnem listu št. 297, z dne 20. decembra 1999.⁶⁹

Za obstoječe besedilo relevantna določila omenjenih zakonov bom predstavila v drugem delu besedila, kjer bom osvetlila posamezna področja promocije manjšinskega jezika.

Pri obravnavi pravne zaščite slovenske manjšine v Italiji ne moremo mimo spoznanja, da ima ta pravni okvir nekakšen »liberalni« priokus: s tem želim izpostaviti, da dopušča možnosti in priložnosti za rabo in promocijo rabe jezika, vendar je zelo daleč od modelov zaščite manjšin, ki zagotavljajo rabo in promocijo manjšinskega jezika ali to vsaj poskušajo narediti s pravnimi sredstvi. Tak je npr. aranžma avtohtonih manjšin v Republiki Sloveniji, ki sloni na konceptu narodno mešanega območja ter na stremljenju k funkcionalni dvojezičnosti vseh prebivalcev tega območja.

Prav tako se pravna zaščita slovenske jezikovne manjšine v Italiji ne more kosati z zaščito, ki jo uživa katalonska jezikovna skupnost v Španiji. Slednja ima npr. Zakon o jezikovni politiki, ki se ukvarja izrecno s promocijo katalonskega jezika (Škof 1999: 70).⁷⁰ V primerjavi s to zaščito je pravni okvir slovenske manjšine v Italiji bistveno manj obsežen in bolj »liberalen«, saj državnim in lokalnim oblastem ne nalaga

⁶⁸ V nadaljevanju Zaščitni zakon. Zakon je bil preveden v slovenščino v zborniku Zaščita: Slovenci v Italiji. V naslednjih poglavjih se bom pri dobesednem citiranju posluževala tega prevoda.

⁶⁹ V nadaljevanju Zakon 482. Zakon je bil preveden v slovenščino v zborniku Zaščita: Slovenci v Italiji. V naslednjih poglavjih se bom pri dobesednem citiranju posluževala tega prevoda.

⁷⁰ Temeljni cilj tega zakona, ki je zapisan v 1. členu, je zaščita, promocija in normalizacija rabe katalonščine. Obsega določila o rabi katalonščine pri administraciji, v javnih dokumentih, pri osebah političnih in javnih institucij, pri odnosih z državnimi oblastmi, v kolektivnih pogodbah in javnih registrih, pri izobraževanju na vseh nivojih, vključno z univerzitetnim, na državnem radiu in televiziji, v sredstvih javnega obveščanja, ki so v zasebni ali javni lasti. Predvsem pa ta zakon nalaga Generalitatu, t.j. deželni katalonski vladi, skrb za katalonski jezik (člen 5), ki zajema npr. skrb za rabo in širitev katalonskih izrazov na področju računalništva (člen 29) ali promocijo katalonskega jezika na delovnem mestu in v kolektivnih pogodbah (člen 36). Nadalje nalaga vladi, da ustanavlja centre za promocijo znanja jezika (člen 38/1) ter pripravlja načrte za izboljšanje jezikovne situacije (člen 39), ki se vsakih pet let ponovno oceni s pomočjo sociolingvističnih raziskav. Poleg tega v 28. členu nalaga Generalitatu skrb za podporo in promocijo literarnih in znanstvenih dosežkov v katalonščini, njihovo distribucijo v Kataloniji in izven njenih meja, njihovo prevajanje v druge jezike ter seveda podporo in promocijo filmov, avdio-vizualnih izdelkov, glasbe, ... (Škof 1999: 70-74).

eksplicitne promocije manjšinskega jezika ali manjšinske skupnosti, temveč poskuša ustvariti pogoje in razmere, v katerih lahko manjšinska skupnost razvija in udejanja promocijo lastnega jezika. Naj navedem nekaj primerov:

- Tretji odstavek 8. člena Zaščitnega zakona o rabi slovenskega jezika v javni upravi določa, da se akti, *»namenjeni javni uporabi in natisnjeni na pripravljenih obrazcih /kot so npr. rojstni listi, osebne izkaznice, itd.//.../ izdajajo na zahtevo zainteresiranih državljanov bodisi v italijanščini in slovenščini ali samo v italijanščini.«* To je z vidika promocije jezika zelo pomenljivo, saj pomeni, da je odgovornost za spodbujanje uporabe dvojezičnih aktov na strani jezikovne manjšine in ne pristojnih oblasti.⁷¹
- Tretji odstavek 9. člena o rabi slovenskega jezika v izvoljenih telesih omogoča, *»da člani organov in izvoljenih skupščin lahko na zahtevo zainteresiranih opravljajo javne funkcije, za katere so eventualno pooblaščen, tudi v slovenskem jeziku.«*

Posamezne vidike udejanjanja zakonske zaščite slovensko govorečega prebivalstva v Italiji bom osvetlila pri posameznih vidikih promocije manjšinskega jezika.

Na tem mestu velja omeniti le to, da je med pravno zaščito na papirju in dejanskim stanjem ogromen prepad, ki le deloma izvira iz dejstva, da se Zaščitni zakon v glavnem še ne izvaja. Dejansko stanje zaščite slovenske manjšine v Trstu in Gorici je odlično povzel Skubic (1997: 31-36) z naslednjimi besedami: *»Slovenci imajo v Trstu in Gorici zavidljivo visoko kulturno samostojnost: kulturna domova v obeh mestih, radio, stalno gledališče, ki ga Italija subvencionira, tisk, založbo, znanstveni raziskovalni inštitut v Trstu, lepo razvito šolstvo, vse do gimnazije in strokovnih srednjih šol tako v Trstu kot v Gorici, ampak s tem je domet slovenskega jezika domalega izčrpan. Slovenščine v javnosti ni.«*⁷²

⁷¹ Podobni pomisleki se pojavljajo ob branju tretjega odstavka 12. člena Zaščitnega zakona, ki določa, da v srednjih šolah tržaške, goriške in videmske pokrajine lahko uvedejo izbirne tečaje slovenskega jezika, tudi če gre za manjše število učencev, kot ga predvideva šolski sistem. Tudi v tem primeru se pojavlja vprašanje, kdo bo spodbujal dijake (in njihove starše), da povprašujejo po teh (izbirnih) tečajih, ter seveda kdo bo motiviral šole, da res uvedejo te izbirne tečaje.

⁷² Glej tudi (1989) 40 let ustave in slovenska manjšina.

Gospodarski potencial manjšine

»Po dolgem prepričevanju je v razne kroge, tudi take, ki so Slovencem naklonjeni, prodrlo spoznanje, kako izredno pomemben je gospodarski potencial, s katerim razpolaga narodna ali narodnostna skupnost in kako je od gospodarske moči ali šibkosti odvisno politično in kulturno delovanje ter na splošno celotno življenje skupnosti«, pravi Race (1982: 27) v razpravi o Zaščitnem zakonu. Dvajset let kasneje, po hudem gospodarskem padcu, ki se svojo najglobljo vrzel dosegel pri prodaji Tržaške kreditne banke italijanski verigi Banca Antoniana, so te besede še pomembnejše, posebej ob upoštevanju, da naj bi manjšinske skupnosti stremele k čvrstim ekonomskim temeljem.

Gospodarski potencial slovenske manjšine je zelo omejen in neprimerljiv s stanjem v začetku 20. stoletja (Čermelj 1965, Pahor 2002). Obstoječa gospodarska zasnova slovenske jezikovne manjšine⁷³ obsega:

- Kmečko zvezo (KZ),
- Slovensko deželno gospodarsko združenje (SDGZ), ki združuje v glavnem manjša podjetja s Tržaškega, deloma z Goriškega in Benečije,
- Slovensko gospodarsko združenje (SGZ) (tako kot SDGZ, le da je teritorialno omejeno na goriško pokrajino),
- Slovensko kulturno gospodarsko zvezo (SKGZ), predvsem imovinske sklade in podjetja v lasti skladov.

⁷³ Na tem mestu je morda smiselno vsaj v grobem ponazoriti, kako je organizirana slovenska jezikovna manjšina na Tržaškem in Goriškem.

Slovenska manjšina v Italiji ima dve krovni organizaciji: SSO in SKGZ (Svet slovenskih organizacij in Slovenska kulturno gospodarska zveza).

SSO je nastala leta 1976 na podlagi sporazuma 15. slovenskih združenj ali organizacij. Ima piramidno strukturo in med njenimi najpomembnejšimi članicami naj omenim Katoliško tiskovno društvo, Slovenski center za glasbeno vzgojo, Zveza slovenske katoliške prosvete, Združenje cerkvenih pevskih zborov, Katoliški dom, Športni združenji Olimpija in Soča.

SKGZ je nastala na deželni nivoju leta 1954 ter organizira in koordinira aktivnosti organizacij, ki predstavljajo njeno jedro. Med temi velja omeniti: Slovensko gospodarsko združenje (SGZ), Kmečko zvezo (KZ), Združenje slovenskih športnih društev (ZSŠD) in Zvezo slovenskih kulturnih društev (ZSKD).

Sindikato slovenske šole je skupna organizacija slovenske manjšine v Italiji (Gli Sloveni nella Provincia di Trieste 1994, Gli Sloveni nella Provincia di Gorizia 1994).

Poleg tega prištevamo k slovenski manjšini v Italiji še banki (Zadružna kraška banka in Zadružna banka Sovodnje in Doberdob), nekatera večja podjetja in finančne družbe ter Zadrugo Primorski dnevnik.⁷⁴

Škoda, ki jo je na gospodarskem področju utrpela manjšinska skupnost v slabem stoletju je ogromna⁷⁵ in je zadala slovenski jezikovni skupnosti usodni udarec predvsem v dveh pogledih. Prvič, v nadaljevanju predstavljeni ukrepi za promocijo slovenske jezikovne manjšine, bi imeli večje možnosti za uspeh, če bi zanje obstajalo tudi primerno finančno zaledje.⁷⁶ Drugič, gospodarska šibkost slovenske jezikovne manjšine, ki se kaže v pomanjkanju večjih podjetij, finančnih in drugih družb, dejansko pomeni, da se krčijo že itak zelo omejene možnosti, da bi se pripadniki slovenske manjšinske skupnosti zaposlili v okolju, kjer je prevladujoči jezik sporazumevanja slovenščina.

Ker preživi odrasli človek približno tretjino svojega življenja na delovnem mestu, je skrb za rabo manjšinskega jezika na delovnem mestu zelo pomembno vprašanje pri naporih za ohranjanje manjšinske skupnosti. Podjetja in ustanove, ki so v lasti (ali upravljanju) pripadnikov slovenske jezikovne manjšine v Italiji, predstavljajo delovno okolje, kjer je pogovorni jezik lahko slovenščina. Smiselno je nemudoma demantirati naivno razmišljanje, da so to oaze, kjer se (ali bi se lahko) vsa pisna in ustna komunikacija odvija v slovenščini. Obstajajo namreč omejitve, ki jih podjetja in ustanove morajo upoštevati pri rabi manjšinskega jezika. Tako so npr. pripadniki slovenske jezikovne skupnosti prisiljeni govoriti večinski jezik pri stikih z okoljem ali s strankami, ki manjšinskega jezika ne znajo. Dogaja se lahko, da se o določenih vidikih svojih službenih obveznosti ne zmorejo sporazumevati v manjšinskem jeziku, ker ne poznajo ustreznega strokovnega izrazoslovja. Podobne težave zasledimo tudi pri rabi jezika v tistih domenah, ki jih pogojuje informacijska tehnologija. Stranka se npr. lahko pogovarja z uslužbencem Zadružne kraške banke v slovenskem jeziku. Prav tako lahko izpolnjuje nekatere formularje v manjšinskem jeziku. V manjšinskem

⁷⁴ (2003) Programska konferenca SKGZ-SSO: Treba je oblikovati omizje, kjer se bodo vsi dejavniki dogovarjali 2003. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaGO/05gospo.html> (17.1.2004).

⁷⁵ Glej npr. Čermelj (1965) za več podatkov o gospodarskih temeljih slovenske manjšine v obdobju pred nastopom fašizma, tudi Pahor (2002), Purini (1998).

⁷⁶ Tudi program o nadaljnjem razvoju slovenske narodne manjšine, ki se je oblikoval na Programski konferenci Slovenske kulturno gospodarske zveze in Sveta slovenskih organizacij, bi imel ob primerni finančni podpori večje možnosti za uspeh (Programska konferenca SKGZ-SSO: Sklepni dokument programske konference. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaDOC.html> (17.1.2004).

jeziku pa ne more prejeti tistih izpisov, katerih priprava je vezana na računalniško opremo, ki je zasnovana za italijanski bančni sistem in torej »pripravlja« izpise v italijanščini.⁷⁷ Raba slovenskega jezika na delovnem mestu je torej na Tržaškem in Goriškem omejena že zaradi položaja manjšinskosti jezika. V takšni situaciji je skrb za obstoj slovenskih delovnih okolij še bolj pomembna.

Slovenska jezikovna manjšina potrebuje solidne gospodarske temelje predvsem zaradi stranskih učinkov, ki jih imajo na okolje, na slovensko jezikovno skupnost ter na njene dejavnosti. Prestiž jezika v okolju je npr. tesno povezan z ekonomskim statusom njegovih govorcev ali z ekonomskim statusom vidnih predstavnikov manjšine. Solidno gospodarsko zaledje omogoča podpiranje kulturnih društev, vrhunskih športnikov, pevskih zborov in zelo kvalitetnih slovenskih godb skozi zapletene mehanizme davčnih olajšav ali donacij. Obstoj takšnega finančnega zaledja omogoča sponzoriranje odmevnih kulturnih dogodkov in pomembnih športnih srečanj, štipendiranje nadarjenih dijakov in študentov (ter posredno tudi zagotavljanje lastnih sposobnih in usposobljenih kadrov).

Vse tovrstne dejavnosti predstavljajo namreč delček promocije slovenske jezikovne manjšine v Italiji, vplivajo na prestiž slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem in posredno na atraktivnost slovenske jezikovne manjšine (ter atraktivnost pripadnosti le-tej) za prebivalca narodno mešanega ozemlja.

Zatorej velja še enkrat poudariti: manjšina, ki je gospodarsko popolnoma odvisna bodisi od finančne podpore države matičnega naroda bodisi od finančne podpore države, na katere ozemlju se nahaja, postavlja svoj lastni obstoj, možnosti za razvoj in svojo prihodnost na milost in nemilost nacionalnim interesom obeh držav in

⁷⁷ Pri tem je morda smiselno dodati, da je prav tako običajno, da je osnovna računalniška oprema na delovnem mestu (in v glavnem tudi doma) v italijanščini, pa čeprav to ne bi bilo potrebno, saj bi posameznik lahko uporabljal slovenska okna in slovenski Microsoft office. Pripadnik slovenske jezikovne manjšine, ki bi se za to odločil, bi naletel na dve težavi; prvič, kako bi mu pri morebitnih težavah ali enostavnih namestitvah programov pomagal sistemski administrator, upravljalec omrežja ali preprosto prodajalec računalnika, ki slovenščine ne pozna. In drugič, prodajalci računalnikov v Italiji imajo italijanske računalniške programe. Potruditi bi se torej moral, da bi našel prodajalca (in serviserja), ki bi imel na zalogi slovenske programe.

Rešitev teh dveh težav je lahko že predmet promocije manjšinskega jezika: če nihče ne povprašuje po slovenskih programih, ne bo noben prodajalec ugledal tržne niše in razmislil o tem, da bi bilo to res smiselno ponujati. To bi mu namreč lahko predstavljalo konkurenčno prednost pred drugimi ponudniki (italijanske) računalniške opreme. Spodbujati (z izdelanimi argumenti) bi bilo torej treba pripadnike slovenske jezikovne manjšine, naj povprašujejo po slovenski računalniški opremi.

politični klimi v njiju. To pa skorajda ne more omogočiti trajnostnega razvoja manjšinske skupnosti in njenega dolgoročnega ohranjanja.

Slovenska manjšina v odnosu do matičnega naroda in do večinskega naroda

Pri promociji manjšinskega jezika je odnos med jezikovno manjšino in državo matičnega naroda vse prej kot postranskega pomena. To je tudi eno izmed področij, kjer imamo na razpolago manj podatkov in manj konkretnih primerov, na katere se lahko opiramo. Jezikovne manjšine, ki so posebej uspešne na področju promocije lastnega jezika, so namreč nekakšni pionirji. Nobena izmed teh manjšin, med katere prištevam Valižane, Baske v Španiji, Katalonce in gaelsko govoreče Škote, pa nima nekega »odnosa« z državo matičnega naroda. To so namreč dejansko narodi brez države, čeprav se v tem besedilu osredotočam na jezikovno manjšinskost teh skupnosti v tujerodni državi, na katere ozemlju se nahajajo. Te jezikovne manjšine torej nimajo države matičnega naroda, ki bi lahko promocijo manjšinskega jezika podpirala ali zavirala.

Odnos jezikovne manjšine do države matičnega naroda in do večinske jezikovne skupnosti narodno mešanega ozemlja je dokaj zapleten. Slovenska manjšina v Italiji je namreč res del slovenskega naroda, ki živi v sosednji državi. Vendar se zaradi prepletanja etničnih prvin z vplivi, ki prihajajo tako s strani večinskega naroda kot tudi s strani matičnega naroda, spreminja v relativno samostojno narodnostno tvorbo (Komac 1987: 14). Zato slovenska narodna manjšina v Italiji tako ni niti popolna kopija matičnega naroda niti zrcalna podoba večinskega naroda (Komac 1987: 14). S prvim navedenim jo družijo jezikovne in etnične, z obema pa kulturne, zgodovinske in celo politično-ideološke značilnosti (Komac 1987: 14). Na manjšino lahko torej gledamo kot na idiosinkratično skupnost, ki nastaja ob prepletanju narodnostnih in sprejetih značilnosti (Komac 1987: 14). Jezik pa je tista ekskluzivna vez, ki povezuje manjšino z matičnim narodom. Te vezi narodna manjšina ne more imeti z večinskim narodom v nobenem primeru v sklopu našega pojmovanja manjšinskosti. To je tudi

temelji razlog, ki narekuje pojasnitev vloge, ki jo igra država matičnega naroda pri promociji manjšinskega jezika.

V preteklosti se je namreč pri preučevanju slovenske narodne manjšine največji poudarek polagal na analizo odnosov med manjšino (kot celoto) in večinskim narodom (kot celoto) s posebnim ozirom na ugotavljanju diskriminatornega položaja manjšine. Pri tem sta ostajali popolnoma v ozadju dve področji raziskovanja: odnos med manjšino in matičnim narodom ter vprašanje, kar se dogaja »znotraj« manjšine. Komac (1987: 6) namreč ugotavlja, da je bil velik del analiziranja »kaj se dogaja znotraj manjšine« prav zaradi neugodnega objektivnega položaja le-te, ves čas odrinjen na obrobje znanstvenega preučevanja. Pozornost se je torej posvečala predvsem dinamiki odnosov med večinsko in manjšinsko jezikovno (ali narodno) skupnostjo na narodno mešanem teritoriju.

Fonda (1987, 1987a, 1988, 1988a) se je v svojih študijah in raziskavah veliko ukvarjal z analizo odnosa med manjšinsko in večinsko narodno skupnostjo. Slovenska in italijanska narodna skupnost sta po njegovem mnenju v tem stoletju prešli skozi težko zgodovinsko obdobje. Obe skupnosti sta se pogosto upravičeno počutili ogroženi. Slovenska narodna manjšina še vedno ostaja pod vplivom negativnih konotacij, ki jih je izoblikovala tržaška italijanska skupnost in ki Slovence enači skorajda z »neizobraženimi kmeti«. Vendar tudi pripadniki manjšine prevzemajo negativno samopodobo, ki jo še krepi občutek ogroženosti zaradi številčne omejenosti skupnosti. Zdi se celo, da pripadniki manjšine prevzemajo »identiteto« žrtve, ki jo preganjajo »zlobni« Italijani. Vzporedno s tem pa Italijani uresničujejo svojo potrebo po večvrednosti, ker v danih pogojih ne zmorejo izoblikovati trdne nacionalne identitete in se znebiti občutkov ogroženosti: s črno-belo tehniko pripisujejo sebi vse dobro, slovenski narodni manjšini pa vse slabo.

Osredotočenost na odnose med manjšino in večino kot prostor urejanja prihodnosti in razvoja manjšine pa ni bila prisotna le pri raziskovanju, temveč tudi pri delovanju manjšine kot celote, predvsem pa pri grajenju odnosov z italijansko jezikovno skupnostjo. Tudi slovenska jezikovna manjšina v Italiji je bila namreč pri svojem političnem in gospodarskem delovanju usmerjena v odnos med manjšino in večino. Posebno pozornost pa je pri tem namenjala predvsem ugotavljanju lastnega

diskriminatornega položaja in odpravljanju le-tega. Dokaj enostavno je opozoriti, kot je to storil Komac (1987: 6), na potrebo po drugačnem pristopu pri raziskovanju slovenske narodne manjšine. Vendar je vpeljevanje tovrstnih sprememb v vsakodnevno politično, gospodarsko in kulturno aktivnost slovenske manjšine bistveno težje. Predpostavlja namreč spremembo vrednot, stališč in pristopov do manjšinske problematike, ki so se v tem času trdno zasedrali in ki se v slovenskih ustanovah skozi proces socializacije in inkulturacije prenašajo na mlajše generacije pripadnikov narodne manjšine - in s tem v glavnem tudi jezikovne manjšine.⁷⁸

Odras tovrstne osredotočenosti na odnose med narodno manjšino in večinskim narodom je tudi **narodno obrambna miselnost kot lastnost** slovenske narodne manjšine v Italiji. Ko npr. Komac (1987: 38) razčlenjuje narodno zavest, znotraj nje opazuje predvsem dvoje: elemente psihično-ekonomske navezanosti na zemljo na eni strani ter na drugi strani elemente narodnostno obrambne miselnosti. V tej miselnosti je pojem Italijan pogosto sinonim za potujčevalca ali celo sovražnika. Tudi Marija Jurić Pahor (2000) je v svoji raziskavi med tržaškimi in koroškimi Slovenci posvetila posebno pozornost kolektivnim obrambnim držam. Tako je npr. ugotovila, da so tržaški Slovenci nagnjeni k simetrični in eksternalizirajoči kolektivni obrambni drži:

- Simetrični v smislu, da potlači individualnost in drugačnost, da zatira opozicijo in konflikt in priznava le absolutno kolektivno identiteto. Skupnost v tem primeru označujeta latentna agresivnost in nasprotovanje.
- Eksternalizirajoči v smislu, da pride do eksternalizacije lastne nemoči v zunanjega sovražnika. Z uporabo črno-bele tehnike imajo pripadniki skupine sebe za »dobre«, pripadnike druge skupnosti pa dojemajo kot grožnjo. Skupnost na tak način zanika in zakriva lastne negativne aspekte in jih usmeri v skupnega, dejanskega ali namišljenega sovražnika

(Jurić - Pahor 2000: 284-332).

⁷⁸ Najbolj neposreden dokaz usmerjenosti manjšine v urejanje odnosov med večino in manjšino so bila prizadevanja za pripravo in odobritev Zaščitnega zakona. Slednji je v vsem povojnem obdobju predstavljal temeljni cilj delovanja slovenske manjšine, medtem ko predstavlja zakonski akt dejansko le sredstvo, s katerim lahko manjšina (laže) uresničuje svoje cilje. Povsem podrejeno je bilo vprašanje, kako se lahko slovenska manjšina brez takšnega zakona razvija, promovira in širi.

To miselnost lahko poskušamo povezati z rezultati ankete Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21): ta anketa ponuja namreč nekaj svežih podatkov o percepciji odnosov med manjšinskim in večinskim narodom.

70 % dijakov višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem ima občutek, da večinski narod ne ceni oziroma zaničuje slovensko kulturo in jezik. Med temi je (le) polovica tistih, ki so se opredelili za slovensko in italijansko narodnost in (le) dobra polovica tistih, ki so se opredelili za neslovensko narodnost. To pomeni, da je percepcija zaničevalnega odnosa do Slovencev in slovenskega jezika povprečno bolj prisotna pri dijakih, ki se po narodnosti opredeljujejo kot Slovenci, kot pri dijakih, ki se po narodnosti opredeljujejo kot Italijani ali Italijani in Slovenci hkrati. Zanimiv je tudi podatek, da se 74 % vprašanih strinja s trditvijo, da večinski narod diskriminira pripadnike slovenske manjšine, med njimi pa je velika večina (80, 2 %) tistih, ki so se opredelili za slovensko narodnost.

Odgovor na to vprašanje nas spodbuja k globljemu razmisleku o tem, kako so se dijaki opredeljevali. Po eni strani lahko trdimo, da so dijaki, ki se opredeljujejo za Slovence verjetno bolj »narodno« zavedni in torej prej opazijo diskriminacijo večinskega naroda do narodne manjšine. Po drugi strani pa je bila verjetno njihova vzgoja, prav zato, ker jih je spodbujala k večji »narodni zavesti« bolj obrambno usmerjena. Morda so prav zaradi socializacije v okolju, ki podpira narodno obrambno miselnost, bolj občutljivi na diskriminacije zoper slovensko jezikovno ali narodno manjšino.

Številčnost slovenske manjšine v Italiji

V skladu z mednarodno-pravnimi akti število pripadnikov manjšine ni kriterij opredeljevanja obstoja narodne manjšine. Prav tako ni kriterij določanja obsega pravic, ki gredo manjšini in njenim pripadnikom.⁷⁹ To velja tako za številčnost v smislu absolutne številke pripadnikov manjšine kot tudi za odstotek pripadnikov

⁷⁹ To stališče je eksplicitno izrazil tudi Odbor Organizacije združenih narodov za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije na svoji 10. seji leta 1974 (Petrič 1977: 92).

manjšine glede na celotno populacijo teritorija, na katerem živijo pripadniki manjšine.⁸⁰

Številčnost torej ne predstavlja konstitutivnega elementa manjšinske skupnosti, vendar je kljub temu zelo pomembna. Mednarodno-pravne obveznosti so namreč ena, konkretna praksa pa druga plat kovanca (Komac 1987: 43). Število pripadnikov manjšine de facto predstavlja določeno obliko moči in legitimnosti v boju za njen obstoj in predvsem v boju za uresničevanje njenih pravic.

Število Slovencev na Tržaškem, Goriškem in v videmski pokrajini je težko določljivo. Zadnje italijansko štetje prebivalstva, ki je vključevalo vprašanje o materinem jeziku v treh omenjenih pokrajinah, se je odvijalo leta 1921.⁸¹ V vsem času po drugi svetovni vojni se je slovenska jezikovna manjšina v Italiji krčevito upirala kakršnemkoli preštevanju pripadnikov. Uradna utemeljitev te države je slonela na dveh stebrih: prvič, na prepričanju, da bi se ta podatek uporabljal v škodo in ne v prid manjšini. To stališče pa je utemeljevalo dejstvo, da, drugič, ni obstajala ustrezna pravno-formalna zaščita manjšine. Odsotnost pravno-formalne zaščite bi lahko zaradi pritiska in diskriminacije pripeljala do popačenosti na tak način pridobljenih podatkov.

Zato nimamo nobenega uradnega popisa številčnosti slovenske manjšine v Italiji. Pri ugotavljanju številčnosti slovenske manjšine v Italiji se lahko opiramo na tri vire:

- na (neuradno) stališče italijanskih oblasti, ki so na podlagi številčnosti otrok v slovenskih šolah ocenili številčnost manjšine na približno 80.000 pripadnikov. (Popolazioni di lingua slovena 1994: 273);
- na raziskavo, ki jo je jeseni 2002 opravil Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu v sodelovanju z agencijo za raziskovanje javnega mnenja SWG iz Trsta. Na podlagi te raziskave je pripadnikov slovenske (narodne, opomba avtorice)

⁸⁰ Kljub temu je treba opozoriti, da je Posebni statut kot druga k Memorandumu o soglasju iz leta 1954 predvideval 25 % prisotnost pripadnikov manjšine za priznanje posebnih pravic na območju tržaške pokrajine.

⁸¹ Štetja, ki jih je pred tem izvajala Avstro-Ogrska - zadnje je bilo leta 1910 - so včasih spraševala po občevalnem jeziku in ne maternem (Skubic 1997: 11). Pri tem velja tudi omeniti, da obstajajo podatki iz leta 1971, ki pa se nanašajo le na tržaško pokrajino. V tržaški pokrajini je na podlagi štetja prebivalstva, ki je vsebovalo tudi vprašanje o rabi jezika v družini, prebivalo 24.706 pripadnikov slovenske narodne manjšine. To je leta 1971 predstavljalo približno 8,2 % prebivalcev tržaške pokrajine (Gli Sloveni nella Provincia di Trieste 1994: 338).

skupnosti približno 95.000, govorcev slovenskega jezika 100.000, medtem ko 183.000 ljudi slovenščino razume (Bogatec 2004);

- na raziskavo, ki jo je opravil Pavel Stranj (1992), ki ocenjuje, da obsega slovenska manjšina v Italiji približno 94.000 pripadnikov, ki so se izrekli bodisi za Slovence bodisi za Slovence in Italijane.

Za obstoječe besedilo so te številke nadvse zanimive. Raziskava, ki sta jo opravila Slovenski raziskovalni Inštitut in agencija za raziskovanje javnega mnenja SWG, potrjuje, da se večina pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti (torej govorcev slovenskega jezika) opredeljuje za pripadnike slovenske (narodne) skupnosti. Še zanimiveje pa je, da obstaja več kot 80.000 posameznikov, ki slovenščino razume in torej spada med obstoječe ali potencialne pripadnike slovenske jezikovne manjšine.⁸² Teh 80.000 posameznikov predstavlja zaradi opredelitve, da že razumejo manjšinski jezik, najlažje dosegljivo populacijo za širitev slovenske jezikovne skupnosti.⁸³

⁸² Ali so obstoječi pripadniki slovenske jezikovne manjšine ali le potencialni je odvisno od tega, ali jih lahko že prištevamo v drugi ali tretji krog koncentričnega modela manjšine. Če jih prištevamo, potem so obstoječi, sicer pa so šele potencialni pripadniki, ki bi lahko v prihodnosti vstopili v drugi ali tretji krog koncentričnega modela manjšine.

⁸³ V intervjuju z Norino Bogatec (2004a) z dne 17.3.2004 je postalo razvidno, da ni popolnoma jasno, kdo spada v to skupino anketiranih, ki jezik razumejo. Ni mogoče določiti, do kolikšne mere razumejo manjšinski jezik. Prav tako ni mogoče določiti, kako to, da ga razumejo: ali so se ga npr. učili kot otroci, ali so ga opustili zaradi poroke s pripadnikom italijanske jezikovne skupine, zaradi italijanskega delovnega okolja ali zaradi česa drugega.

Načrtovanje promocije slovenske jezikovne manjšine

V naslednjih štirih poglavjih, ki bodo razdeljena na več pod-poglavij, bom poskušala teoretični model, ki sem ga oblikovala v predhodnih poglavjih, implementirati in verificirati na primeru slovenske jezikovne manjšine v Italiji. Kot sem že nakazala v poglavju Struktura naloge, bom načrtovanje promocije slovenske jezikovne skupnosti razdelila na naslednje sklope:

1. načrtovanje pridobivanja znanja jezika, kjer se bom osredotočila na vprašanje povečevanja števila govorcev manjšinskega jezika in širjenje domen rabe jezika,
2. načrtovanje korpusa jezika, kjer se bom dotaknila standardizacije in modernizacije jezika,
3. načrtovanje prestiža jezika, kjer bom najprej obravnavala prestiž manjšinskega jezika pri pripadnikih jezikovne manjšine in nato prestiž manjšinskega jezika pri pripadnikih večinske jezikovne skupnosti; na koncu bo tekla še razprava o
4. načrtovanju rabe in priložnostih za rabo jezika, kjer se bom posvetila dvema vprašanjem: katere možnosti rabe manjšinskega jezika obstajajo in kako spodbujati njihovo izkoriščanje. Posebej bom še osvetlila, kako je z rabo manjšinskega jezika v prostem času.

Pri pripravi »napotkov« za promocijo slovenske jezikovne manjšine na Tržaškem in Goriškem se bom posluževala primerov jezikovnih praks pri manjšinah, ki so na različnih področjih svojega delovanja uspešno izvajale posamezne politike promocije manjšinskega jezika. Jezikovne manjšine, pri katerih se bom zgledovala - Baski, Valižani ali Katalonci, so v bistvu narodi brez države. Fenomenološko so torej različni od slovenske jezikovne manjšine v Italiji, ki predstavlja odrezan del naroda. Zato se bom posluževala izkušenj omenjenih manjšin v tistih segmentih promocije manjšinskega jezika, kjer je položaj manjšinskega jezika primerljiv s položajem slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem, torej kjer se manjšine spopadajo z istim ali zelo podobnim problemom. To bo pretežno na področju načrtovanja pridobivanja znanja jezika ter na področju načrtovanja rabe in priložnosti rabe jezika. To so torej področja, kjer lahko izkušnje drugih jezikovnih manjšin bistveno pripomorejo k uspešnosti promocije slovenskega jezika.

Ta del naloge je pomemben za preverjanje predstavljene hipoteze, ki povezuje pravni okvir zaščite slovenske jezikovne manjšine in njeno promocijo. S tem v zvezi velja omeniti, da sta Zakon 482 in predvsem Zaščitni zakon na področju pravnega urejanja položaja slovenske jezikovne manjšine prinesla največ sprememb na področjih rabe in priložnosti rabe jezika. Na področju načrtovanja pridobivanja znanja jezika in predvsem na segmentu šolstva pa bistvenih novosti ni, saj sta dejansko utrdila že prej obstoječe stanje. Novost pa predstavlja možnost, da se pouk slovenskega jezika uvede tudi na šolah z italijanskim učnim jezikom. Manjši in pa posreden je vpliv omenjenih zakonov na področjih načrtovanja jezika in načrtovanja prestiža jezika.

Preden se posvetim promociji slovenske jezikovne manjšine na omenjenih štirih področjih, moram opozoriti, da naj bi ti štirje deli predstavljali nekakšno skladno celoto. Ukrepi za promocijo slovenske jezikovne manjšine, ki se izvajajo na različnih področjih dejavnosti te manjšine, morajo biti v sozvočju. Šele to nam zagotavlja, da bodo imeli ti ukrepi pozitiven učinek pri ohranjanju in širjenju jezikovne manjšine.

Da je to v praksi bistveno težje doseči kot na papirju, nam kaže primer baskovske manjšine v Španiji. Težava, na katero je ta manjšina naletela, se ni odvijala kot konflikt med zastavljenimi cilji politik za promocijo manjšinskega jezika na omenjenih štirih področjih,⁸⁴ temveč kar kot konflikt med zastavljenimi cilji politik znotraj enega samega področja: širjenje rabe manjšinskega jezika (General Plan for Promoting Basque Language Use 1998: 33-34 in 43-46).

Baskovska jezikovna manjšina se je namreč lotila širjenja rabe manjšinskega jezika z ukrepi, ki so zasledovali dva cilja: prvič, prizadevala si je za širitev manjšinske jezikovne skupnosti s pridobivanjem novih članov manjšinske jezikovne skupnosti, in drugič, prizadevala si je ohraniti visoko kakovost manjšinskega jezika (General Plan for Promoting Basque Language Use 1998).

⁸⁴ Glej prejšnjo stran.

V okvirnem planu za promocijo rabe baskovskega jezika (General plan for Promoting Basque Language Use 1998) je razvidno, da sta ta cilja težko združljiva. Po eni strani se namreč baskovska manjšina sooča z dejstvom, da je širitev manjšinske jezikovne skupnosti zelo težavna. Veliko odraslih ljudi, ki se začne učiti baskovskega jezika, ne zaključi (niti) prvega tečaja (General plan for Promoting Basque Language Use 1998: 43). Po drugi strani pa je uspešnost pri mlajših populacijah – t.j. otrocih in najstnikih, ki se baskovščine učijo v šoli – na škodo kakovosti jezika, ki postaja zaskrbljujoče prepojen s španskimi (in francoskimi) tujkami.

S podobno dilemo, vendar morda v manjši meri, se je soočila tudi valižanska jezikovna skupnost (Williams 1998, Grin in Vaillancourt 1999, Brezigar 2001). Prav tako je naletela na razpotje, kjer se je bilo treba odločiti, ali je število govorcev pomembnejše od kakovosti jezika. Pristala je na pragmatični rešitvi, ki postavlja kot prioriteto pridobivanje novih govorcev. Ob bok tej prioriteti je valižanska jezikovna manjšina postavila dva pomembna inštrumenta: prvič, z ustreznimi ustanovami zelo čvrsto podpira modernizacijo manjšinskega jezika. Tako se izogiba pasti, da bi se govorci odločali za rabo angleškega jezika, ker v valižanščini ni ustreznih izrazov. Drugič, valižanska jezikovna manjšina poskuša izraze počasi uveljavljati, s pomočjo sredstev javnega obveščanja in predvsem televizije.

Pravkar ponazorjena dilema na primeru valižanske in baskovske manjšine je prisotna kot nekakšna bojazen tudi pri slovenski jezikovni manjšini v Italiji. Med pripadniki slovenske jezikovne skupnosti obstaja občutek, da bi širitev jezikovne manjšine in vključevanje obstoječih pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti pomenilo odrekanje kakovosti slovenskega jezika. Ta občutek oziroma bojazen sodi med večje ovire vse prepotrebni spremembam za ohranjanje in razvoj jezikovne manjšine. To je ovira, ki jo je treba za uspešno promocijo manjšinskega jezika znatno omiliti.

Kaže se na najrazličnejših področjih, nenazadnje pri vprašanju šolske mreže, ki je daleč preveč razvejana in enostavno prevelika za potrebe slovenske jezikovne manjšine.⁸⁵ Vztrajanje pri obstoječem številu šol, pa čeprav na pol praznih, je eden izmed najbolj v nebo vpijajočih primerov strahu pred padcem kakovosti znanja

⁸⁵ O tem več v naslednjem poglavju o načrtovanju pridobivanja znanja jezika.

manjšinskega jezika v šolah s slovenskim učnim jezikom. Odraža nek strah pred približevanjem (ali popuščanjem) nekakšnemu modelu dvojezičnega šolstva. S tem dejansko kaže na dilemo slovenske jezikovne manjšine pri iskanju ravnotežja med kakovostjo jezika (in morda celo »kakovostjo« pripadnikov jezikovne manjšine) in številčnostjo manjšine.

Prioritete je slovenska jezikovna manjšina v preteklosti postavljala izključno na kakovost znanja jezika. Premiki v smer pridobivanja novih govorcev manjšinskega jezika pa so (pre)počasni. Rezultat tega je padanje kakovosti znanja jezika povprečnega govorca slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem in istočasno tudi zmanjševanje števila govorcev. Gre torej za »lose-lose« rezultat.

Nujno je torej potrebno, da promocijo manjšinskega jezika obravnavamo kot **celovit projekt** različnih akterjev in aktivnosti, ki morajo biti med seboj usklajene. Potrebno je torej polagati **pozornost na morebitne sporne točke med cilji področnih politik promocije** manjšinskega jezika. Za te sporne točke je treba poiskati ustrezne rešitve, ki bi omilile nezaželene stranske učinke sprejetih ukrepov. Tako kot je v navedenem primeru naredila valižanska jezikovna manjšina. Nazadnje je potrebno poudariti še naslednje: zaradi bojazni pred spremembami, ki lahko predstavljajo tudi spremembe vrednot ali organizacije manjšine, ali zaradi bojazni pred stranskimi učinki, se slovenska jezikovna manjšina odpoveduje spremembam, ki bi lahko njen položaj bistveno izboljšale. Kot je v intervjuju omenila Norina Bogatec (2004a), je tudi ohranjanje statusa quo odločitev. To je odločitev zoper spremembe. To odločitev morajo jezikovne manjšine sprejeti zavestno, ne pa v iluziji, da z ohranjanjem statusa quo (še) niso sprejele nobene odločitve.

Načrtovanje pridobivanja znanja jezika

V tem poglavju se bom osredotočila na dva vidika načrtovanja pridobivanja znanja jezika: posvetila se bom večanju števila govorcev manjšinskega jezika in širjenju domen rabe jezika. Ne bom se pa posvetila širjenju ozemlju jezika, ki je sicer pomemben vidik širjenja rabe jezika, vendar je na Goriškem in Tržaškem zelo obrobnegega pomena.

Večanje števila govorcev manjšinskega jezika

Številčno večanje govorcev manjšinskega jezika se odvija predvsem na dva načina:

- s poučevanjem otrok – npr. v šoli, na tečajih ali pa s prenosom v družini. V tem primeru so starši tisti, ki otroka učijo manjšinskega jezika in ga v njem vzgajajo;
- s poučevanjem odraslih. V tem primeru gre predvsem za tečaje manjšinskega jezika.

Povzetek obstoječega stanja

Na Tržaškem in Goriškem obstajajo vrtci, osnovne šole, nižje srednje šole in višje srednje šole s slovenskim učnim jezikom (Bogatec in Bufon 1996, 1999). Namenjene in zasnovane so za otroke, ki že znajo manjšinski jezik.

Do 60. let prejšnjega stoletja so starši v mešanih zakonih⁸⁶ svoje otroke vpisovali v šole z italijanskim učnim jezikom, kasneje se je stanje spremenilo. Starši v mešanih zakonih so začeli vpisovati otroke v šole s slovenskim učnim jezikom. Do tega premika v mentaliteti je prišlo iz več razlogov, njihovo težo in pomembnost sta raziskala Bogatec in Bufon (1996, 1999). Ugotovitvam njunih raziskav se bom posvetila kasneje. Vendar je tu smiselno omeniti, da je v razredih s slovenskim učnim

⁸⁶ Mešani zakon v nadaljevanju označuje zakonsko zvezo, kjer je eden izmed zakoncev pripadnik slovenske jezikovne skupnosti, drugi pa pripadnik italijanske jezikovne skupnosti.

jezikom manjše število učencev. Med dejavnike za spremembo stališča v korist šoli s slovenskim učnim jezikom sodi tudi prepričanje italijanskega zakonca, da otroku učenje manjšinskega jezika in kulture ne bo škodilo. V zadnjih letih se predvsem v Trstu, v šolah v mestnem središču pojavljajo tudi otroci neslovenskih družin,⁸⁷ ki manjšinski jezik poznajo v zelo omejenem obsegu. Število teh primerov je vsekakor zelo omejeno v primerjavi s številom vseh otrok v šolah s slovenskim učnim jezikom.

Šole z italijanskim učnim jezikom nimajo obveznega in v glavnem tudi ne fakultativnega učenja slovenskega jezika. Ob tem je treba še povedati, da je nepoznano število otrok iz mešanih zakonov in otrok slovenskih staršev v šolah z italijanskim učnim jezikom (Ivašič, v Pahor et al. ur. 2001: 43). Vprašanje številčnosti teh otrok se praviloma ne obravnava v raziskavah, ki jih na področju šolstva pripravljajo slovenska jezikovna manjšina (Pahor, v Pahor et al. ur. 2001: 45).

Položaj slovenščine na področju šolstva v tržaški in goriški pokrajini ureja 11. člen Zaščitnega zakona z nazivom Javne šole s slovenskim učnim jezikom. Slednji določa, da na področju javnih šol s slovenskim učnim jezikom še naprej veljajo določila, o katerih je govora v Zakonu št. 1012, z dne 19. julija 1961 »Predpisi o šolah v goriški pokrajini in na tržaškem ozemlju«, in Zakon št. 932, z dne 22. decembra 1973 »Spremembe in dopolnitve Zakona z dne 10. 7. 1961 št. 1012, ki se tiče ustanovitve šol s slovenskim učnim jezikom v goriški in tržaški pokrajini«. 11. člen določa tudi nekaj popravkov k omenjenima in drugim zakonom, ki pa vsebinsko ne vplivajo na bistvo poučevanja v slovenskem jeziku v osnovnih, nižjih in višjih srednjih šolah (s slovenskim učnim jezikom) na Tržaškem in Goriškem.

11. člen ne vsebuje določil v zvezi s poučevanjem slovenščine v javnih šolah z italijanskim učnim jezikom. V Zaščitnem zakonu prav tako ni nobenega drugega člena ali določila, ki bi se posvečal temu vprašanju. Vendar Zakon 482 v 4. členu omogoča vzpostavitev fakultativnega pouka manjšinskega jezika v vrtcih in osnovnih šolah z italijanskim učnim jezikom. Ta člen se ne izvaja, slovenska jezikovna manjšina pa sama nič ne naredi, da bi to izvajanje spodbujala.

⁸⁷ To so otroci, katerih nobeden od staršev ne pripada slovenski jezikovni skupnosti.

Na področju jasli je slovenska jezikovna manjšina dokaj šibka. Mreža jasli, njeno načrtovanje, ustanovitev in delovanje ni v pristojnosti Ministrstva za izobraževanje, temveč sodi med pristojnosti posameznih občinskih uprav. Število tovrstnih ustanov je zelo majhno in obstajajo dolge čakalne liste. Ker so v Republiki Italiji stroški vrtca minimalni, so jasli v primerjavi z vrtci zelo drage. Nenazadnje, politično stanje vpliva na odločitve občinskih uprav, ali naj odprejo jasli v manjšinskem jeziku.⁸⁸

Tak je v grobem položaj pri poučevanju otrok in vzgajanju le-teh v slovenskem jeziku in je neprimerljivo boljši od položaja poučevanja slovenščine pri odraslih. Na Tržaškem in Goriškem obstaja namreč nekaj zasebnih ustanov, ki nudijo tečaje slovenskega jezika in književnosti, kot so npr. Univerza za odrasle, Ustanova za spoznavanje slovenskega jezika in književnosti ali Ljudska univerza. Tem je treba prišteti še različne Zavode za poklicno izobraževanje. Na splošno velja, da so ti tečaji dobro obiskani. Gre pa za tečaje, ki so po zasnovi postavljeni ob bok običajnim tečajem za tuje jezike. Njihov uspeh pri širjenju manjšinskega jezika je skoraj nič. To so namreč tečaji, ki jih po lastni presoji prirejajo različne ustanove. Slovenska jezikovna manjšina pa nima neke mreže tečajev ali načrta za širjenje znanja manjšinskega jezika pri odraslih. Rezultat tovrstnega pristopa je vse prej kot zadovoljiv: dejansko je na Tržaškem po najbolj optimističnih presojah nekaj desetina pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti, ki se lahko pogovarjajo v slovenščini. Običajni rezultat takega tečaja pa je poznavanje jezika v zelo omejenem obsegu, ki se s časom omeji na »dober dan«, »malo pivo«, »hvala«, ipd.

Tretji odstavek 4. člena Zakona 482 omogoča osnovnim in nižjim srednjim šolam, da bodisi posamezno ali v sodelovanju razširijo ponudbo učenja manjšinskega jezika tudi na odrasle. Ta del Zakona 482 se na Tržaškem in Goriškem ne izvaja, tako da temelji poučevanje odraslih izključno na poučevanju v zasebnih ustanovah.

Če primerjamo stanje na področju poučevanja odraslih z drugimi evropskimi manjšinami, je stanje pri slovenski manjšini v Italiji zelo podobno stanju pri baskovski manjšini v Španiji:

⁸⁸ Na Proseku, kjer so vaščani prosili, da bi ob bok italijanskim jaslim postavili tudi slovenske ali pa v sklopu italijanskih jasli uredili slovenski oddelek, je bila utemeljitev obstoječe (manjšini nenaklonjene) občinske uprave, da ni povpraševanja po slovenskih (občinskih) jaslih.

»/učenje drugega jezika je zelo zahtevno. In rezultati poučevanja baskovščine pri odraslih niso tako dobri, kot smo upali [...] Zaradi omejenih priložnosti, da bi posamezniki »živel« v baskovščini, pozabijo tudi to, kar so se naučili. Ni posredovanja z Akademijami baskovskega jezika, ali z jezikovnimi akademijami na splošno; ni primerjalnih študij o različnih metodologijah učenja manjšinskega jezika kot tujega jezika.« (General Plan for Promoting Basque Language Use 1998: 78).

Že ta grob vpogled v obstoječe stanje nam brez nadaljnje analize narekuje tri relativno premočrtne ukrepe, ki bi jih morala podvzeti slovenska jezikovna manjšina v Italiji pri načrtovanju pridobivanja znanja jezika:

- prvič, spodbujati bi morala starše otrok v šolah z italijanskim učnim jezikom, da prosijo za fakultativno poučevanje slovenskega jezika;⁸⁹
- drugič, ustvariti bi morala mrežo tečajev slovenskega jezika za odrasle in tovrstno učenje pri večinski jezikovni skupnosti učinkovito promovirati.

Da bi torej vedno več odraslih posameznikov dobro poznalo slovenski jezik, bi morala

- tretjič, posvetiti več pozornosti raziskovanju in predvsem uporabi že obstoječih metod za poučevanje slovenščine kot drugega jezika na zgoraj omenjenih ustanovah.

⁸⁹ Ob tem ukrepu se seveda postavlja vprašanje stranskih učinkov. Na tem področju je namreč pri slovenski jezikovni manjšini v Italiji prisotna naslednja bojazen: če bo na šolah z italijanskim učnim jezikom možen fakultativni pouk v slovenščini, kaj bo potem etnično slovenskim staršem ali staršem mešanih zakonov preprečevalo, da bi otroke vpisali v šolo z italijanskim učnim jezikom, npr. zaradi večje izbire programov, smeri, šol, ipd. V pogovoru je Bogatčeva (2004a) povedala, da po njenem mnenju do tega osipa ne bi prišlo. Obstaja namreč tehtna razlika med tem, ali se ves pouk odvija v slovenskem jezik, ali pa ima otrok le nekaj ur tedenskega pouka slovenščine.

Drugi ugovor tovrstni bojazni pa izvira iz samega razumevanja tega strahu. Bojazen namreč nakazuje na neizraženo prepričanje, da sloni odločitev za šolo s slovenskim učnim jezikom na pomanjkanju izbire »zavednih« Slovencev, ki zaradi lastnih prepričanj in vrednot otrok enostavno ne morejo vpisati v šolo z italijanskim učnim jezikom. Tako bi poučevanje slovenščine na šolah z italijanskim učnim jezikom dejansko pripeljalo do neke (vsaj delne) liberalizacije, ki bi manj »zavednim« Slovincem morda omogočila večjo izbiro, ki bi zajemala tako šole s slovenskim učnim jezikom kot tudi šole z italijanskim učnim jezikom.

Za šolo s slovenskim učnim jezikom bi to torej pomenilo »nezaželeno« konkurenco, ki ji morda ne bo kos. Vendar se je treba pri tem resno zamisliti: a je omejenost možnosti, ki ga narekuje moralni imperativ številčno upadajočega slovenskega življa, res najboljši način za »zadrževanje« otrok v šolah s slovenskim učnim jezikom? Morda bi bilo konkurenčnost šole s slovenskim učnim jezikom bolj smiselno graditi na trdnejših temeljih kakovosti pouka, usmerjenosti in doveznosti za potrebe staršev in otrok na področju prevoza, urnikov, šolskih potrebščin, ipd.

Večanje števila govorcev slovenskega jezika: izzivi in rešitve

Večanje števila govorcev slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem je na podlagi pravkar zapisanega kompleksen problem, ki zahteva dobro zasnovane rešitve. Pot do ustreznih rešitev se začne pri ugotavljanju, kateri cilj zasleduje jezikovna manjšina: kakšna bi torej morala biti situacija, da bi se večalo število govorcev slovenskega jezika. To je namreč področje, kjer so si strokovnjaki bolj ali manj edini: število slovensko-govorečega prebivalstva se v Italiji zmanjšuje.⁹⁰ Poglejmo torej, kateri so temeljni kamni – torej osnovni procesi, ki jih je treba zasnovati, da bi ta tok dogajanj spreobrnil ali vsaj zaustavili.

Prvi temeljni kamen

Promocija vzgajanja (in izobraževanja) v slovenskem jeziku pri pripadnikih prvega kroga koncentričnega modela manjšine, t.j. pri ljudeh, ki se imajo za Slovence, ki uporabljajo slovenščino v domačem okolju in ki delijo slovenske vrednote in kulturo.

Do prenosa znanja manjšinskega jezika od staršev na otroke ne prihaja avtomatično. Obstajajo dejavniki, ki vplivajo na odločitev staršev, ali bodo svoj materni, manjšinski jezik prenesli na otroke. Eden izmed teh dejavnikov je nedvomno nivo znanja manjšinskega jezika, ki ga dosegajo starši. Če je znanje staršev šibko in se počutijo udobneje pri rabi večinskega jezika, potem obstaja večja verjetnost, da bodo otroke vzgajali v večinskem jeziku. Ali bodo otroka vpisali v vrtec, osnovno ali srednjo šolo z manjšinskim učnim jezikom, je večkrat tesno povezano s tem, ali čutijo, da lahko otroku v tem jeziku pomagajo.⁹¹ To je še posebej res, ko je eden izmed zakoncev pripadnik večinske skupnosti in manjšinskega jezika ne pozna.

⁹⁰ Glej npr. Strajn (1999), Skubic (1997), Devetak (1982), Komac (1987).

⁹¹ Valizani so se zelo resno lotili te težave. Pripravili so vrsto akcij, s katerimi ciljajo na angleško govoreče starše in jih prepričujejo, da je matematika v angleščini ali valižanščini enako težka. Druga njihova pobuda za reševanje tega pomisleka pa je usmerjena v podporo staršem, ki valižanščine ne poznajo. Ustanovili so t.i. skupine za podporo, ki spodbujajo medsebojno podporo in pomoč staršem, ki učnega jezika otrokove šole ne obvladajo (Brezigar 2001).

Vendar znanje ni edini dejavnik, ki vpliva na odločitev, da bodo starši vzgajali otroke v manjšinskem jeziku. Tu igra svojo vlogo prav gotovo prepričanje staršev o tem, ali je vzgajanje otrok v manjšinskem jeziku sploh pomembno. Iz tega izvira torej naš drugi temeljni kamen.

Drugi temeljni kamen

Promocija vzgajanja (in izobraževanja) v slovenskem jeziku pri pripadnikih drugega in tretjega koncentričnega kroga manjšine, t.j. pri posameznikih, za katere slovenščina ni nujno (edini) jezik, ki ga uporabljajo doma.

Za širjenje manjšinske jezikovne skupnosti ni dovolj, da pripadniki manjšinske jezikovne skupnosti vzgajajo svoje otroke v manjšinskem jeziku. Temeljna lastnost manjšinske jezikovne skupnosti je namreč prav to, da je manjšinska – torej omejena na končno število pripadnikov. V odsotnosti velikih demografskih razcvetov populacije je zaradi vplivov asimilacije tako obsojena na propad, saj ne omogoča širjenja jezikovne skupnosti, temveč le njeno krčenje. Nujno je torej potrebno, da starši v mešanih zakonih vzgajajo otroke v manjšinskem jeziku.

Vzgajanje (in izobraževanje) v slovenskem jeziku pri pripadnikih drugega in tretjega koncentričnega kroga manjšine je torej zelo pomembno. To je potrební pogoj za ohranjanje jezikovne manjšine. Ni pa nujno, da je to tudi zadostni pogoj za dolgoročno ohranjanje manjšinske jezikovne skupnosti. Da lahko zagotovimo dolgoročno ohranjanje manjšinskega jezika je potreben še tretji proces - torej tretji temeljni kamen.

Tretji temeljni kamen

Promocija vzgajanja (in izobraževanja) v slovenskem jeziku pri pripadnikih večinske jezikovne skupnosti.

Zavzemati se je treba za to, da starši, katerih materni jezik je jezik večinske skupnosti, otroke vpisujejo v jasli, vrtce, osnovne, nižje in višje srednje šole, kjer se otroci učijo manjšinskega jezika, ali celo v jasli, vrtce, osnovne, nižje in višje srednje šole, kjer je učni jezik slovenščina. Tega seveda ne bodo počeli kar sami od sebe, sicer bi to v večji veri že počeli. Zasnovati je torej treba promocijo slovenskih jasli,

vtcev, osnovnih, nižjih in višjih srednjih šol. Tovrstna promocija lahko nedvomno temelji le na razlikah in predvsem prednostih, ki jih imajo šole in vrtci s slovenskim učnim jezikom pred tistimi, v katerih je učni jezik italijanščina. Kocjančič (v Pahor et al. ur. 2001: 52) je odlično povzel trenutno stanje pri slovenski jezikovni manjšini na tem področju: *»Ni bistvenih razlik med pripravo dijakov, ki končajo italijansko šolo, in tistimi, ki končajo slovenske šole. Mislim, da je večja razlika v motivaciji. Dijak, ki konča italijansko šolo, je mnogo bolj motiviran, da se v službi izpopolnjuje /.../«.*

Četrty temeljni kamen

Ustvarjanje in promocija staršem prijaznega okolja.

Pomagati je treba prebivalcem narodno mešanega teritorija, da vzgajajo in izobražujejo otroke v slovenskem jeziku. Za to se bodo namreč veliko pogosteje odločali, če se bodo nahajali v okolju, ki podpira takšno odločitev. V okolju, ki jim omogoča, da otrokom pomagajo pri domačih nalogah, čeprav ne poznajo manjšinskega jezika. V okolju, kjer se sami lahko tudi (res!) naučijo manjšinskega jezika. Takšno okolje pa je okolje, ki ponuja veliko možnosti za pridobivanje znanja manjšinskega jezika in priložnosti za rabo tovrstnega znanja. Gre torej za okolje, ki ne deluje izključujoče do tistih staršev, ki manjšinskega jezika ne znajo, temveč jih vključuje v svoje dejavnosti in pri tem jih bodri, spodbuja k učenju manjšinskega jezika ter utrjuje njihovo samozavest pri rabi le-tega.

Peti temeljni kamen

Izgradnja afektivnih in predvsem instrumentalnih razlogov za vzgojo in izobraževanje v slovenskem jeziku.

Temeljno vprašanje pri vseh prejšnjih štirih temeljnih kamnih je naslednje: kako spodbujati starše, da bi to počeli? V skladu z Gardnerjevim in Lambertovim modelom (1972) obstajata dva temeljna sklopa razlogov za učenje manjšinskega jezika: afektivni razlogi in instrumentalni razlogi.⁹² Ta dva sklopa razlogov naj bi jezikovne

⁹² Naj na tem mestu še enkrat ponovim: afektivni ali integrativni razlogi za učenje jezika so povezani s pripadnostjo jezikovni skupini, s sprejemanjem njenih vrednot in kulture. Instrumentalni razlogi pa odsevajo uporabne, ekonomske koristi, zaradi katerih se posameznik odloči za pridobivanje znanja jezika.

manjšine uporabljale za spodbujanje prebivalcev narodno mešanega ozemlja, da se (na)učijo manjšinskega jezika.

Afektivni razlogi so tisti, na katere se slovenska jezikovna manjšina do določene mere že opira pri spodbujanju svojih pripadnikov, da vzgajajo otroke v manjšinskem jeziku ter jih vpisujejo v manjšinske izobraževalne ustanove. Mednje sodi poudarjanje skupnega zgodovinskega spomina, poudarjanje pripadnosti slovenski jezikovni skupnosti, ohranjanje običajev, tipičnih prireditev, slovesnosti in praznovanj. Pri razvoju instrumentalnih razlogov za učenje manjšinskega jezika pa je bila slovenska jezikovna manjšina doslej zelo šibka. Izkušnje valižanske manjšine (Brezigar 2001) nakazujejo, da sta prav oblikovanje instrumentalnih razlogov za učenje manjšinskega jezika ter njihova aktivna promocija nujno potrebni za pridobivanje novih članov jezikovne skupnosti.

Pet temeljnih kamnov, ki sem jih pravkar predstavila, predstavlja torej pet osnovnih procesov, ki bi jih morala slovenska jezikovna manjšina podvzeti za povečanje števila govorcev manjšinskega jezika. Pri njihovi aplikaciji na primeru slovenske jezikovne manjšine na Tržaškem in Goriškem pa zasledimo več težav in izzivov.

Prvič, pojav mešanih zakonov je slovenska jezikovna manjšina zelo dolgo obravnavala kot »odpadništvo«. Pripadnik, ki se je odločil za življenjsko pot z osebo, ki manjšinskega jezika ni poznala, je v povojnem času postal avtomatično »odpadnik«. Postopoma se je v povojnem času ta pristop omilil⁹³ in je manjšina prišla do spoznanja, da so otroci iz mešanih zakonov zelo pomembni za manjšino. Ta odpadniška miselnost se je začela relativizirati nekje v 60. letih prejšnjega stoletja.

Drugič, okolje, ki obkroža mešane zakone, je manjšinskemu jeziku nenaklonjeno. To dejansko pomeni, da se le poredko v takem okolju zakonec, katerega materni jezik je italijanščina, nauči slovenščine do take mere, kot italijanščino obvlada njegov/njen zakonec, pripadnik slovenske jezikovne skupnosti. V mešanih zakonih je torej položaj

⁹³ Omilil ne pomeni izginil: »Dejstvo je, in verjetno nihče od tu prisotnih ne more oporekati, da je mešani zakon moment asimilacije. To je jasno. Asimilacija je nekaj, kar mora sleherni narod odpraviti, če teži k biti, bi rekel Aristotel. Edini predlog, ki ga jaz vidim, realen, morda me bo kdo popravil, je v našem konkretnem položaju ta, da se ustvarijo možnosti, da bi se manjšinci in manjšinke poročali s Slovenci in Slovenkami, ne rečem, da nujno onstran meje, ampak vendarle. In teh Slovencev in Slovenk je več onstran meje, kot na tej strani meje.« (Kerže, v Pahor et al. ur. 2001: 50-51).

tak, da oba zakonca zelo dobro obvladata večinski jezik, manjšinskega pa le eden izmed njiju. Drugi ga najpogosteje deloma ali v celoti razume, zelo poredko pa ga tudi tekoče govori. Ta položaj znanja jezikov v mešanem zakonu je torej asimetričen. Kočljivo je torej vprašanje, v katerem jeziku lahko dejansko poteka vzgoja otroka v zgodnjem otroštvu. Na podlagi povedanega je namreč jasno, da poteka vzgoja ali v obeh jezikih ali v jeziku večinske jezikovne skupnosti. Zaradi asimetričnega znanja jezikov med zakoncema pa vzgoja nikakor ne poteka pretežno ali v večji meri v manjšinskem jeziku. Tudi tam, kjer vzgoja poteka v obeh jezikih, je zaradi asimetričnega znanja jezikov med zakoncema zelo verjetno, da bo vzgoja potekala v večji meri v jeziku večinske jezikovne skupnosti, v manjši meri pa v manjšinskem jeziku.⁹⁴ Zato velik delež otrok iz mešanih zakonov slabo govori manjšinski jezik, ga le razume (ali še niti tega), kljub sedanjemu zavračanju »odpadništva«.

Tretjič, razumevanje pripadnosti manjšini je v slovenski manjšini v Italiji zelo togo. Temelji skorajda na nekem prepričanju o krvni čistosti, o tem, kdo je »naš« po rojstvu. Ob misli, da bi starši, katerih materni jezik je italijanščina, vpisovali otroke v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom, se marsikdo iz srca nasmehne.⁹⁵ Kako globoko je zakoreninjeno to prepričanje, je razvidno iz sistema poučevanja manjšinskega jezika v vrtcih in šolah. V le-teh se namreč pričakuje, da otrok že zna manjšinski jezik ali ima vsaj nekatere osnove tega jezika. Tu potem naletimo na temeljni paradoks: čeprav je obstoječi koncept manjšinskega šolstva popolnoma ustrezen za otroke, katerih starši znajo manjšinski jezik, postane zelo vprašljiv, če že ne neuporaben pri naporih za številčno širjenje jezikovne manjšine.

⁹⁴ V skladu z obstoječim stanjem na Tržaškem in Goriškem je namreč »normalno«, da se vsak izmed staršev pogovarja z otrokom v svojem maternem jeziku ali kvečjemu v večinskem jeziku. Primeri, da bi se zakonec, pripadnik večinske jezikovne skupnosti naučil manjšinskega jezika, se v njem kdaj pogovarjal z otroki in ga uporabljal pri sporazumevanju z drugim zakoncem, so izjemno redki, če že ne popolnoma neobstoječi. Vendar strokovnjaki priporočajo prav to (Nećak - Lük 1995a): naj se zakonca pogovarjata v manjšinskem jeziku in naj ga tudi pripadnik večinske jezikovne skupnosti kdaj uporablja pri sporazumevanju z otrokom. Le na tak način bo namreč otrok imel občutek, da sta oba jezika enakovredna in enako pomembna.

Uveljavljanje tega načela pri slovenski jezikovni manjšini na Tržaškem in Goriškem bi bilo nedvomno koristno, vendar vse prej kot enostavno. Kot mnoga druga področja promocije manjšinskega jezika zahteva tovrstno početje zelo globoke spremembe v načinu razmišljanja, stališčih do jezika in predvsem vrednotah, ki jih imajo v prvi vrsti zakonci, ki pripadajo slovenski jezikovni skupnosti, posredno pa tudi njihovi soprogi/e, ki pripadajo večinski jezikovni skupnosti.

⁹⁵ Izjema je tu npr. v slučaju, da je materni jezik katerega od starih staršev slovenščina. Obstaja namreč kar nekaj takšnih primerov, ko se potem dejansko otroci pogovarjajo doma v italijanščini z obema staršema, zahajajo pa v slovenske kulturne in športne ustanove ter slovenske šole.

Povrnimo se za trenutek na koncentrični model manjšine. Pri aplikaciji tega modela na področju šolstva je namreč razvidno, da je pri šolstvu prepustnost koncentričnih krožnic enostranska: otrok, katerega materni jezik obeh staršev je slovenščina, lahko zlahka obiskuje vrtec in šolo z italijanskim učnim jezikom. Ali lahko otrok, katerega materni jezik obeh staršev je italijanščina, obiskuje vrtec ali šolo s slovenskim učnim jezikom? Le v primeru, da se osnove manjšinskega jezika nekje nauči, npr. pri starih starših, sosedih, prijateljih, ipd.

Obstajajo torej resne omejitve razpravi o obstoju obojestransko prepustne jezikovne meje in številčnemu širjenju manjšinske jezikovne skupnosti. Manjšinski aparat izobraževanja otrok bi bilo torej treba opremiti z ustreznimi znanji in pristopi za vključevanje potencialnih članov, ki bi se radi jezika priučili (ali katerih starši bi želeli, da se ga priučijo), vendar tega ne morejo storiti v ožjem družinskem okolju, ker starši manjšinskega jezika ne znajo. Treba je tu opozoriti, da se nekatere šole s tem problemom že soočajo,⁹⁶ vendar gre v glavnem za butične pristope, ki jih narekuje sila razmer. Slovenska jezikovna manjšina v Italiji pa potrebuje rešitev na sistemski ravni, ki obsega tako vrtce, kot šolstvo, kot tudi ustanove obšolskih dejavnosti, kjer otroci preživljajo svoj prosti čas. Le s sistemsko rešitvijo, ki bo spodbujala starše z italijanskim maternim jezikom na celotnem narodno mešanem ozemlju, da otroke vpisujejo v slovenske vrtce, osnovne in srednje šole, v slovenska športna in kulturna društva in ki bo tem staršem tudi ponujala pomoč v primeru, da ne obvladajo manjšinskega jezika, je mogoče doseči obojestransko izravnano prepustnost meje med manjšinsko in večinsko jezikovno skupnostjo.

Pri vpisu pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom se poraja še ena težava: ali so uslužbenci v vrtcih in šolah sposobni in usposobljeni, da naučijo manjšinskega jezika otroke, ki jim je slovenščina dejansko tuj jezik. Naučiti pa jih morajo slovenskega jezika do take mere, da se bodo lahko v tem jeziku učili vseh drugih šolskih predmetov in konkurirali v znanju slovenščine z otroki, katerih materni jezik je slovenščina. V kolikor tega vrtci in predvsem šole s slovenskim učnim jezikom niso sposobni storiti, bodo otroci, ki jim je slovenščina

⁹⁶ Tu je treba npr. omeniti osnovno in nižjo srednjo šolo pri Sv. Jakobu v Trstu, ki ima velik odstotek učencev in dijakov iz mešanih zakonov.

drugi jezik, zaradi tega na veliko slabšem izhodiščnem položaju pri svojih naporih za doseganje šolskih uspehov.⁹⁷

Omejitve vrtcev in šol pri zagotavljanju čim bolj podobnega izhodiščnega položaja izhajajo iz treh vzrokov: prvič, šolski sistem slovenske jezikovne manjšine je v veliki meri prirejena kopija italijanskega. Prirejena je v smislu, da se v učni program vključujejo tudi poglavja in teme, ki so povezani s slovensko manjšino, ne predstavljajo pa posebnega zanimanja za italijansko jezikovno skupnost. Zato se otroci v šolah s slovenskim učnim jezikom podrobneje spoznavajo s slovensko zgodovino, z geografijo slovenskega prostora kot otroci v italijanskih. Predvsem pa se učijo slovenskega jezika in literature (poleg italijanskega jezika in literature) na tak način, kot se učijo italijanskega jezika in literature. Izhodišče je torej učenje jezika in v jeziku, ki ga otrok že pozna. Zato šolski programi niso prilagojeni za učenje slovenščine, temveč gre v večji meri za učenje v slovenščini (Bogatec 2004).

Drugič, zaradi splošnih značilnosti zastarelega italijanskega šolskega sistema, ki zelo zapostavlja pedagoške sposobnosti profesorjev in učiteljev v prid samega vsebinskega znanja predavanega predmeta, so šolniki zelo slabo pripravljene na pedagoško delo, ki ga zahteva učenje tujega jezika (Bogatec 2004). Če je to neljubo dejstvo pri pridobivanju znanja angleščine ali nemščine, je ta pomanjkljivost pri metodologiji učenja tujega jezika za učitelje in profesorje slovenščine na šolah pogubna. Dejansko namreč onemogoča uspešno vključevanje otrok z italijanskim maternim jezikom v slovensko jezikovno skupnost.

Tretjič, nekoliko bolj občutljivo je vprašanje kadrov, ki jih je slovenska jezikovna manjšina v vsem povojnem času usmerjala v poučevanje. Učiteljišče kot valilnica bodočih učiteljic v vrtcih in osnovnih šolah je v prevladujočem povojnem času veljala za manj zahtevno višjo srednjo šolo. Predvsem na Tržaškem je med višjimi srednjimi šolami veljala za manj prestižno. To pomeni, da je v povprečju kader, ki je obiskoval to šolo povprečen ali podpovprečen v razmerju do celotnega intelektualnega kapitala slovenske jezikovne manjšine.

⁹⁷ Za obsežnejšo razlago tega pojava glej Skutnabb - Kangas (1981).

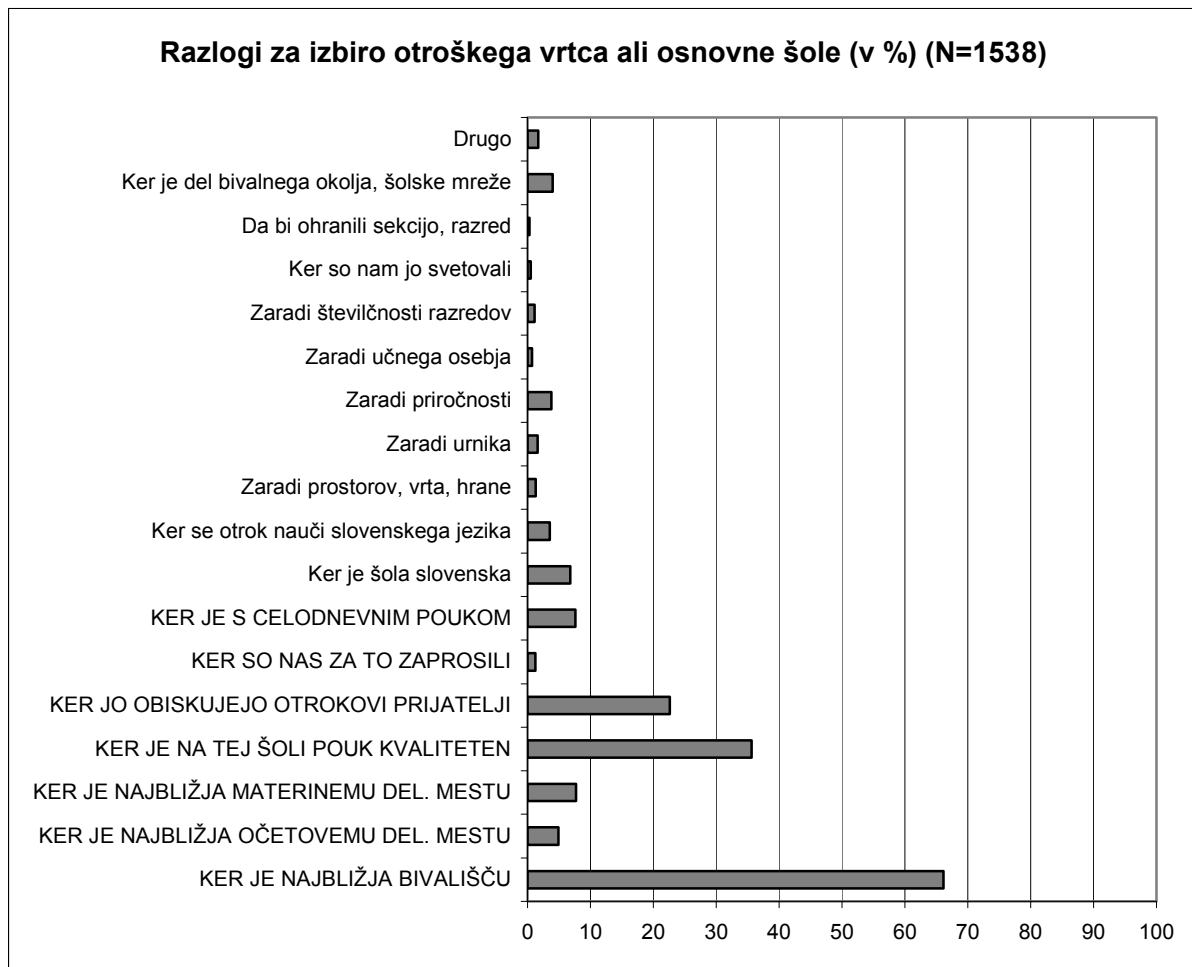
Trije zgoraj navedeni dejavniki predstavljajo torej omejitve številčni širitvi manjšinske jezikovne skupnosti.

Nazadnje moramo odgovoriti še na vprašanje, zakaj bi starši v mešanih zakonih in starši, katerih materni jezik je italijanščina, vpisovali otroke v vrtec ali šolo s slovenskim učnim jezikom. V naslednjem poglavju se bom torej posvetila obstoječim in potencialnim instrumentalnim razlogom za vpis v vzgojno-izobraževalne ustanove s slovenskim učnim jezikom.

Razlogi za vpis v »slovenske« vzgojno-izobraževalne ustanove

Bogatec in Bufon (1996: 128-133) sta v obsežni raziskavi prišla do zanimivih podatkov, zakaj bi starši v mešanih zakonih, in starši, katerih materni jezik je italijanščina, vpisovali otroke v vrtec ali šolo s slovenskim učnim jezikom. Ugotovila sta, da so med razlogi za izbiro vrtca ali osnovne šole pomembni predvsem bližina bivališču, kakovost pouka in dejstvo, da šolo obiskujejo otrokovi prijatelji.

Grafikon 1: Razlogi za izbiro otroškega vrtca in osnovne šole

Vir: Bogatec in Bufon (1996: 129)

Na grafikonu 1 je razvidno, da je za kar dve tretjini anketirancev pomembna bližina bivališču, za 35,6 % anketirancev kakovost pouka in za 22,6 % anketirancev dejstvo, da šolo obiskujejo otrokovi prijatelji. Med 5 in 10 procentov staršev otrok meni, da je med razlogi za izbiro vrtca ali osnovne šole pomembno še to, da je s celodnevni poukom (7,6 % anketiranih), da je najbližji/a materinemu delovnemu mestu (7,7 % anketiranih), da je najbližja očetovemu delovnemu mestu (4,9 % anketiranih), da je šola slovenska (6,8 % anketiranih). Zanimivo je tudi, da je le 3,5 % staršev otrok med razloge uvrstilo učenje slovenskega jezika, le 0,7 % anketirancev meni, da je učno osebje pomemben razlog.

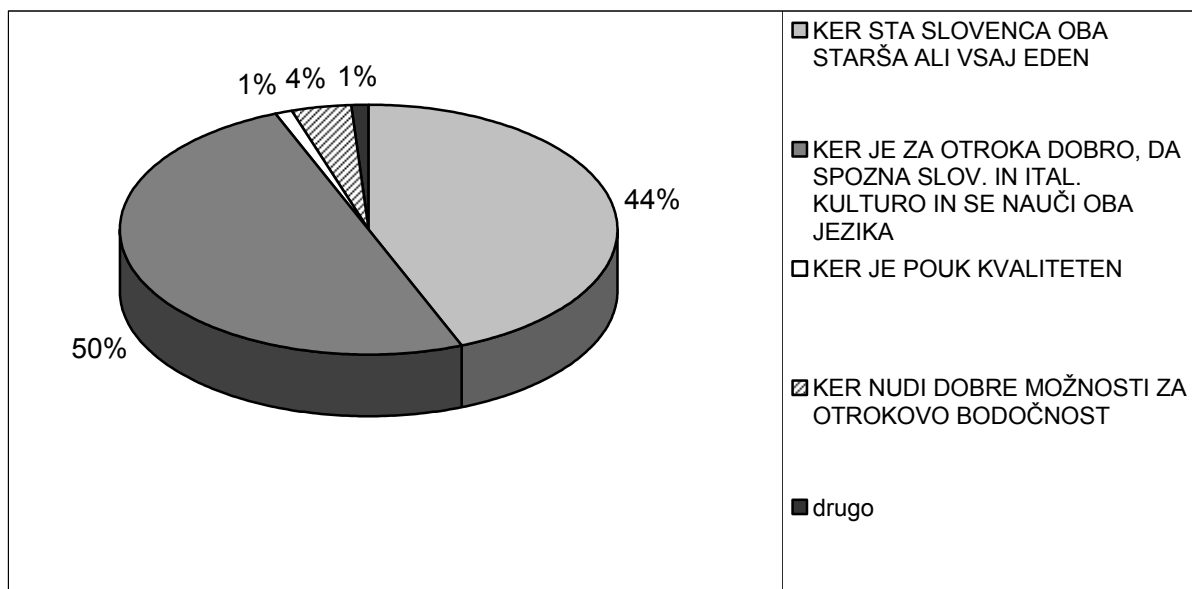
Kot temeljne razloge za izbiro vrtca ali šole se torej navajajo bližina bivališča, kvaliteta pouka in povezanost z družbo, v katero zahaja otrok. Pri načrtovanju promocije šol s slovenskim učnim jezikom bi se torej slovenska jezikovna manjšina

lahko opirala na katerega izmed pomembnejših razlogov, ki jih starši navajajo za vpis otroka v vrtec ali šolo. Čeprav slovenska jezikovna manjšina ne more vplivati na bližino bivališča ali delovnega mesta staršev, lahko poskuša vplivati na kakovost pouka v šoli s slovenskim učnim jezikom in lahko ponuja celodnevni pouk, kjer starši izrazijo to željo in potrebo. Prav tako lahko v povezavi z organizacijami in ustanovami obšolskih dejavnosti ustvari priložnosti za otrokovo druženje s prijatelji. Norina Bogatec (2004a) je namreč v intervjuju poudarila, da postaja za starše vse bolj pomembno, da je šola del okolja, v katerem otrok živi.

V zgoraj omenjeni raziskavi sta nadalje Bogatec in Bufon (1996: 133-137) staršem nanizala naslednje štiri motivacije za vpis v šolo s slovenskim učnim jezikom:

- ker sta Slovenca oba starša ali vsaj eden,
- ker je za otroka dobro, da spozna slovensko in italijansko kulturo in se nauči oba jezika,
- ker je pouk kvaliteten,
- ker nudi dobre možnosti za otrokovo bodočnost.

Grafikon 2: Glavna motivacija za izbiro vrtca ali šole s slovenskim učnim jezikom (N=1243)

Vir: Bogatec in Bufon (1996: 134)

Kot je razvidno iz grafikona 2, so se odgovori osredotočili na prvi dve navedeni motivaciji. 49,5 % staršev je izbralo šolo s slovenskim učnim jezikom, ker želi, da

otrok spozna kulturo in jezik slovenskega in italijanskega naroda, 44,3 % pa zato, ker sta Slovenca oba starša ali vsaj eden. Le 3,7 % staršev se je odločilo za šolo s slovenskim učnim jezikom, ker nudi dobre možnosti za otrokovo bodočnost in le 1,2 % staršev za to, ker je pouk kvaliteten. Ti podatki jasno nakazujejo, da prevladujeta pri odločitvi za vpis v šolo s slovenskim učnim jezikom pretežno afektivna, integrativna dejavnika: želja, da otrok spozna kulturo obeh narodov, in pripadnost staršev slovenski narodni manjšini.⁹⁸ Oba izrazito instrumentalna dejavnika, torej kvaliteta pouka in zagotavljanje dobrih možnosti za otrokovo bodočnost, sta popolnoma v ozadju. Starši se torej odločajo za vpis v slovensko šolo predvsem iz afektivnih, integrativnih razlogov, ne vidijo pa v tej odločitvi neke konkretne koristi za otrokovo bodočnost.

Nadalje kaže primerjava podatkov iz grafikona 2 s podatki iz grafikona 1 pri kvaliteti pouka izjemen razkorak. Za 35,6 % staršev je kvaliteta pouka pomemben razlog za izbiro osnovne šole ali vrtca, vendar le 1,2 % staršev navaja kvaliteto pouka kot razlog za vpis v vrtec ali šolo s slovenskim učnim jezikom. Ena izmed možnih razlag tega razkoraka je naslednja. Starši sicer menijo, da je kakovost pouka pomemben razlog za izbiro osnovne šole ali vrtca, ker si za svojega otroka želijo kvalitetno šolo. Vendar ne menijo, da je na slovenski šoli pouk kvaliteten.

Jasnejšo sliko o tem razkoraku si je mogoče ustvariti ob primerjanju razlogov za izbiro šole s slovenskim učnim jezikom s primerjanjem razlogov za izbiro šole z italijanskim učnim jezikom.

V vprašalnik sta med glavne razloge za vpis v osnovno šolo z italijanskim učnim jezikom Bogatec in Bufon (1996: 137) vključila naslednje motivacije:

- ker sta Italijana oba starša ali vsaj eden,
- ker se bo otrok dobro naučil italijanskega jezika,
- ker je pouk kvaliteten,

⁹⁸ Pri tej raziskavi je posebno zanimiv še naslednji podatek: le slabih 30 % staršev slovenskih zakonov, vendar več kot 60 % staršev mešanih zakonov in celo več kot 80 % staršev drugih zakonov navaja spoznavanje slovenske in italijanske kulture ter učenje obeh jezikov kot motivacijo za izbiro šole s slovenskim učnim jezikom. Predvsem je pri tem podatku zanimiva razlika med slovenskimi in mešanimi zakoni: za starše v mešanih zakonih je poznavanje kulture in jezika bolj pomemben razlog za vpis v slovensko šolo kot dejstvo, da je eden izmed njiju Slovenec (Bogatec in Bufon 1996: 133 -137).

- ker nudi dobre možnosti za otrokovo bodočnost.

Tabela 1: Glavna motivacija za izbiro šole z italijanskim učnim jezikom (v %) (N=31)

KER STA OBA STARŠA ALI VSAJ EDEN ITALIJAN	16,1
KER SE BO OTROK DOBRO NAUČIL ITALIJANSKEGA JEZIKA	6,5
KER JE POUK KVALITETEN	6,5
KER NUDI DOBRE MOŽNOSTI ZA OTROKOVO BODOČNOST	-
Ker so tako odločili drugi	6,5
Ker ustrezne šole s slovenskim učnim jezikom ni bilo v bivalnem okolju	9,7
Ker je najbližja oziroma najbolj priročna	16,1
Ker starša ne govorita slovensko in otroku ne moreta pomagati pri učenju	22,6
Ker je otrok imel težave s slovenskim jezikom oziroma v slovenski šoli	9,7
drugo	6,5

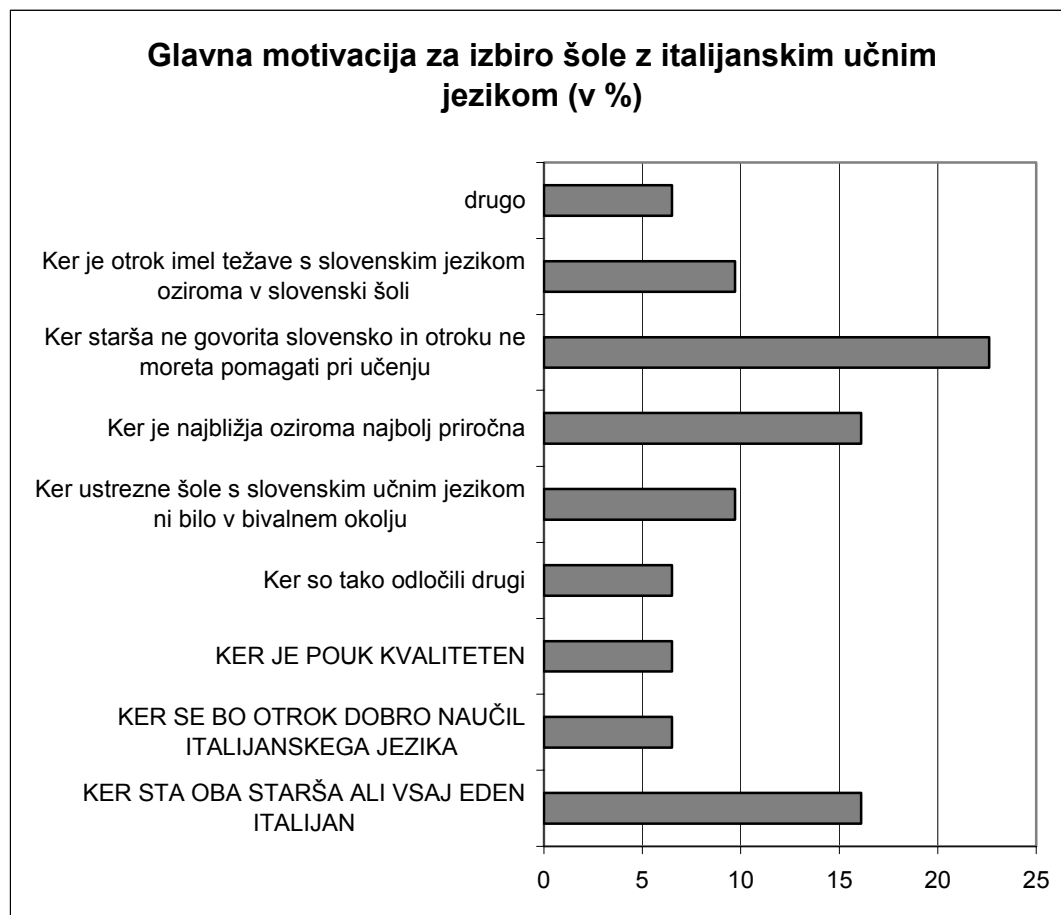
Vir: Bogatec in Bufon (1996: 138)

Iz tabele 1 je razvidno, da se le 29,1 % anketirancev odločilo za eno izmed štirih motivacij, ki sta jih avtorja predlagala in ki so navedene z velikimi tiskanimi črkami. Natančneje so na predlagane motivacije starši odgovarjali takole: 16,1 % se je za šolo z italijanskim učnim jezikom odločilo zato, ker sta Italijana oba starša ali vsaj eden, po 6,5 % zato, ker se bo otrok dobro naučil italijanskega jezika in ker je pouk kvaliteten. Nihče ne meni, da nudi dobre možnosti za otrokovo bodočnost.

Zanimivo je torej, da starši menijo, da niti šola s slovenskim učnim jezikom niti šola z italijanskim učnim jezikom ne nudita dobre možnosti za otrokovo bodočnost. Gre torej verjetno za kritiko celotnemu italijanskemu šolskemu sistemu, ki naj ne bi nudil dobrih možnosti za otrokovo bodočnost. Možna je pa še druga interpretacija: in sicer, da se staršem ne zdi (tako) pomembno, ali šola nudi dobre možnosti za otrokovo bodočnost. Vendar je ta razlaga v neskladju s podatkom, da tretjina staršev, meni, da je kvaliteta pouka pomemben dejavnik pri izbiri šole. Če namreč starši menijo, da je kvaliteta pouka pomembna, potem je najbolj naravni vzrok tega njihovega mnenja skrb za znanje, ki ga bo otrok pridobil v šoli. Skrb za pridobivanje znanja pa je zelo tesno povezana s skrbjo za otrokovo bodočnost, saj znanje predstavlja tisto osnovno sredstvo, s katerim si bo otrok krojil lastno bodočnost.

Iz tabele 1 je razvidno, da sta avtorja raziskave lestvico dopolnila še z dodatnimi razlogi, ki so grafično prikazani tudi v grafikonu 3.

Grafikon 3: Glavna motivacija za izbiro šole z italijanskim učnim jezikom (N=31)

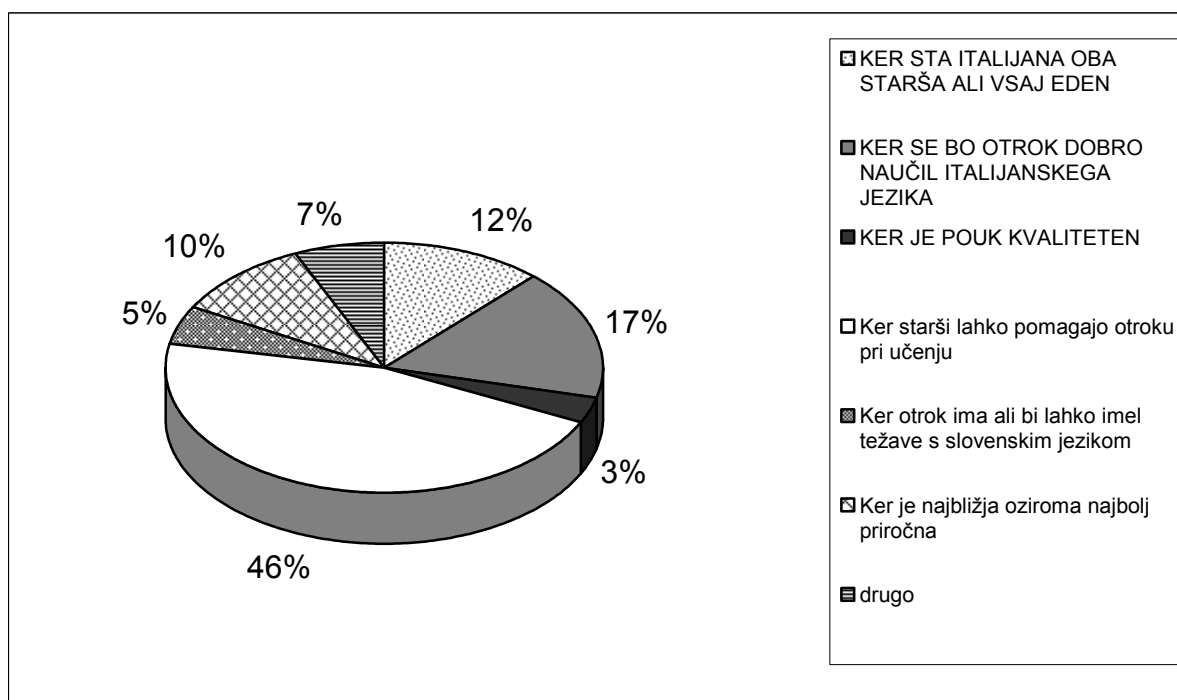
Vir: prirejeno po Bogatec in Bufon (1996: 138)

Grafikon 3 ponazarja podatke iz tabele 1. Zanimivo je, da 6,5 % staršev navaja kot razlog za vpis v šolo z italijanskim učnim jezikom kakovost pouka. Pri motivacijah za vpis v šolo s slovenskim učnim jezikom je namreč ta razlog navedlo le 1,2 % staršev. Prav tako je zanimivo, za promocijo pridobivanja znanja slovenskega jezika pa še posebej pomembno, da se je kar 22,6 % anketirancev odločilo za šolo z italijanskim učnim jezikom, ker otroku zaradi neznanja manjšinskega jezika ne morejo pomagati. To je verjetno ena izmed najpomembnejših ovir, s katerimi se mora spoprijeti slovenska jezikovna manjšina v Italiji pri promociji pridobivanja znanja jezika in na katero sem opozorila že v prejšnjih poglavjih. Tej slabi četrtini anketirancev, ki meni, da otroku ne bo mogla pomagati pri učenju je treba namreč prišteti še 9,7 % staršev,

ki so se odločili za šolo z italijanskim učnim jezikom, ker je otrok imel težave s slovenskim jezikom ali s slovensko šolo. Kaj pomeni, da je imel težave s slovenskim jezikom in s slovensko šolo, v anketi ni natančno opredeljeno. Domnevam pa lahko, da je to pogosto povezano z nezadostnim znanjem manjšinskega jezika.

Zgornjim podatkom prištejmo še dejstvo, da se 10 % otrok, ki so bili vpisani v slovenske otroške vrtce vpiše v osnovno šolo z italijanskim učnim jezikom. Razlogi za to so prikazani v grafikonu 4, izstopata pa predvsem dva: da lahko starši pomagajo otroku pri učenju (45,8 % odgovorov) in da se bo otrok dobro naučil italijanskega jezika (16,9 % odgovorov) (Bogatec in Bufon 1996: 143).

Grafikon 4: Glavna motivacija staršev otrok iz vrtca pri izbiri osnovne šole z italijanskim učnim jezikom (v %) (N=59)

Vir: prirejeno po Bogatec in Bufon (1996: 143)

Na podlagi tega kratkega orisa razlogov za vpis v šolo in otroški vrtec lahko potegnemo nekaj zaključkov. Prvič, v odločitvi za šolo s slovenskim ali italijanskim učnim jezikom igra kakovost pouka po zgornjih podatkih sodeč marginalno vlogo, čeprav je tretjina staršev izjavila, da je kakovost pouka pomemben dejavnik pri odločitvi za osnovno šolo ali vrtec. To dejansko pomeni, da je kakovost pouka za

starše pomembna, vendar da ne opažajo neke hude razlike v kakovosti pouka med šolami z manjšinskim ali večinskim učnim jezikom. Starši se odločajo za vpis v šole z italijanskim učnim jezikom, ker manjšinskega jezika ne poznajo in menijo, da otroku ne bodo mogli pomagati, ter ker menijo, da se bo otrok v šoli z italijanskim učnim jezikom bolje naučil italijanskega jezika. Razlogi za vpis v šolo z manjšinskim učnim jezikom pa temeljijo na visokem vrednotenju poznavanja dveh jezikov in kultur ter na pripadnosti slovenski narodni manjšini.

Ta dognanja predstavljajo temeljno izhodišče za načrtovanje pridobivanja znanja jezika. Promocija šolstva s slovenskim učnim jezikom namreč temelji na vprašanju, kaj je za starše pri vpisu v šolo pomembno. Vprašanje promocije manjšinskih šol pri populaciji narodno mešanega ozemlja je torej vprašanje artikuliranja potreb in želja staršev, ki bi lahko predstavljale konkurenčne prednosti manjšinske šole ter izvajanje in uresničevanje teh konkurenčnih prednosti z ustreznimi kadrovskimi ali/in infrastrukturnimi spremembami.

Preden podam nekaj predlogov za promocijo šol s slovenskim učnim jezikom v tržaški in goriški pokrajini, je morda smiselno na kratko pregledati še nekaj primerov uspešne promocije manjšinskega šolstva. Slovenska jezikovna manjšina se namreč srečuje s težavami, ki niso edinstvene in lahko marsikatero dobro zamisel ali ukrep sprejme in udejanji na podlagi izkušenj jezikovnih manjšin in šol, ki so se uspešno spoprijele s podobnimi težavami.

Izhodišče za razmišljanje o prednostih, ki bi jih lahko ponujalo slovensko šolstvo na Tržaškem in na Goriškem lahko iščemo že tako rekoč doma. Špetrska dvojezična šola in dvojezični vrtec, ki v videmski pokrajini slovita po visoki kakovosti opravljenih storitev (in naraščanju vpisov otrok), sta odličen primer, pri katerem bi se slovenska jezikovna manjšina na Tržaškem in Goriškem lahko zgledovala za izgradnjo svojih lastnih prednosti – in s tem za izgradnjo razlogov za vpis v šolo z manjšinskim učnim jezikom.

Špetrska dvojezična šola in dvojezični vrtec sta nastala v sklopu dvojezičnega središča, ki je pričelo z delom z odprtjem otroškega vrtca leta 1984 in čigar zasebna dvojezična šola dosegla leta 1977 uradno izenačitev z javnimi šolami (Šumi in Venosi

1995: 80). Ta šola je po sili razmer zrasla iz zasebne ustanove, ki je morala v zameno za šolnine⁹⁹ privabiti učence. Šola deluje kot magnet, ki privablja vse starše, ki za svoje otroke želijo res kvalitetno šolo. Poleg visoke kakovosti¹⁰⁰ zagotavlja celovito storitev: ponuja vrsto izvenšolskih dejavnosti in storitev, kot so npr. organiziran prevoz, malica, ipd. Na Špetrski dvojezični šoli se vsi predmeti poučujejo in izvajajo dvojezično. Pojav Špetrske šole je Ruttar (1999: 118) poimenoval kar »učinek dvojezične šole«. ¹⁰¹ Opisuje ga pa takole: *»Ta /»učinek dvojezične šole« op. avtorice/ je pustil in pušča svoj znak, kajti starši, ki imajo predšolskega otroka, se ne morejo izogniti vprašanju o privlačnosti, primernosti in vzgojni vrednosti tega predloga, ki se ponuja različen od javne šole in deluje v polno zadoščenje tistih, ki se ga poslužujejo. Gre za stvarnost, ki je v petnajstih letih prisotnosti in rasti dosegla odmevnost in nezanemarljivo družbeno vidnost tako glede izobraževalnih in vzgojnih vsebin kot glede vloge socialnih storitev, k jih opravlja, ko zbira pri celodnevem pouku otroke iz vseh dolin, ker razpolaga s svojimi prevoznimi sredstvi. Poleg tega pa je osebje razpoložljivo, zna se prilagajati neizogibnim časovnim zamikom, ko skuša zadovoljiti potrebe staršev. Če šolsko središče zaobjema približno 400 družin, /.../ pomeni, da se nanj navezuje vsaj ena šestina celotnega beneškega prebivalstva.«*

Dva dodatna primera promocije manjšinskega šolstva, ki sta lahko v oporo pri načrtovanju promocije pridobivanja znanja jezika na Tržaškem in Goriškem, zasledimo pri valižanski jezikovni manjšini in pri Baskih v Španiji. V nadaljevanju bom na kratko orisala ta dva modela.

Valižani pri učenju manjšinskega jezika namreč vztrajajo pri dvojem:

1. starši, ki znajo manjšinski jezik, naj v domačem okolju ne uporabljajo večinskega jezika. Ko se namreč prenos manjšinskega jezika ne odvija v

⁹⁹ Pri tem je treba seveda poudariti, da finančna sredstva, s katerimi razpolaga dvojezično središče, izvirajo deloma iz šolnin in v večji meri iz prispevkov, ki jih dajeta država in dežela Furlanija - Julijska krajina. Od trenutka, ko je bilo dvojezično središče izenačeno z javnimi šolami, je pridobivalo prispevek Ministrstva za šolstvo. Velika bremena do dodelitve ustreznih prispevkov je pokrivala Slovenija preko Slovenske kulturno gospodarske zveze (Ruttar 1999: 140- 141).

¹⁰⁰ To je nedvomno povezano z vprašanjem sredstev, s katerimi šola razpolaga, in s svobodo, ki jo uživa pri načrtovanju didaktičnega in vzgojnega programa (Ruttar 1999: 144).

¹⁰¹ V učinek dvojezične šole je treba seveda upoštevati tudi, da stoji ob boku Dvojezičnemu središču tudi dobro obiskana šola Glasbena matica in vrsta kulturnih ter jezikovnih pobud, kot so npr. tečaji slovenskega jezika, slovenske zgodovine, literature, strokovno usmerjeni specialistični jezikovni tečaji, ki se seveda ne odvijajo le v samem središču, temveč na celotnem ozemlju, kjer prebivajo Slovenci v videmski pokrajini.

družini, obstaja majhna verjetnost, da bodo prihajajoče generacije znale manjšinski jezik.

2. Izobraževanje se ne sme odvijati v večinskem jeziku. Če se namreč jezik ne nadgrajuje v šolah in drugih izobraževalnih ustanovah, je le malo upanja, da se bo ohranil v času.

Valižanska in baskovska jezikovna manjšina zasledujeta na področju šolstva podobne cilje, vendar sta poti doseganja teh ciljev različni. Tako Valižani kot tudi Baski stremijo k temu, da bi se čim večji delež otroškega prebivalstva šolal v šolah z manjšinskim učnim jezikom. Zaradi različnih šolskih sistemov in različne pravne podlage pa to počnejo na dva različna načina.

Šolski sistem v Veliki Britaniji povezuje financiranje posamezne šole s številom otrok, ki se odločijo za njeno obiskovanje. Zaradi tega se šole zavzemajo, da bi privabile čim več učencev. To počnejo s ponujanjem dodatne vrednosti – npr. s ponujanjem pridobivanja znanja manjšinskega jezika. Poleg tega so šole v tem sistemu prisiljene, da stremijo k čim boljšim rezultatom izobraževanja. Tiste šole, ki se na vsedržavni raziskavi uvrstijo višje, so za starše in otroke bolj atraktivne. Temeljna politika valižanske manjšine na tem področju je osvajanje boljših mest v primerjavi s šolami z angleškim učnim jezikom. Z drugimi besedami: učenci v šolah z valižanskim učnim jezikom morajo biti v vsem "boljši" od učencev v šolah z angleškim učnim jezikom. To jim uspeva do takšne mere, da so učenci v šolah z valižanskim učnim jezikom boljši celo v angleščini (Welsh medium pupils do best at everything 1998: 1). Valižani torej poudarjajo predvsem kakovost šol z valižanskim učnim jezikom, ki predstavlja temeljno konkurenčno prednost šol z manjšinskim učnim jezikom.

Baski so za doseganje podobnih ciljev ubrali malce drugačno pot. Šolski sistem v baskovski deželi je diferenciran do takšne mere, da imajo starši na izbiro tri možnosti učenja manjšinskega jezika. Otroka lahko vpišejo v šolo z baskovskim učnim jezikom, lahko ga vpišejo v dvojezično šolo, kjer se bo nekaterih predmetov učil v baskovščini, drugih v španščini, lahko ga pa vpišejo v šolo s španskim učnim jezikom, kjer bo eden izmed predmetov tudi baskovščina.

Tudi Baski dosegajo na tem področju zelo dobre rezultate in v zadnjih letih beležijo, da se vse manj staršev v Baskovski deželi odloča za tretjo možnost. Baski so si torej priborili izobraževanje v manjšinskem učnem jeziku, dosegli ustanovitev številnih dvojezičnih šol, iz priprave izobraževalnih gradiv ustvarili novo panogo gospodarske dejavnosti. Promocija manjšinskih in dvojezičnih šol pa ne temelji na njihovi kakovosti, temveč predvsem na prepričanju, da je v Baskovski deželi potrebno znati baskovski jezik. Kar se pri Valižanih pojmuje kot dodatno znanje, je v baskovski deželi že nujno potrebni minimum za preživetje v tej deželi.¹⁰²

Temeljna pomanjkljivost baskovskega pristopa do manjšinskega šolstva je njegova omejenost na to, kar se dogaja v šoli. Povsem zanemarili so namreč družino in prenos jezika v družini. Ustvarili so generacijo otrok, ki se jezika uči v šoli, v drugih okoljih – predvsem v domačem, pa ga ne uporablja. Zato so rezultati njihovih prizadevanj za promocijo jezika in povečanje njegove rabe daleč pod potencialnimi (Williams ur. 2000: 333).

Pri tem je treba poudariti, da je ta težava, na katero so Baski naleteli, najverjetneje pogojena s prestižem, ki ga uživa jezik v družbi. Švedski jezik na Finskem, na primer, zaradi zgodovinskih in kulturnih razlogov uživa relativno visok prestiž v primerjavi s finščino (Baker 2001, Giles et al. 1977). To je za švedsko šolstvo skorajda neprimerljiva prednost. Izkoriščanje te prednosti v primeru Švedov na Finskem pa je dejansko tudi edina oblika posredne ali neposredne promocije, ki je deležno švedsko šolstvo na Finskem.

Iz teh primerov in zgoraj opisanih težav, s katerimi so sooča slovensko manjšinsko šolstvo, je v sklopu načrta promocije širjenja manjšinske jezikovne skupnosti vredno razmisliti o naslednjem:

- 1) Šolstvo je le eno izmed sredstev, s katerimi lahko jezikovna manjšina pridobi nove mlade člane. Centraliziran šolski sistem v Italiji, v katerega je vpeta tudi manjšinska šola, je eden izmed glavnih zaviralcev prilagajanja novim potrebam in željam. Vendar znotraj sistema uživa manjšinsko šolstvo v skladu

¹⁰² Glej General Plan for Promoting Basque Language Use (1998), Report on the Language Policy in the Basque Autonomous Community (2001).

z Zaščitnim zakonom (člen 11) določeno fleksibilnost, ki samim učiteljem (in ravnateljem) omogoča določene spremembe na mikro ravni - npr. glede metod poučevanja, obsega predelanih vsebin, ipd. Te skromne možnosti bi veljalo izkoristiti v čim večji meri. Pri tem se je pa treba zavedati, da so lahko v tem centraliziranem sistemu usposobljeni kadri edini nosilci sprememb.

2) Izobraževanje otrok je temeljnega pomena. Vendar je iz raziskav Bogatčeve in Bufona (1996, 1999) tudi zelo jasno razvidno, da je občutek staršev, da lahko pomagajo otroku v šoli, ključni dejavnik pri odločitvi za šolo z manjšinskim ali večinskim učnim jezikom. Treba bo torej graditi v več smereh, ki so do določene mere alternativne, vendar tudi komplementarne:

- prvič, da postane šola z manjšinskim učnim jezikom tako dobra, da otroci ne bodo potrebovali pomoči staršev pri opravljanju šolskih obveznosti;
- drugič, da se po valižanskem vzoru spodbuja prepričanje, da je vsebina enako težka, ne glede na jezik, v katerem se odvija, in se aktivno promovira ideja, da človek, ki (po)zna dva jezika in dve kulturi, več zna;
- tretjič, z ustanavljanjem mrež staršev, ki si bodo v podporo in s spodbujanjem staršev, ki imajo majhne otroke, da se učijo slovenskega jezika in tako koristijo tudi svojim otrokom.

3) Razviti je treba mrežo tečajev učenja manjšinskega jezika, tako za otroke kot za odrasle, ki morajo biti pedagoško tako dodelani, da bodo res omogočali pridobivanje novih odraslih pripadnikov jezikovne skupnosti.

To mrežo tečajev je treba seveda dopolniti z ustreznimi avdio-vizualnimi in knjižnimi pripomočki, ki gredo od sodobno urejene knjižnice, do atraktivnih knjig, igrice, video in avdio-kaset.

Širjenje domen rabe jezika

Zaščitni zakon je mejnik, ki je postavil v ospredje širitev domen rabe jezika. Uvaja namreč načelo, da ima vsak državljan pravico, da komunicira z oblastmi v svojem jeziku. Prvi odstavek 8. člena (Raba slovenskega jezika v javni upravi) določa, da *»je slovenski manjšini priznana pravica do rabe slovenščine v odnosih s krajevnimi upravnimi in sodnimi oblastmi, kakor tudi s podjetji, ki na osnovi koncesij opravljajo storitve javne koristi in imajo svoj sedež na območju, ki ga določa 1. člen in so pristojna za območja občin, ki jih določa 4. člen /Zaščitnega/ zakona.«* Pravico do odgovora v slovenskem jeziku imajo tudi v ustnih sporočilih, praviloma neposredno ali s tolmačem; pri dopisovanju pa vsaj s prevodom, ki je priložen italijanskemu besedilu (prvi odstavek 8. člena).

Tretji odstavek 8. člena Zaščitnega zakona nadalje določa, da za *»uveljavljanje teh pravic v središčih Trsta, Gorice ter v Čedadu posamezne uprave ustanovijo, tudi v konzorcialni obliki urad, namenjen državljanom, ki se želijo posluževati /zgoraj omenjenih/ pravic«*. V Trstu, Gorici in Čedadu obstaja torej urad, kjer lahko pripadnik slovenske jezikovne manjšine v slovenščini ureja katerokoli upravno vprašanje in prejme vse odgovore v slovenščini. Urad predstavlja ogromen privilegij za pripadnike slovenske jezikovne skupnosti, za upravne organe pa predstavlja (vsaj na začetku) zelo velike prihranke pri prevajanju obrazcev, vlog, ipd.

Ta urad potencialno predstavlja zelo veliko možnosti za širitev domen rabe jezika na področja, ki so bila doslej domet izključno italijanskega jezika. Ključno vprašanje pa je, kje bodo pripadniki manjšinske jezikovne skupnosti spoznali in osvojili besedni zaklad in znanje, ki ju potrebujejo, da bodo opravljali v slovenščini vse doslej v italijanščini opravljene upravne postopke, vključno s pisanjem vlog.

Na tem področju se bo slovenska jezikovna manjšina soočala s težavami, s katerimi se je že soočala pri izpolnjevanju davčne prijave v slovenščini: izpolnjevalci se

večkrat v tej domeni rabe slovenskega jezika ne počutijo dovolj suvereni. Zato raje preklopijo na že dobro poznane izraze v italijanščini.¹⁰³

Ključno vprašanje pri tem je, kdo bo pripadnike slovenske jezikovne manjšine izobraževal, da bi širili domene rabe manjšinskega jezika. Pri davčnih prijavah priskoči na pomoč urad za prevajanje pri Slovenskem deželnem gospodarskem združenju. Šola tega ne počne, niti ne obstaja urad ali ustanova, ki bi se s tem izrecno in načrtno ukvarjali. Zato se teh priložnosti poslužuje relativno majhno število ljudi.

V grobem lahko torej trdimo, da odpira Zaščitni zakon na področju novih domen rabe jezika zanimive možnosti, njihovo izkoriščanje pa se dejansko zatakne pri dveh vprašanjih,¹⁰⁴ ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju:

- pri načrtovanju in izkoriščanju priložnosti rabe manjšinskega jezika ter
- pri samem načrtovanju jezika.

¹⁰³ V konkretnem primeru obrazcev za davčno prijavo to pomeni, da pripadniki slovenske jezikovne manjšine izpolnjujejo italijanski obrazec, ker jim je tako »laže«, ali pa si pri izpolnjevanju slovenskega pomagajo z italijanskim.

¹⁰⁴ Treba je še omeniti, da obstajajo področja, kjer bi potencialno lahko prišlo do širitve domen rabe jezika, dejansko pa ne prihaja. Tak primer je računalništvo in raba računalnikov v šolah, kjer se ne uporabljajo slovenska Okna. »Racionalnost« te odločitve je seveda v uporabnosti znanja dijakov, ki bo v italijanskem okolju veliko bolj uporabno, če se ga že učijo v italijanščini. Vendar ta argument je za promocijo manjšinskega jezika popolnoma nesprejemljiv, pa čeprav »racionalen«.

Načrtovanje korpusa jezika

Zakaj je načrtovanje korpusa jezika¹⁰⁵ pomemben del promocije manjšinskega jezika zelo jasno prikazuje ugotovitev Albine Nečak - Lük (1982: 171-172): »S spremembo oziroma pridobitvijo novega repertoarja družbenih vlog je treba ustrezno dopolniti tudi jezikovni repertoar. Če niso zagotovljene ustrezne družbene razmere za rabo materinega jezika v novem položaju, bo jezik širše skupnosti postal sporazumevalni jezik pri opravljenih družbenega pomena in na delovnem mestu.« Če se manjšinski jezik uporablja predvsem znotraj skupnosti in »je izločen iz širšega družbenega dogajanja, tak jezik stagnira, mu je onemogočen razvoj, saj je rezerviran samo za komunikacijo v določenem segmentu človekovega življenja in delovanja« (Nečak - Lük 1982: 172).¹⁰⁶

Da lahko posameznik uporablja manjšinski jezik v različnih družbenih situacijah,¹⁰⁷ morajo obstajati ustrezni izrazi, ki mu omogočijo, da se v teh situacijah prosto in ustrezno izraža, da te izraze posameznik, pripadnik manjšine pozna in jih uporablja.

Tako Zakon 482 kot Zaščitni zakon se posebej ne spuščata na področje načrtovanja jezika, vendar prav gotovo ne zavirata posameznih politik promocije manjšinskega jezika na tem področju. Priložnosti in materialna sredstva za načrtovanje slovenskega jezika v Italiji mora slovenska jezikovna manjšina tako črpati iz drugih določil Zaščitnega zakona, ki so z načrtovanjem jezika posredno povezane. 16. člen Zaščitnega zakona (Institucije in dejavnosti slovenske manjšine) v prvem odstavku določa, da »dežela Furlanija - Julijska krajina skrbi za podporo /.../ znanstvenih /.../ aktivnosti /.../, ki jih izvajajo institucije in združenja manjšine« in da država vsako leto v ta namen nameni posebne prispevke. Prvi odstavek 19. člena Zaščitnega zakona (Vračanje nepremičnin) pa določa, da znanstvene institucije (med katere bi lahko spadala tudi ustanova, ki se ukvarja z načrtovanjem jezika) brezplačno uporabljajo za

¹⁰⁵ Načrtovanje korpusa jezika je področje, ki posega v samo osrčje jezikoslovja. V tem besedilu bom torej poudarila le nekaj dilem, težav, ki jih vidim na tem področju, nikakor pa ni smisel tega besedila, da bi se spustila v podrobno analizo vidikov načrtovanja korpusa jezika kot predmeta preučevanja in raziskovanja jezikovnih politik. Na tem področju obstajajo že številne študije, ki se v celoti ali deloma dotikajo tega vprašanja, kot npr. Kaučič - Baša (1992/93, 1993) Pogorelec (1990, 1995).

¹⁰⁶ Podobno ugotavlja tudi Pahor (v Pahor et al. ur. 2001: 47).

¹⁰⁷ Govora je o t.i. polifunkcionalnosti jezika.

svoje dejavnosti kulturni dom »Narodni dom« pri Sv. Ivanu v Trstu. Tudi tretji odstavek 4. člena Zakona 482 omogoča, da osnovne in nižje srednje šole posamezno ali v medsebojnem sodelovanju uvedejo pobude na področju preučevanja jezikov in jih tudi uresničujejo (četrti odstavek 4. člena Zakona 482).

Zakon 482 in Zaščitni zakon se torej neposredno ne spuščata na področje načrtovanja korpusa manjšinskega jezika, ponujata pa nekaj skromnih možnosti, ki jih slovenska jezikovna manjšina na Tržaškem in Goriškem lahko izkoristi v namen načrtovanja jezika.

Po Cooperju (1989) se načrtovanje korpusa jezika ukvarja z zgoraj omenjenim prvim vidikom polifunkcionalnosti jezika in zajema predvsem tri stvari: zapisovanje jezika, standardizacijo jezika in modernizacijo jezika.

Zapisovanje jezika je bilo vprašanje, ki se je v povojnem času urejalo v državi matičnega naroda in ni bilo v pristojnosti slovenske manjšine v Italiji. Ta segment načrtovanja korpusa jezika je namreč predvsem pomemben za tiste jezikovne manjšine, ki predstavljajo narod brez države, kot so npr. Valižani, Katalonci ali Baski. Vprašanje zapisovanja jezika je torej v tem besedilu za slovensko jezikovno manjšino na Tržaškem in Goriškem zelo obrobne pomena.

Standardizacija jezika

Obstoj manjšine v družbeno-političnem sistemu, ki je bil različen od družbeno-političnega sistema matične države, je postavil slovensko manjšino v položaj, da je tudi sama po malem posegla po standardizaciji jezika, ki je zaradi drugačnih potreb postal »drugačen« od jezika v državi matičnega naroda.

Jezik namreč vedno odraža družbene potrebe (Južnič 1983: 147): *»Konkreten človek konkretne družbe na določeni stopnji njenega razvoja potrebuje jezik, s katerim bo lahko izrazil vse, kar zadeva njegovo družbeno prakso; vsaj tak jezik mu je potreben«*

(Južnič 1983: 147).¹⁰⁸ Povezava med jezikom in zunaj jezikovnim svetom še posebno izrazita na področju semantike (Južnič 1983: 141). Te Južničeve besede lahko zelo plastično ponazorim z nekaj primeri iz prakse. Slovenska jezikovna manjšina v Italiji je do devetdesetih let prejšnjega stoletja živela v drugačnem družbeno-političnem sistemu kot država matičnega naroda, čeprav jo je z njo družil skupni jezik. Vse povojno obdobje je torej ustvarjala izraze in besedne zveze, ki jih v državi matičnega naroda niso poznali in potrebovali zaradi različne politične, pravne ali upravne ureditve.¹⁰⁹

V današnjih dneh se kažejo težave in posledice tega prostega ustvarjanja¹¹⁰ na področju načrtovanja jezika, za katerega ni izrecno skrbela (in bila izrecno pooblaščenca) nobena ustanova ali organizacija slovenske jezikovne manjšine v Italiji. Republika Slovenija je namreč prešla v družbeno-politični sistem, ki je podoben sistemu, v katerem je živela (in živi) slovenska jezikovna manjšina v Italiji. Nedorečenost in neorganiziranost slovenske jezikovne manjšine pri načrtovanju korpusa jezika sta dandanes opazni pri poskusih usklajevanja ustaljenih besednih zvez in besed slovenske jezikovne manjšine v Italiji s tistimi, ki so se ob začetku 90. let pričele uveljavljati v Republiki Sloveniji. Kot primer naj navedem poimenovanje občinski svetovalci pri slovenski jezikovni manjšini v Italiji, ki se zdaj počasi in mukoma poskušajo preimenovali v občinske svetnike.¹¹¹ Drug primer težav, ki jih je povzročilo pomanjkanje načrtovanja razvoja slovenskega jezika v Italiji, je besedna zveza računski dvor, ki po okornosti prevoda (corte je namreč lahko dvor, vendar tudi

¹⁰⁸ To stališče lahko najlažje pojasnimo z napetostjo, ki obstaja med jezikom in njegovo rabo. Južnič (1983: 140) uvaja pojem napetosti med jezikom kot sistemom, ki traja, in njegovo rabo, ki se lomi, upogiba in prilagaja praksi družbenega življenja. V tem smislu pravilno ugotavlja, da jezik ni korelat družbe kot neka njena dopolnitev, temveč je neizogiben in nepogrešljiv del procesov, skozi katere gre družba.

Pri tem Južnič (1983: 141) opozarja predvsem na to, da prihaja do nekega prežemanja jezika in izvenjezikovnega sveta: gre torej za neko dialektično razmišljanje o razmerju med stvarnostjo in jezikom, ki se izogiba obeh skrajnosti: tistega stališča, ki v jezikovni strukturi vidi le zrcalo družbene ureditve, in drugega stališča, ki jezik razlaga kot sistem, ki ni pod vplivom izvenjezikovnih dejavnikov.

¹⁰⁹ Pri tem je igral pomembno vlogo predvsem Primorski dnevnik, kjer so se novinarji zaradi narave svojega dela zelo pogosto srečevali s težavo neobstoječih slovenskih ekvivalentov italijanskim izrazom. Primorski dnevnik je tako ustvarjal in širil izraze in besedne zveze, opozarjal ali bil opozorjen na napake pri prevodih. Kot najbolj razširjen medij tiskane besede v slovenskem jeziku v Italiji je namreč posredoval predvsem informacije o državi, v kateri živijo pripadniki jezikovne manjšine.

¹¹⁰ Prostega v smislu, da ni bilo nadzorovano, vodeno, načrtovano, temveč da je nastajalo spontano, s pomočjo improvizacije subjekta, ki je naletel na potrebo po novem, v slovenščini neobstoječem izrazu, in morebitnih strokovnjakov, ki jih je poprosil za pomoč.

¹¹¹ Ta prehod od svetovalcev k svetnikom je vse prej kot enostaven. Svetnik je namreč beseda, ki se je v Italiji uporabljala z naglasom na i (torej svetnik), in takšna je prva asociacija vsakega bralca, ko bere v časopisu besedo svetnik. Prilagoditev na »nov« pomen besede svetnik torej zahteva trud in čas.

sodišče), konkurira okornim italijanskim prevodom iz časa fašistične nadvlade, kot so bili npr. Peč – Monte Forno, Krn – Monte Nero, ipd.¹¹² Zato govorci slovenskega jezika v Italiji imenujejo računsko sodišče z nazivom računski dvor.

Modernizacija jezika

Vprašanje modernizacije slovenskega jezika v Italiji prav tako ni bilo predmet skrbnega načrtovanja. Na tem področju je slovenska jezikovna manjšina v Italiji prevzela italijansko prakso brezglavega sprejemanja tujk, če le niso podobne italijanščini.¹¹³ V tržaški in goriški pokrajini je računalnik »computer«, kalkulator pa »računalnik«. Naziv »kalkulator« ki je zelo podoben italijanskemu imenu za kalkulator »calcolatrice«, se namreč ni uveljavil pri slovenski manjšini v Italiji. Tudi na področju načrtovanja korpusa jezika torej lahko zasledimo nekakšne zametke narodno obrambne miselnosti, ki se v tem primeru kaže z zavračanjem podobnosti italijanskemu izrazoslovju.

Priprava ukrepov, ki so potrebni na področju načrtovanja korpusa slovenskega jezika v Italiji, je za to besedilo preveč ambiciozna naloga. Gre namreč za reševanje težav, ki posegajo globoko na področje jezikovne politike. Zato je smiselno, da na tem mestu podam le dve osnovni smernici delovanja slovenske jezikovne manjšine, ki bi lahko predstavljali osnovo za reševanje tovrstnih težav.

- Prvič, določiti bi bilo treba ustanovo ali organizacijo, katere temeljna naloga bo skrb za slovenski jezik v Italiji.¹¹⁴

¹¹² Gora Peč, kjer je to pomenilo pečina, je v tem prevodu s pomočjo slovarja postala »forno« – to je kuhinjska pečica. Krn pa pri iskanju po slovarju postal Crn, ker se v italijanščini c izgovarja kot k. Črn pa označuje črno barvo, zato je Krn postal Monte nero – Črna gora.

¹¹³ Fobija pred podobnostjo z italijanskimi izrazi, tudi ko podobnost ne zajema semantičnega pokrivanja (npr. pieta (v slovenščini usmiljenje) in pieteta) je verjetno eden izmed temeljnih kamnov »načrtovanja« slovenskega jezika v Italiji. Drugi temeljni kamen je prevzemanje tujk iz npr. angleščine (kot to počne italijanščina), ki se v zamejstvu ne dojema kot grožnja slovenskemu jeziku. Tako so okna windowsi, datoteke file, e-pošta e-mail, medmrežje pa se je uveljavilo izključno kot internet. Južnič (1983: 187) je ta pojav pojasnil takole: »Vsekakor je moč zapaziti kontrast med jeziki, ki so do prevzetih besed strpni in tistimi, ki to niso. In temu je treba dodati politične in ideološke motive jezikovnega purizma. /.../ Jezikovna ogroženost je praviloma botrovala večji občutljivosti za jezikovno čistost, zlasti v odnosu do jezika, ki je dominiral.« Ker je torej jezikovna manjšina zaradi svojega položaja manjšinskosti »ogrožena«, je bolj občutljiva na jezikovno čistost.

¹¹⁴ Pri tem velja omeniti kot zgled primer Kataloncev, ki se v 29. členu Zakona o jezikovni politiki zavzemajo posebej za skrb za katalonski jezik (Škof 1999: 70-74). V tem členu Zakon o jezikovni politiki govori o podpori

- Drugič, ta ustanova bi se opirala na dejavnosti načrtovanja korpusa jezika, ki se izvajajo v Republiki Sloveniji, in se s tem izogibala poustvarjanju izrazov za pojme, za katere že obstajajo ustrezni izrazi ali besedne zveze. Po drugi strani pa bo sposobnost te ustanove, da ustvarjanja izraze – ali širše, da se ukvarja z načrtovanjem korpusa jezika – bistvenega pomena pri širjenju domen rabe manjšinskega jezika v Italiji. Ukvarjala bi se lahko namreč z načrtovanjem korpusa jezika na področjih, ki so lastna italijanski državni ureditvi in upravi ter tako dejansko ustvarjala izraze, ki predstavljajo nekakšen predpogoj rabe jezika v novih domenah družbenega življenja.

in promociji raziskav, ki preučujejo stanje na področju načrtovanja korpusa jezika; spodbuja proizvodnjo in širitev izdelkov, ki so povezani s katalonščino, kot npr. pripravo in širjenje računalniških programov, igrice, digitalnih in multimedijskih izdelkov, ter prevajanje teh izdelkov v katalonščino (Škof 1999: 70-74).

Načrtovanje prestiža jezika

Albina Nečak - Lük (1982: 171) trdi, da sta pogostost in družbena raba manjšinskega jezika na območju, kjer manjšina živi, temeljni indikator o odnosih med skupnostma. Prestiž jezika pa je lahko tisti dejavnik, ki vpliva na pogostost in družbeno rabo manjšinskega jezika.

Zakaj je prestiž jezika in z njim prestiž celotne narodnostne skupnosti pomemben, so zapisali že pred skoraj stopetdesetimi leti zapisali v časniku *Giornale di Udine*: leta 1866 je bil v tem časopisu namreč objavljen članek, ki je nosil naslov *Slovani v Italiji*. Zanimiv citat iz tega članka pravi takole: *»Nikakršnega nasilja ne bomo izvajali; da bi italijanizirali Slovane v Italiji bomo uporabili jezik in kulturo višje civilizacijske stopnje, kar italijanska nedvomno je. Da jih pritegnemo k italijanski civilizaciji, ki mora ob meji pokazati ves svoj sijaj, bomo posebno pozornost posvetili ukrepom za izboljšanje njihovega socialnega in ekonomskega položaja ter izobraževanja /.../«* (Komac 1993: 125).

Če iz tega citata izvzamemo pridih patriotizma in nacionalizma ter vzamemo pod drobnogled kazanje sijaja, izboljšanje socialnega in ekonomskega položaja, dejansko trčimo v bistvo promocije jezikovne skupnosti in prestiža jezika. Prestiž jezika je ključnega pomena za ohranjanje jezikovne skupnosti in za njeno širitev; odvisen pa je od številnih dejavnikov družbenega, ekonomskega in delno tudi zgodovinskega razvoja skupnosti ter od truda, ki ga skupnost vlaga v to, da bi pokazala svoj »sijaj«.

Zaščitni zakon se ne ukvarja izrecno s prestižem slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem. Vendar na področje prestiža manjšinskega jezika posega zgolj posredno, npr. z rabo slovenskega jezika v javni upravi (8. člen) in v izvoljenih telesih (9. člen), z uvedbo dvojezičnih javnih napisov in toponimov¹¹⁵ (10. člen) ter z ustanovitvijo avtonomne sekcije glasbenega konservatorija »Giuseppe Tartini« iz Trsta s slovenskim učnim jezikom (15. člen). Tovrstna določila Zaščitnega zakona

¹¹⁵ V 10. členu Zaščitnega zakona (Javni napisi in toponimi) je zapisano naslednje: *»Z odlokom predsednika deželnega odbora in na osnovi predloga Odbora ter po mnenju pristojnih ustanov se na osnovi seznama, ki ga predvideva 4. člen, določijo občine in deli občin ter kraji in ustanove, v katerih je ob italijanskem predvidena raba slovenskega jezika na napisih javnih uradov, na uradnih papirjih in na splošno na vseh javnih napisih kot tudi na praporjih. Ta določila se uveljavljajo tudi pri toponomastičnih napisih in pri cestnih oznakah.«*

omogočajo, da se poveča javna raba in število pojavnih oblik slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem, da se posredno izboljšuje status slovenskega jezika in prestiž kot percepcija le-tega.¹¹⁶

Drugi zorni kot na pojem prestiž nam ponuja razčlenitev na dva segmenta:

- prestiž manjšinskega jezika pri govorniku manjšinskega jezika in
- prestiž manjšinskega jezika pri pripadniku večinske jezikovne skupnosti.

Za preučevanje prestiža slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem je nujno potrebno obravnavati oba vidika prestiža jezika. Če je namreč res, da je za promocijo manjšinskega jezika in širitev manjšinske jezikovne skupnosti zelo pomemben prestiž manjšinskega jezika v očeh govornika večinskega jezika, je treba upoštevati, da napor za povečanje tega prestiža večkrat izvirajo iz osrčja jezikovne manjšine. Jezikovna manjšina in njeni pripadniki so namreč za pripadnike večinske jezikovne skupnosti eden izmed temeljnih virov in kanalov pretakanja informacij o manjšinskem jeziku in skupnosti. Pogled na lastno kulturo in jezik je torej ena izmed tistih informacij, ki se med vrsticami, večkrat ne eksplicitno izražene pretakajo od manjšinske jezikovne skupnosti k večinski in ki vplivajo na prestiž manjšinskega jezika pri govorniku večinskega jezika. Visok prestiž manjšinskega jezika pri govorniku manjšinskega jezika je lahko torej eden izmed temeljnih kamnov doseganja visokega prestiža manjšinskega jezika pri pripadniku večinske jezikovne skupnosti in lahko bistveno pripomore k doseganju tega stanja.

Smiselno je torej preveriti, kakšen je prestiž manjšinskega jezika pri govorniku manjšinskega jezika.

Prestiž manjšinskega jezika pri pripadnikih manjšinske jezikovne skupnosti

Pri slovenskem jeziku v Italiji je verjetno prestiž jezika edini dejavnik promocije jezikovne manjšine, na katerega lahko slovenska jezikovna manjšina zelo obrobno vpliva, čeprav je soodgovorna za obstoječe stanje. Korenine pomanjkljivega prestiža

¹¹⁶ V zvezi z načrtovanjem statusa slovenskega jezika glej tudi Kaučič - Baša (1993).

slovenskega jezika lahko iščemo že v povojnem obdobju, ko je bilo v Trstu nevarno govoriti slovensko. Slovenski jezik je bil takrat zaničevan, je bil jezik nasprotnika (Pahor 1984, 2002; Devetak 1982). To je zgodovinsko dejstvo, ki ga slovenska jezikovna manjšina ne more spremeniti.

Kasneje smo podobnim vzrokom vsaj delno pripisovali pojav, ki se imenuje selektivno izražanje narodnostne identitete (Komac 1987: 47). Komac (1987: 46) navaja kot plastičen primer tega komuniciranje v vsakdanjem življenju: ko pripadnik narodnostnega meščanstva v stikih s pripadniki večinskega naroda (npr. v trgovinah) praviloma ne uporablja materinega jezika, čeprav na podlagi verodostojnih informacij ve, da sogovornik vsaj razume slovenski jezik.

Danes je prestiž slovenskega jezika zaradi povezanosti, asociacije z družbenim in ekonomskih položajem njegovih govorcev ter zaradi zgodovinskega spomina neločljivo povezan s prestižem slovenskega jezika v Republiki Sloveniji in s prestižem Republike Slovenije same. Ta nerazdružljiva vez pa temelji na že predstavljeni vlogi, ki jo ima jezik kot mejnik etnične pripadnosti in identitete.¹¹⁷ S tem v zvezi velja omeniti, da 17. člen Zaščitnega zakona (Odnosi z Republiko Slovenijo) določa, da *»vlada /Republike Italije/ poskrbi za vse potrebne pobude, da omogoči in spodbuja razvoj odnosov med obmejnim prebivalstvom ter med slovensko manjšino in kulturnimi ustanovami Republike Slovenije ter zagotovi razvoj medregijskega in čezmejnega sodelovanja, tudi v okviru pobud in programov Evropske Unije«*.

Prestiž manjšinskega jezika pri pripadnikih večinske jezikovne skupnosti

Prestiž slovenskega jezika pri pripadnikih italijanske jezikovne skupnosti v Italiji je hudo načet. Temeljni vzrok tega položaja je zgodovinski spomin, ki Slovenca ohranja kot nasprotnika, sovražnika, celo okupatorja. To je še posebno izrazito v primerih, ko

¹¹⁷ Takšno vez med Republiko Slovenijo in pripadniki slovenske jezikovne manjšine omenja tudi Ruttar (1999: 118), ki ugotavlja, da so mednarodna politika in dobri odnosi med Republiko Italijo in Republiko Slovenijo spremenili samopodobo pripadnikov manjšine. Opozarja na ponovni razcvet utrjevanja istovetnosti, na povečanje zavesti in dejavnosti na jezikovnem in kulturnem področju v Beneški Sloveniji. Nadalje pa tudi opozarja, kar je ključnega pomena, da gre tudi za politično zavest o tem, da so nosilci nečesa drugačnega, kar nima izključno negativni predznak. Po Ruttarjevih besedah lahko sklepamo, da je osamosvojitve Republike Slovenije prinesla marsikatero pozitivno spremembo v dojemanju statusa lastnega, manjšinskega jezika in pripadnosti manjšinski jezikovni skupnosti.

ima pripadnik italijanske jezikovne skupnosti zelo omejene ali celo nikakršne stike s slovensko jezikovno skupnostjo ali s slovenskim jezikom in se s tem problemom ne srečuje v šoli.¹¹⁸

K temu je treba dodati še pridih tradicionalnosti, celo nekakšne povezave s kmečkim svetom, ki je ukoreninjena v zavesti povprečnega pripadnika italijanske jezikovne skupnosti ob misli na slovenski jezik (Fonda 1988). K temu pripomorejo tudi dejavnosti in aktivnosti slovenske jezikovne manjšine, ki so trdno zasnovane pri tradicionalnih kulturnih in športnih dejavnostih, bistveno manj pa na področju modernih dejavnosti in prireditvev, primernih za mlajše populacije (ki se laže učijo manjšinskega jezika in so morda manj občutljive na zgodovinske dogodke). Ohranja številne dejavnosti in prireditve, kot so npr. športna društva s košarkarskimi, odbojgarskimi ekipami, Jurjevanje, Pastirčkov dan, Primorska poje (Gli Sloveni nella Provincia di Gorizia (1994)), vendar ne zmore prilagajati svojih dejavnosti sodobnim trendom, da bi bile zanimive in atraktivne za pripadnike italijanske jezikovne skupnosti.¹¹⁹ To pa je ena izmed osnovnih predpostavk promocije jezikovne skupnosti in njene širitve.

Prvi odstavek 16. člena Zaščitnega zakona (Institucije in dejavnosti slovenske manjšine) nalaga deželi Furlaniji - Julijski krajini skrb za *»podporo kulturnih, umetniških, športnih, rekreacijskih, znanstvenih, izobraževalnih, informativnih in založniških aktivnosti in pobud, ki jih izvajajo institucije in združenja manjšine.«* V istem odstavku tudi določa, da država nameni vsako leto posebne prispevke za te namene. Pri tem je treba poudariti, da so ti prispevki skromni in so za leto 2001 znašali 5.000.000 ITL in za leto 2002 10.000.000 ITL (drugi odstavek 16. člena) ter

¹¹⁸ Na tem mestu je smiselno postaviti vprašanje o odprtosti slovenske jezikovne manjšine. Iz povedanega je namreč jasno, da se lahko predsodki o pripadniku slovenske jezikovne manjšine odpravijo le z bolj pogostimi in kakovostno boljšimi stiki med pripadniki italijanske jezikovne skupnosti in pripadniki slovenske jezikovne skupnosti. Vendar ločen šolski sistem in ločen sistem občolskih dejavnosti zavirata tovrstne stike že pri otroški populaciji. Slovenska jezikovna manjšina bi torej morala začeti sistematično, aktivno in predvsem z nekim resnim načrtom spodbujati stike med skupnostma, predvsem v mestnem okolju, kjer ima velik del pripadnikov italijanske skupnosti le omejene možnosti za vzpostavljanje stikov s pripadniki slovenske jezikovne skupnosti.

¹¹⁹ Kot primer velja navesti prav prilagodljivost novim trendom na področju športnih dejavnosti, kjer se je v zadnjih desetih letih pojavila nova ciljna skupina – mlajše generacije odraslih ljudi, ki se aktivno udeležujejo pri športnih aktivnostih enkrat, dvakrat ali trikrat tedensko. Gre za ciljno publiko, ki je izven dometa slovenske jezikovne manjšine, ker so možnosti, ki jih le-ta ponuja, za ciljno publiko neprimerne. Tovrstni posamezniki iščejo možnosti športnega udeleževanja, ki jim omogočajo časovno fleksibilnost, ki jo tradicionalni, ekipni športi ne omogočajo. Zato obiskujejo fitness centre, udeležujejo se tečajev aerobike, in posegajo po »modernejših« športih, kot so squash, kickboxing, badminton, borilne veščine, ipd.

da nikakor ne morejo predstavljati finančne osnove za »obnovo«, ki bi bila potrebna na področju načrtovanja prestiža slovenske jezikovne skupnosti.

Temeljni zaviralec tovrstnega razvoja dejavnosti prostega časa je poleg omejenosti sredstev, ki jih Republika Italija namenja za tovrstne dejavnosti, že prej omenjeni skromni gospodarski potencial slovenske jezikovne skupnosti. Drugi, in morda še pomembnejši zaviralec razvoja, je odsotnost neke strategije razvoja slovenske jezikovne skupnosti v Italiji oziroma »odsotnost manjšine« (Bogatec 2004a). Gre za nezmožnost manjšine, da bi postavila prioritete in začrtala pot svojega nadaljnjega razvoja.

»Odsotnosti manjšine« (Bogatec 2004a) ni namreč čutiti le na področju šolstva, temveč tudi na področju prestiža jezika. Jezikovna skupnost, ki bi imela razvojni načrt in ki bi nastopala aktivno kot skupnost pred italijansko jezikovno skupnostjo na Tržaškem in Goriškem, bi »bila prisotna« v tem prostoru. Sčasoma bi si v tem prostoru ustvarila nek položaj kot nekakšen organ civilne družbe slovenske jezikovne manjšine v Italiji. Ena izmed temeljnih težav na tem področju pa je zgodovinski razvoj organiziranosti slovenske jezikovne manjšine v Italiji, ki dejansko onemogoča, da bi se tak organ vzpostavil in deloval z visoko mero legitimnosti in odločnosti.

Pregled stanja in priporočila za prihodnost

Stanje na področju prestiža slovenskega jezika v Italiji ni rožnato. Zgodovinski spomin, skupaj z relativno gospodarsko šibkostjo in pomanjkanjem vodstva slovenske jezikovne manjšine, ni bistveno pripomogel k ustvarjanju prestiža slovenskega jezika v Italiji. Pri tem ne gre spregledati, da na prestiž slovenskega jezika vpliva še izjemno pomemben, skorajda odločujoč dejavnik: prestiž slovenskega jezika v Italiji je namreč odvisen od prestiža Republike Slovenije in od sposobnosti Republike Slovenije, da v Italiji uspešno promovira lasten jezik.

Na žalost je Republika Slovenija na področju lastne promocije zelo nedejavna. V tržaški in goriški pokrajini ni izložbe, ustanove, organizacije, informativnega ali promocijskega centra o Sloveniji, ki bi tako vsaj posredno vplival na prestiž

slovenskega jezika. Ni plakata ali reklamne brošure o dogodkih, ki se odvijajo v Sloveniji in ki bi bili zanimivi tudi za pripadnike italijanske jezikovne skupnosti, kot so npr. koncert orkestra iz Milanske Scale v Križankah, program poletnega Ljubljanskega Festivala, srednjeveške viteške igre v različnih slovenskih mestih, razstave tulipanov v Volčjem potoku, ipd. Ni torej nobene promocije dejavnosti, ki bi bila primerna ali zanimiva tudi za pripadnika italijanske jezikovne skupnosti in ki bi tako posredno promovirala tudi slovenski jezik na Tržaškem in Goriškem. To pa je v popolnem nasprotju s povezanostjo med matičnim narodom in slovensko jezikovno manjšino, ki jo prav na kulturnem področju omenja Devetak (1982: 18): *»Težko si zamišljamo, da bi se lahko neka manjšinska narodna skupnost vsestransko normalno razvijala, če se ne bi njena ustvarjalnost na kulturnem in drugih področjih organsko prepletala in medsebojno oplajala z ustvarjalnostjo naroda, kateremu etnično pripada.»* Na vprašanje prestiža jezika je zato smiselno pogledati nekoliko širše: *»Položaj posameznih jezikov je v sodobnem svetu v marsičem odvisen od relativne gospodarske, politične in kulturne moči držav, ki delujejo v mednarodni skupnosti. Države kot temeljne enote te skupnosti pravzaprav nosijo v svojem mednarodnem delovanju težo jezikov, ki so v teh državah postali nacionalni«* (Južnič 1983: 212).

Ta Južničeva trditev o položaju jezikov napeljuje na zmotno misel, da je bitka za prestiž med slovenskim in italijanskim jezikom že vnaprej izgubljena. Vendar prestiž, o katerem je govora v tem besedilu, je zelo različen od prestiža, na katerega misli Južnič (1983), čeprav je z njim nedvomno povezan. V tem besedilu je pomemben prestiž manjšinskega jezika na prostorsko omejenem območju. Za slovensko jezikovno manjšino v Italiji je (zaenkrat) nepomembno, kaj o slovenskem jeziku, kulturi in manjšinski skupnosti meni italijanski govorec iz Milana. Pomembno pa je, kaj meni italijanski govorec, ki živi na narodno mešanem ozemlju, kjer živi tudi slovenska jezikovna manjšina. Da bi torej izboljšali prestiž slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem, bi bilo smiselno

- a) v Republiki Sloveniji promovirati idejo o pomembnosti promocije Republike Slovenije in slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem. Pristojne oblasti, uradi, javne ali zasebne ustanove bi s promocijo Republike Slovenije ali lastnih dejavnosti dejansko promovirale posredno tudi slovensko jezikovno manjšino v Italiji;

- b) vztrajati pri izoblikovanju telesa ali organa, ki bi se strokovno ukvarjal z razvojem slovenske jezikovne skupnosti v Italiji ali vsaj z njeno promocijo, in ki bi imel do tega vprašanja strokovno-operativni pristop. Ta bi temeljil na zastavljenih cilji, oblikovanju sredstev in poti za doseganje teh ciljev in strogem ocenjevanju doseženih rezultatov.

Načrtovanje rabe in priložnosti rabe jezika

Slika obstoječega stanja

Mnoge študije so se ukvarjale z vprašanjem, kolikšna je v realnosti uporabnost manjšinskega jezika na Tržaškem in Goriškem.¹²⁰ Njihove ugotovitve so presenetljivo podobne, če že ne popolnoma enake. Na vprašanje, kdaj Slovenec sploh govori v slovenščini, se odgovor glasi: v družinskem krogu, v svojem okolju, v šoli ali kakšni drugi slovenski ustanovi, v krogu ljudi, ki jih pozna in za katere ve, da so Slovenci - to je v javnem ali zasebnem kraju, tako v trgovini kot v gostilni (Skubic 1997: 33).

Slovenski jezik v Italiji je pod velikih vplivom italijanščine: to je razvidno v medčloveških stikih, v institucionalnih stikih, v pisni in ustni obliki, predvsem pri uporabi stavčnih in besednih zvez, ki niso slovenske.¹²¹ Prisotnost slovenskega jezika je v primerjavi z italijanščino premajhna. Število Italijanov, ki bi znali slovensko, je neznatno. Več je takih iz mešanih zakonov, ki slovensko razumejo, govorijo pa na žalost ne.

Zanimivo izjemo na področju rabe manjšinskega jezika predstavlja raba slovenščine na sodiščih. Sodišča strogo upoštevajo pravice pripadnikov slovenske jezikovne manjšine: obtoženi imajo pravico, da se pred sodiščem zagovarjajo v slovenskem jeziku in da v slovenskem jeziku sledijo razpravi s pomočjo prevajalca.¹²² Ta pravica je večji del povojnega časa veljala samo v kazenskem postopku in na to omejenost je leta 1995 opozorilo tržaško društvo Edinost s svojo vlogo generalnemu sekretarju OZN Butrosu Butrosu Ghaliju (Skubic 1997: 31) Tako je doseglo pomembno rzsodbo tržaškega civilnega sodišča v prid rabi slovenskega jezika v civilnem sodstvu.¹²³

¹²⁰ Npr. Pogorelec 1990, Kaučič - Baša 1992/93, 1993.

¹²¹ Premoč italijanskega jezika na območju, kjer živi manjšina, kažejo tudi skladijski in pomenski kalki, ki po Skubicevem mnenju (1997: 7) kažejo na premoč ene od etnij, ki so v stiku. Zato poudarja, da je vdor tujih jezikovnih prvin nekakšen opozorilni znak, da se jezik izgublja in da je morda ogrožena tudi zavest pripadnosti etniji. Skubic (1997: 7) vsekakor opozarja, da to ni nujno, saj jezik lahko asimilira ogromno tujih jezikovnih prvin in kljub temu ohrani identiteto.

¹²² Pravno podlago za to imajo v tretjem odstavku 137. člena Kazenskega zakonika, ki dovoljuje rabo lastnega jezika pripadnikom priznanih jezikovnih manjšin, ki jo je utrdila vrsta rzsodb na civilnem in kazenskem sodišču v Trstu. Za natančnem popis glej Slamič in Kurinčič - Mikuž (1993) ter Komac (1982).

¹²³ (1994) Tudi v civilnem sodnem postopku dovoljena raba slovenskega jezika.

Sodišče Republike Italije je naknadno razsodilo, da je jezik razprav na sodišču sicer italijanščina. Branilec je zato dolžan govoriti v italijanskem jeziku. Vendar ima stranka tudi v civilnem procesu, če ni italijanskega rodu in jezika, pravico, da uporablja svoj jezik in da prejme tudi v ustnem ali pisnem prevodu vse trditve ali dokumente nasprotne stranke, ne da bi za to morala karkoli doplačati (Skubic 1997: 31).

Pripadniki slovenske manjšine se vedno pogosteje poslužujejo slovenščine na sodišču, predvsem pri zaslišanjih. Dejstvo je namreč, da kdor zahteva prevajalca, je pri zaslišanjih ugodnejšem položaju. Kot pripadnik slovenske jezikovne manjšine in italijanski državljan razume vprašanje v italijanščini in ima več časa za premislek, kaj bo odgovoril, saj mora prevajalec vprašanje prevesti. In tudi tedaj, ko prevajalec odgovor prevede v italijanščino, se lahko okoristi s tem, da prevajalca opozori, da je nekaj (domnevno) povedal drugače, kot je prevajalec prevedel.

Pri preučevanju rabe manjšinskega jezika je potrebno ločiti dve področji: ponujanje možnosti za rabo manjšinskega jezika ter izkoriščanje teh možnosti.

Snovalci Programske konference SKGZ-SSO, ki se je odvijala v Gorici 8. novembra 2003, so v Sklepni dokument zapisali takole:

»Izvajanja /Zaščitnega, opomba avtorice/ zakona pa ni mogoče terjati samo od oblasti; izvajati ga mora tudi manjšina sama z doslednim izkoriščanjem možnosti, ki jih ponuja zakon; tu gre predvsem za rabo jezika v odnosu z oblastmi, ki je danes dovoljena, vendar nepoznavanje ustreznega izrazja pogosto ovira izkoriščanje teh priložnosti.«¹²⁴

Na podlagi zapsanega je jasno, da ima manjšina težave pri doslednem izkoriščanju možnosti, ki jih ponuja Zaščitni zakon. Smiselno pa je na tem mestu na kratko opozoriti, kaj določata 8. in 9. člen Zaščitnega zakona:

¹²⁴ Programska konferenca SKGZ-SSO: Sklepni dokument programske konference. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaDOC.html> (17.1.2004).

- 8. člen obravnava rabo slovenskega jezika v javni upravi in določa, da je *»slovenski manjšini priznana pravica do rabe slovenščine v odnosih s krajevnimi in sodnimi oblastmi, kakor tudi s podjetji, ki opravljajo storitve javne koristi«* (prvi odstavek 8. člena), razen v primeru oboroženih in varnostnih sil pri opravljanju institucionalnih dolžnosti (drugi odstavek 8. člena);
- 9. člen obravnava rabo slovenskega jezika v izvoljenih telesih in določa *»da se v zbornih organih in v izvoljenih skupščinah /.../ uveljavlja pravica do rabe slovenskega jezika tako v ustni kot v pisni obliki«* (prvi odstavek 9. člena) ter
- da *»člani organov in izvoljenih skupščin lahko na zahtevo zainteresiranih opravljajo javne funkcije /.../ tudi v slovenskem jeziku«* (tretji odstavek 9. člena).

K temu je treba dodati še, da

- drugi odstavek 9. člena določa, da *»pristojna uprava poskrbi za takojšen prevod govornih posegov in pisnih prispevkov v italijanski jezik«* v zbornih organih in v izvoljenih skupščinah, in da
- četrti odstavek 8. člena določa, da v središčih Trsta, Gorice ter v Čedadu *»posamezne uprave ustanovijo, tudi v konzorcialni obliki, urad, namenjen državljanom, ki se želijo posluževati«* slovenskega jezika v ustni ali pisni obliki pri odnosih s krajevnimi upravnimi in sodnimi oblastmi.

Osveščanje javnosti o možnostih rabe manjšinskega jezika

Eden izmed pomembnih vidikov korištenja možnosti rabe slovenskega jezika, je osveščanje javnosti (in predvsem mladih) o možnostih, ki obstajajo. V anketi Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21) 85 % anketirancev meni, da bi šola morala v večji meri seznanjati mlade z organiziranostjo slovenske manjšine (delovanje ustanov, organizacij, društev, ipd.).

Mislím, da lahko to trditev in željo mladih še nekoliko razširimo. Ne gre namreč le za vprašanje osveščanja o obstoju in delovanju organizacij ter krožkov, temveč tudi za osveščanje o pravicah in možnostih rabe slovenskega jezika, ki jih imajo ljudje na tem teritoriju pri odnosih z oblastmi.

Na področju pravic in realnih možnosti za rabo jezika namreč obstaja veliko pomanjkanje informacij, veliko mitov in približnih podatkov. To stanje je zelo zaskrbljujoče, saj dejansko škodi slovenski jezikovni manjšini na dveh frontah: prvič, ker njenim pripadnikom ni jasno, kje in kdaj lahko suvereno uporabljajo jezik; in drugič, ker bi bilo za promocijo manjšinskega jezika zelo koristno, da bi možnosti rabe slovenskega jezika poznali tudi tisti Slovenci, ki pridejo iz države matičnega naroda v Italijo. Vsak govorec slovenskega jezika, ki ne izkorišča možnosti rabe slovenskega jezika na narodno mešanem območju, šibi in spodkopava napore za promocijo slovenskega jezika v Italiji. Pri tem pa ni pomembno, ali je doma iz Trsta ali iz Črnomlja.

Potrebno bi torej bilo, da bi neka manjšinska ustanova prevzela skrb za osveščanje javnosti (v poljudnem, razumljivem jeziku) o možnostih rabe slovenskega jezika. Poleg tega bi morala osveščati javnost o priložnostih, ki jih ponujajo slovenske organizacije. Predvsem pa bi se morala ukvarjati z aktivno promocijo obojega.

Zanimiv primer, kako se lahko slovenska jezikovna manjšina tega loti, je urad, ki ga na podlagi četrtega odstavka 8. člena ustanovijo posamezne uprave v središčih Trsta, Gorice ter v Čedadu. Gre za urad, namenjen državljanom, ki se želijo posluževati slovenskega jezika v ustni ali pisni obliki pri odnosih s krajevnimi upravnimi in sodnimi oblastmi.

Del motivacije, da bi se pripadniki slovenske jezikovne manjšine posluževali tega urada, bo za govorce slovenskega jezika po vsej verjetnosti izviral iz velike ugodnosti, ki jo predstavljajo omenjeni uradi. V teh uradih bo pripadnik slovenske jezikovne skupnosti lahko rešil katerokoli upravno zadevo, ne da bi mu bilo treba zaradi tega obiskati vse urade, ki so pristojni za rešitev njegovih težav. Praktičnost urada bo verjetno v prihodnosti osnovni motiv za to, da se bodo govorci slovenskega jezika odločali za izkoriščanje te možnosti, ki jo za rabo manjšinskega jezika določa Zaščitni zakon.

Da bi pripadnikom slovenske jezikovne skupnosti pomagali pri izkoriščanju možnosti za rabo slovenskega jezika in predvsem zgoraj omenjenega urada, sta krovni

organizaciji slovenske manjšine v Italiji Slovenska kulturno gospodarska zveza (SKGZ) in Svet slovenskih organizacij (SSO) sklenili, da ustanovita pravno službo. Slednja bo delovala kot informativno in asistenčno okence¹²⁵ za posameznike in za organizacije slovenske jezikovne skupnosti v Italiji, obenem pa bo kot posvetovalno telo v oporo krovnim organizacijama in drugim organizacijam slovenske manjšine pri izvajanju Zaščitnega zakona in pri vseh pravnih odnosih z oblastmi.¹²⁶

Ukrep, ki sta ga predlagali SKGZ in SSO, navdaja obenem z navdušenjem in s skepto. Pomembno je, da slovenska manjšina ponuja informativno in asistenčno okence, na katerega se lahko posamezniki in organizacije obrnejo v primeru dvomov, težav, vprašanj v zvezi z izvajanjem zakona in upravnimi postopki. Napačno pa je razmišljanje, da bo to okence spodbujalo k izkoriščanju možnosti, ki jih ponuja Zaščitni zakon.

To okence bo **olajšalo** izkoriščanje možnosti **tistim, ki so se že odločili, da jih bodo izkoristili**. Ničesar pa ne bo naredilo za tiste, ki te odločitve še niso sprejeli, ki se jim to ne zdi tako pomembno ali ki se v jeziku ne počutijo dovolj samozavestni. V takih primerih je potreben radikalno drugačen pristop. Valožani so na tem področju dosegli zelo pozitivne rezultate in je zaradi tega zelo smiselno, da orišem njihovo izkušnjo.

Od ponujanja možnosti do spodbujanja rabe

Številne evropske države, med katere spada tudi Velika Britanija, ponujajo za varovanje jezikovnih manjšin na lastnem ozemlju pripadnikom manjšin bolj ali manj široke možnosti rabe manjšinskega jezika v stikih z javnimi ustanovami. Izkoriščanje teh uslug in storitev pa je v skladu z vrednotami zahodnih demokratičnih sistemov prepuščeno dobri volji posameznika oz. posameznikov.

¹²⁵ Okence je izraz, ki se na Tržaškem in Goriškem uporablja za poseben urad, kjer je uradnik za zastekljenim pultom.

¹²⁶ Programska konferenca SKGZ-SSO: Treba je oblikovati omizje, kjer se bodo vsi dejavniki dogovarjali. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaGO/05gospo.html> (17.1.2004).
Programska konferenca SKGZ-SSO: Sklepni dokument programske konference. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaDOC.html> (17.1.2004).

Valižanska manjšina je na tem področju ubrala poseben pristop, ki se od opisanega položaja razlikuje predvsem po tem, da ne temelji le na ponujanju uslug v manjšinskem jeziku, temveč posveča veliko pozornost čim večjemu izkoristku ponujenih uslug v manjšinskem jeziku.

Evropska manjšinska okolja ponujajo več primerov, kjer imajo manjšine pravico do bolj ali manj zajetnega sklopa primarnih uslug v manjšinskem jeziku.¹²⁷ Wales se od večine teh okolij razlikuje po treh dejavnostih, ki predstavljajo razliko med dobro in slabo promocijo (ter izkoriščanjem) obstoječih priložnosti rabe jezika.

Prvič, usluge ponuja na podlagi tega, da obstajajo, ne pa na podlagi pravice, ki jo imajo pripadniki manjšine. S pomočjo brošur in promocijskega gradiva opozarjajo prebivalstvo na možnosti in priložnosti, ne na pravice, s čimer dosežejo bistveno nižjo konfliktnost med angleško govorečim in valižansko govorečim prebivalstvom.

To je z vidika promocije zelo pomenljivo. Če je namreč pravica ena stran kovanca, se na drugi strani pojavi dolžnost. Beseda pravica torej potencialno ustvarja konflikt med tistimi, ki pravico zahtevajo, in tistimi, ki so dolžni pravico nuditi, se pravi med pripadniki manjšine in večine. Ker pa je strategija valižanske manjšine usmerjena v pridobivanje novih pripadnikov jezikovne manjšine, ki lahko prestopijo v glavnem le iz večinske jezikovne skupnosti, manjšinska jezikovna politika nikakor ne more biti usmerjena v spodbujanje, temveč v zmanjševanje tovrstnih konfliktov. To je vprašanje, ob katerem se je treba resno zamisliti tudi pri promociji slovenske manjšine, predvsem zaradi narodno-obrambne miselnosti, na katero je opozoril Komac (1987: 38) in zaradi pred kratkim opravljene ankete Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003), ki razkriva v prejšnjih poglavjih že predstavljeno občutljivost pripadnikov slovenske jezikovne manjšine na

¹²⁷ Dva primera, ki bi ju na tem mestu lahko omenila, sta danska manjšina v Nemčiji ter švedska manjšina na Finskem. Danska manjšina v Nemčiji ima neke vrste posredno zagotovljeno politično zastopstvo v deželnem zboru, saj je oproščena praga za vstop. Od države, na katere ozemlju živi, prejema sredstva za razvijanje lastne kulturne dejavnosti. V evropskem merilu spada med dobro zavarovane manjšine in vendar nima dvojezičnih napisov niti kakšnih drugih zunanjih znamenj o svojem obstoju. Obstaja kot zaprta skupnost. Popolnoma nasproten je položaj švedske manjšine na Finskem. Švedščina je formalno enakopraven jezik. Parlamentarni zapisniki so na Finskem na voljo v obeh jezikih, kjer živi švedska manjšina. Dvojezičnost je na vseh področjih standard.

diskriminacijo. Težavno je namreč razmišljati o vključevanju novih pripadnikov v slovensko jezikovno manjšino, če so pripadniki slovenske jezikovne manjšine do njih sovražno nastrojeni, ker jim »kratijo pravice«.

Drugič, Valižani **usluge ne le ponujajo, temveč jih tudi promovirajo in ustvarjajo potrebo po njih**. Ta vidik promocije manjšinskega jezika najbolje ponazarja predstavitev brošure **Storitve v valižanščini** (Welsh Language Services), ki je namenjena ljudem, ki valižanski jezik poznajo, vendar ga včasih ne uporabljajo, ker ne vedo, da so storitve, ki jih potrebujejo, na voljo tudi v tem jeziku. Za preživetje in razvoj valižanščine pa je potrebno, da jo ljudje govorijo čim pogosteje in predvsem, da izkoristijo vse priložnosti, ki so jim na voljo.¹²⁸

To je za primer slovenske jezikovne manjšine v Italiji izjemno pomembno. Pri ustvarjanju priložnosti rabe manjšinskega jezika sta si sklopa zakonodajnih predpisov na področju zaščite valižanskega jezika in zaščite slovenskega jezika v Italiji precej podobna. Oba namreč prepuščata v glavnem manjšini ali pooblaščenim manjšinskim organizacijam nalogo, da se ukvarjajo s promocijo manjšinskega jezika.¹²⁹ V nasprotju s tem pa npr. Zakon o jezikovni politiki v Kataloniji nalaga Generalitatu zelo obsežne naloge na področju promocije jezika in promocije rabe jezika, tako v javnih podjetjih, kot v delovnih okoljih, kot pri spremljanju jezikovne situacije v Kataloniji ter načrtovanju »normalizacije« (Škof 1999: 70).

Poleg zagotavljanja uslug mora torej valižanska manjšina spodbujati tudi povpraševanje po teh uslugah in storitvah. To počne npr. z brošuro Preizkusi svojo valižanščino še kje drugje (Try your Welsh Somewhere New). Brošura tako posredno ustvarja potrebo po uslugah, saj odgovarja na vprašanje, zakaj naj bi nekdo zahteval usluge v valižanščini. Odgovor je v tem, da lahko posameznik preizkusi svoje jezikovne sposobnosti, hkrati pa omogoča nadzor nad izvajanjem uslug v valižanskem jeziku in ustvarja mehanizem, s katerim dobijo javne ustanove in

¹²⁸ Gre namreč za t. i. logiko učinka »spill-over«. Četudi imajo pripadniki manjšine možnosti in priložnosti za rabo jezika, se lahko te možnosti in priložnosti začnejo nevarno krčiti, če jih ne izkoriščajo. Nudjenje uslug v (dodatnem) manjšinskem jeziku je namreč dodatno finančno ali kadrovsko breme. Ustanova, podjetje ali državni organ bodo to breme dodatne ponudbe prevzeli, če bo obstajalo povpraševanje po njej. Če pa povpraševanja po njej ni, bo dodatna ponudba dolgoročno dejansko prenehala.

¹²⁹ Glej poglavje Pravna zaščita in njena aplikacija.

podjetja povratno informacijo, ki je povsem nesporna: stranke si obetajo in pričakujejo dobre storitve in usluge v valižanščini.

Podoben ukrep bi bil primeren pri spodbujanju pripadnikov slovenske jezikovne manjšine, da uporabljajo slovenščino v stikih z oblastmi, na pošti ali pri pripravi davčne napovedi.

Tretjič, **primarne usluge so se z nekakšnim »spill-over« učinkom razlile na področje izrecno zasebnega sektorja.** Premislimo za trenutek, kako bi lahko kroge koncentričnega modela širili, da bi vanje spadalo vedno več ljudi. Pri tem ne moremo mimo vprašanja, zakaj bi se nekdo naučil manjšinskega jezika. Pridemo torej do tistega kamna spotike, kjer se na eni strani pojavijo idealisti, ki v jeziku s kančkom nostalgije vidijo predvsem kulturno in zgodovinsko plat, na drugi strani pa so pragmatiki in materialisti, ki jezik ovrednotijo denarno. Valižanska manjšina je po več letih osredotočanja na prvi vidik, t.j. na kulturno in zgodovinsko vrednost jezika, začela zelo resno obravnavati drugega, t.j. denarno ovrednotenje jezika.

To vprašanje je zelo zanimivo tudi za slovensko jezikovno manjšino v Italiji. Zelo močna je namreč afektivna vez do jezika pri pripadnikih slovenske jezikovne skupnosti, medtem ko je instrumentalna, ekonomska vrednost tega jezika pod vprašajem.

Afektivni in instrumentalni razlogi za izkoriščanje priložnosti rabe jezika

Širitev slovenske jezikovne manjšine zahteva globlji razmislek o instrumentalni koristnosti znanja manjšinskega jezika. Pripadnik večinske jezikovne skupnosti namreč ni navezan na manjšinski jezik, zato potrebuje utemeljen (racionalen) razlog, ki ga bo spodbudil k učenju in rabi manjšinskega jezika.

Kako boleč je ta korak in negotov, če že ne nesprejemljiv, kažejo povzetki foruma za šolstvo,¹³⁰ ki se je odvijal v okviru Programske konference SKGZ-SSO. Predvsem pa

¹³⁰ Programska konferenca SKGZ-SSO: Razvoj ne sme predružačiti bistva slovenske šole in jo zato osiromašiti. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaGO/06solstvo.html> (17.1.2004).

je pomenljiv naslov teh povzetkov »Razvoj ne sme predrugačiti bistva slovenske šole in jo zato osiromašiti«.

V poglavju Identiteta slovenske šole je zapisano naslednje:

»Slovenski šoli priznavamo identiteto institucije kot take, s težavo pa sprejemamo, da se je spremenila njena notranja podoba (ni več šola za otroke izključno slovenskih družin), prepoznavamo kontinuiteto in celovitost institucije, ne prepoznavamo pa je kot sebi enake. Soočanje z nehomogenostjo jezikovno-narodnostnih značilnosti učencev in dijakov povzroča očitno občutek ogroženosti, ker se v pojavu zrcalijo spremembe družbene identitete Slovencev v Italiji. Proces integracije sprememb je težak in se ga izogibamo. Vendar si s tem, da zanikamo spremenjene vidike skupinske identitete, onemogočimo, da bi o njih razmišljali. Zato je potrebno, da se s tem soočimo. /.../ Na družbeni ravni je podtalno dejavna dinamika, po kateri se delamo, da nič ni. Vidimo sicer spremembe, a ne ukrepamo. Težko sprejmemo, da se je spremenila notranja podoba slovenskih šol kot šol za otroke izključno slovenskih družin. Da bi se izognili boleči integraciji sprememb, ki bi terjale, da sprejmemo lastno številčno majhnost in da si zavijamo rokave in poiščemo pot, po kateri izpeljati tisto rdečo identitetno nit, ki iz preteklosti, preko sedanjosti vodi v bodočnost, že dvajset let razpravljamo o enih in istih problemih, ne da bi jih reševali.«¹³¹

Ta afektivna vez do slovenskega jezika in kulture je dvolična. Predstavlja srž obstoja slovenske jezikovne manjšine in je njena povezovalna nit skozi čas. Hkrati pa je neusmiljen zaviralec možnosti njenega dolgoročnega razvoja. Krčevito se namreč upira širjenju jezikovne manjšine in na potencialne nove člane jezikovne skupnosti gleda kot na »problem« in ne kot na »priložnost« za celotno jezikovno skupnost.¹³² Pri načrtovanju rabe in priložnosti rabe jezika pa je pomembno predvsem to, da se poleg obstoječih afektivnih razlogov za rabo jezika zasnuje in izdelava še instrumentalne razloge za njegovo učenje in rabo.

¹³¹ Programska konferenca SKGZ-SSO: Razvoj ne sme predrugačiti bistva slovenske šole in jo zato osiromašiti. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaGO/06solstvo.html> (17.1.2004).

¹³² Glej npr. Kerže (v Pahor et al. ur. 2001: 50-51).

Pri tem pa je spekter možnosti in priložnosti še zelo širok in zajema veliko več kot zgolj vprašanje šole ali rabe jezika v odnosu z oblastmi. Zajema predvsem načrtovanje priložnosti rabe in načrtovanje rabe jezika v prostem času.

Načrtovanje priložnosti rabe in načrtovanje rabe jezika v prostem času

Na področju preživljanja prostega časa pri dejavnostih slovenskih organizacij je bila v sklopu Programske konference SKGZ-SSO izvedena anketa, ki je pokazala zanimive rezultate. Anketa z naslovom Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21) tako ugotavlja, da se 68 % anketiranih ne strinja, da dejavnosti slovenskih organizacij niso privlačne. Kar dejansko pomeni, da več kot 30 % mladih, ki obiskujejo srednjo višjo šolo s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ali Goriškem, meni, da dejavnosti slovenskih organizacij niso privlačne. Raziskava nadalje kaže, da se dejavnosti slovenskih manjšinskih organizacij zdijo manj privlačne tistim, ki so med 16. in 18. letom starosti. To je tistim, ki obiskujejo zadnje letnike višje srednje šole.

Podobne ugotovitve so avtorice (Bolčina et al. 2003: 20-21) zasledile tudi pri trditvi, da slovenske organizacije in njihove dejavnosti ne ustrezajo potrebam in zanimanjem mladim. Zato ugotavljajo, da so potrebe in zanimanja v obdobju odraščanja drugačna in je ponudba slovenskih organizacij neustrezna.

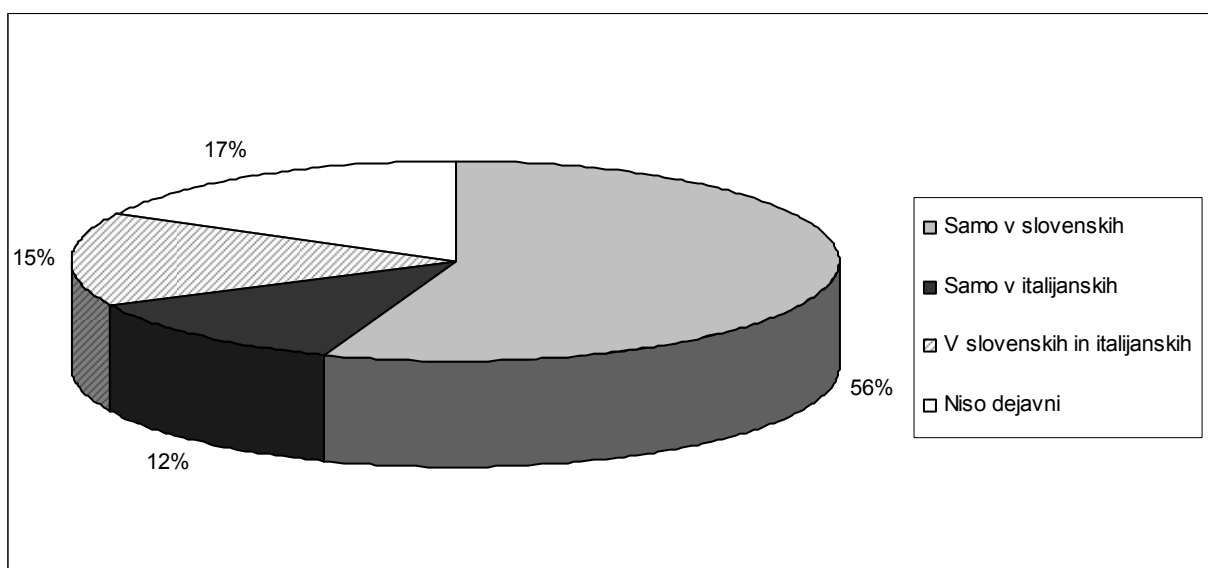
Ustreznost ponudbe slovenskih organizacij pa predstavlja temeljni kamen načrtovanja priložnosti rabe jezika pri mladih v prostem času. Če je ponudba neustrezna, to pomeni, da si mladi poiščejo ustrezno ponudbo med italijanskimi organizacijami in s tem so ob dragoceno priložnost rabe slovenskega jezika.

Anketa Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21) je zanimiva še iz dveh razlogov. Prvič, ker nakazuje, da je ponudba slovenskih organizacij neustrezna. Neustrezna pa je lahko zaradi dveh razlogov: ker je zastarela ali ker je omejena. Njena omejenost izvira iz omejenosti zmogljivosti jezikovne manjšine in omejene številčnosti njenih pripadnikov. Zastarelost pa je delno odraz te afektivne vezi na »tradicijo«, ki onemogoča organizacijam, da bi uvidele, da so se

okusi in povpraševanje po tem, kar naj bi najstnik počel v svojem prostem času, v štiridesetih letih korenito spremenili. To je verjetno še najbolj razvidno pri starejših najstnikih, ki morda na področju športa ne razmišljajo več o tem, da bi igrali košarko ali odbojko, temveč se preusmerjajo v druge športne aktivnosti, katerih namen je izključno rekreacija, ali v tiste športne aktivnosti, ki so v danem trenutku najbolj »moderne« in zato privlačne. Drugič, anketa Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21) je zanimiva še zato, ker dejansko spodbija percepcijo izključnosti obstoja afektivne vezi do slovenskega jezika in kulture. Opozarja namreč, da obstaja tudi med pripadniki slovenske manjšine neko bolj instrumentalno razmišljanje o tem, katera organizacija nekemu bolj ustreza in zakaj.

Z vprašanjem, katerega odgovori so prikazani v grafikonu 5, so namreč avtorice (Bolčina et al. 2003: 20-21) ugotovile tudi to, da se 82,8 % višješolske populacije posveča eni ali več izvenšolskim dejavnostim. Od teh je 55,6 % dejavnih samo v slovenskih krogih, 12,3 % samo v italijanskih, 14,9 % v slovenskih in italijanskih. To dejansko pomeni, da približno ena tretjina izmed tistih, ki se posvečajo izvenšolskim dejavnostim, najde to, kar želi, (tudi) v ne-slovenskih organizacijah. Te odločitve pa ni mogoče interpretirati kot afektivno (ne)navezanost na slovenske organizacije. Ta odločitev je odraz instrumentalnega razmišljanja o tem, kaj je posamezniku všeč, kaj je zanj najbolje in kaj mu bo v prihodnosti koristilo.

Grafikon 5: V katerih krogih so dejavni višješolci, ki se ukvarjajo z izvenšolskimi dejavnostmi? (v %) (N=576)

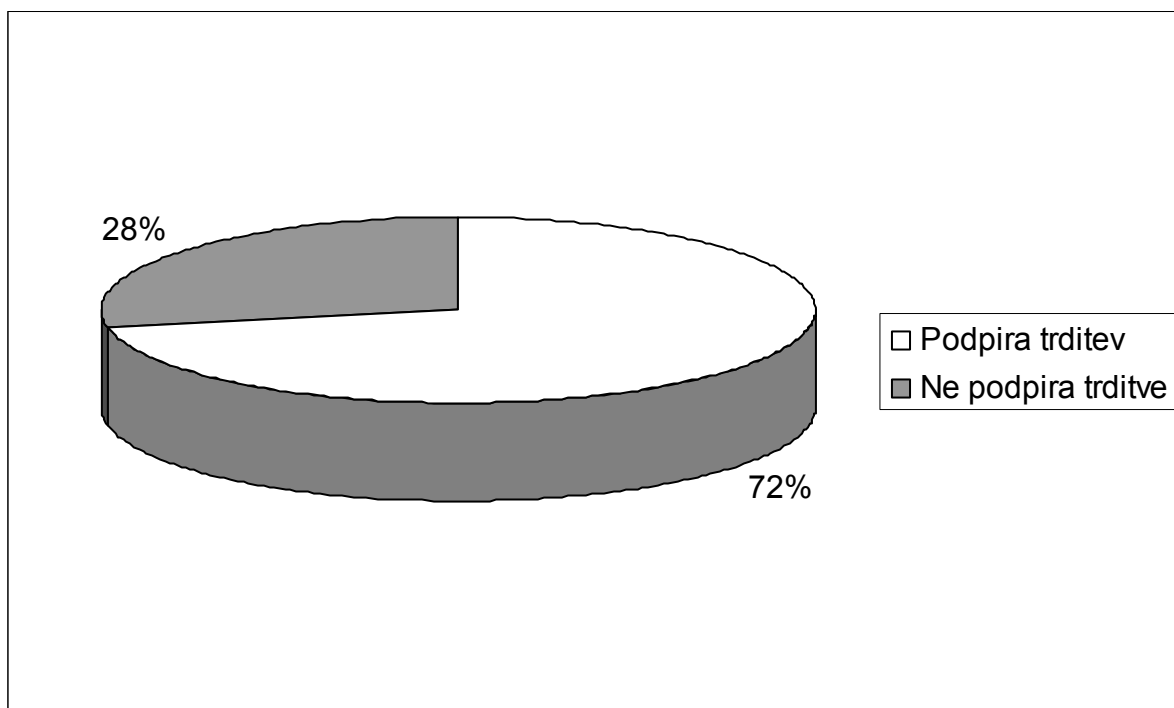

Vir: prirejeno po Bolčina et al. (2003: 20-21)

Pri slovenski jezikovni manjšini v Italiji je torej potreben premik od poudarjanja afektivnih razlogov za rabo manjšinskega jezika in izkoriščanje možnosti, ki jih ponujajo slovenske organizacije, k ustvarjanju in poudarjanju instrumentalnih razlogov za izkoriščanje možnosti, ki jih ponujajo slovenske organizacije. Nadalje je potreben premik k večji dojemljivosti slovenskih organizacij za potrebe in želje pripadnikov ter potencialnih pripadnikov slovenske jezikovne manjšine.

To se sklada tudi z drugimi dognanji avtoric raziskave Mladi in slovenska zamejska stvarnost (Bolčina et al. 2003: 20-21), ki pravijo takole: *»Iz podatkov je tudi razvidno, da si mladi želijo več mednarodnih povezav in dejavnost mednarodne razsežnosti, kajti velika večina (72 %) podpira trditev, da manjšinske organizacije omejujejo svoje dejavnosti na zamejski prostor in imajo premalo skupnih dejavnosti s sorodnimi organizacijami iz Slovenije, Italije in Evrope sploh.«*

Grafikon 6: Manjšinske organizacije omejujejo svoje dejavnosti na zamejski prostor in imajo premalo skupnih dejavnosti s sorodnimi organizacijami iz Sloveniji, Italije in Evrope sploh (v %) (N=576)

Vir: prirejeno po Bolčina et al. (2003: 20-21)

Sklep

Ena izmed ključnih bojazni pripadnikov slovenske jezikovne manjšine na Tržaškem in Goriškem je, da bi se slovenske izobraževalne ustanove in društva, ki predstavljajo temelj slovenske jezikovne skupnosti v Italiji, prelevile v dvojezične ustanove zaradi vključevanja osebkov, ki manjšinski jezik zelo slabo poznajo. Bojazen ni primer nesmiselne fobije, saj do tovrstnih težav v manjši meri že prihaja v slovenskih športnih društvih ali v šolah s slovenskim učnim jezikom. Neznanje manjšinskega jezika tistega enega pripadnika večinske jezikovne skupnosti, zaradi katerega se okolje iz enojezičnega, slovenskega, prelevi v dvojezičnega, je realen problem.

Vendar rešitev za ta problem ne gre iskati v izključevanju tega pripadnika večinske jezikovne skupnosti. Zaradi številčne omejenosti manjšinske skupnosti izključevanje pripadnikov večinske jezikovne skupnosti ne zagotavlja dolgoročnega obstoja manjšine. Prav tako ne moremo iskati rešitve v pristajanju na asimilacijo in sprejemanju prelevitve (slovenskih) organizacij in ustanov v dvojezična okolja. To namreč pomeni le še dodatno omejevanje priložnosti rabe manjšinskega jezika.

Predstavljeni model promocije slovenske jezikovne manjšine in pridobivanja novih članov jezikovne skupnosti predstavlja smiselno rešitev predstavljeni bojazni. Temelji na vključevanju otrok iz mešanih zakonov in pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti v organizacije, ki so jih tradicionalno sestavljali le govorci slovenskega jezika »po krvi«. Vendar na podlagi pričujočega besedila lahko trdimo, da so ovire k sprejemanju in udejanjanju tovrstnega modela v primeru slovenske manjšine v Italiji zelo številne.

Na podlagi zapsanega lahko namreč le delno potrdim hipotezo, da pravni okvir za zaščito slovenske jezikovne manjšine v Italiji, posebej Zaščitni zakon in Zakon 482, ponuja soliden nabor (pravnih) možnosti in priložnosti za ohranjanje in širitev slovenske jezikovne manjšine v Italiji. To je posebej razvidno na področju načrtovanja pridobivanja znanja jezika ter načrtovanja rabe in priložnosti rabe manjšinskega jezika, manj na področju načrtovanja prestiža jezika. Na področju načrtovanja korpusa jezika Zaščitni zakon in Zakon 482 ne vsebujeta določil, ki bi se neposredno

navezovala na omenjeno področje. Kot sem zapisala v poglavju Načrtovanje korpusa jezika, ponujata na tem področju le skromne možnosti, ki nikakor ne predstavljajo solidnega nabora pravnih možnosti. V skladu s tem lahko le delno potrdim obstoj solidnega nabora pravnih možnosti in priložnosti za ohranjanje in širitev slovenske jezikovne manjšine v Italiji.

Še težje je potrditi drugi del zastavljene hipoteze, ki pravi: v kolikšni meri in kako bodo te možnosti in priložnosti izkoriščene, je odvisno od politik promocije slovenskega jezika, ki jih mora oblikovati v prvi vrsti slovenska jezikovna manjšina sama. Oblikovanje teh politik namreč zahteva jasno vizijo razvoja jezikovne manjšine, ki je slovenska jezikovna manjšina nima. V skladu s povedanim lahko torej le delno potrdim postavljeno hipotezo.

V tem besedilu sem navedla obsežen nabor ukrepov in napotkov, ki bi jih lahko na področju promocije slovenske jezikovne skupnosti podvzela slovenska manjšina. Katere podvzeti, katere dopolniti in katere opustiti oziroma zavreči, pa je odločitev, ki jo mora sprejeti slovenska jezikovna manjšina. Gre za vprašanje postavljanja prioritete, načrtovanja razvoja manjšine, postavljanja strategije promocije manjšinskega jezika in sprejemanja pogumnih odločitev o bolečih, a prepotrebni spremembah. Slovenska manjšina v tem trenutku nima organa, vodstva ali predstavništva, ki bi z visoko legitimnostjo to vlogo sprejelo in jo uspešno izvajalo. Po besedah nekdanje baskovske ministrice za kulturo Mari Carmen Garmendia (Report on the Language Policy in the Basque Autonomous Community 2001: 77-78) promocija manjšinskega jezika ni *»delo posameznika, niti rezultat enkratnega navdiha. To je produkt dolgega razmišljanja, pozorno sprejetih odločitev in skupnega projekta.«*

V kolikšni meri in kako bodo izkoriščene možnosti in priložnosti, ki jih ponuja pravni okvir zaščite slovenske manjšine, je torej odvisno tudi od tega, ali bo slovenski manjšini v Italiji uspelo oblikovati politike, ki bodo predstavljale nek skupen projekt, ki bodo zasledovale skladne cilje. Predvsem pa je odvisno od tega, ali bo slovenska jezikovna manjšina oziroma slovenski živelj na narodno mešanem območju prenehal odklanjati idejo, da je racionalno, smiselno ali potrebno, da se posamezniki, ki se

vključujejo v dejavnosti slovenske jezikovne skupnosti, dobro naučijo manjšinskega jezika.

Razmišljanje o širitvi manjšinske jezikovne skupnosti z »učanjem« slovenskega jezika je za obstoj jezikovne manjšine pogubno, dokler ne bodo njeni pripadniki kos temu premiku v načinu razmišljanja: da je smiselno in nič kaj nenavadno, da se pripadnik italijanske jezikovne skupnosti, priuči slovenskega jezika v dovolj veliki meri, da lahko suvereno sodeluje v tem jeziku tako v šoli kot na košarkarskem treningu ali pri pogovoru s sosedom.

Nezmožnost slovenskega življa, da bi naredil ta psihološki premik, je torej tista ovira, ki trenutno onemogoča slovenski jezikovni manjšini, da bi stopila na pot aktivne širitve manjšinske skupnosti. Zato se že majhni koraki v to smer izkazujejo za neuspešne.

Ta neuspešnost, ki se kaže kot spreminjanje enojezičnih okolij v dvojezična, pa »zavedne« pripadnike slovenske jezikovne skupnosti še bolj utrjuje v prepričanju, da je za zaščito manjšine potrebna neka zelo toga, narodno-obrambna drža, ki temelji skorajda na krvni čistosti in popolni zaprtosti jezikovne manjšine. Neuspeli poskusi torej silijo »zavedne« pripadnike slovenske manjšine, da se magnet v prvem krogu koncentričnega modela manjšine interpretira kot sredstvo za zadrževanje obstoječih pripadnikov manjšinske jezikovne skupnosti in da se zavrača ideja o magnetu kot sredstvu za privabljanje novih pripadnikov manjšinske jezikovne skupnosti.

S tem se dejansko ustvarja enostranska prepustnost koncentričnih krogov: od slovenskega jezikovnega jedra se pripadniki slovenske jezikovne manjšine lahko le oddaljujejo, ne morejo pa se mu približevati pripadniki italijanske jezikovne skupnosti. Z drugimi besedami gre za enostransko asimilacijo.

Seznam kratic, tabel in grafikonov

Seznam kratic

KZ - Kmečka zveza

SDGZ - Slovensko deželno gospodarsko združenje

SGZ - Slovensko gospodarsko združenje

SKGZ - Slovenska kulturno gospodarska zveza

SSO - Svet slovenskih organizacij

Seznam tabel

Tabela 1: Glavna motivacija za izbiro šole z italijanskim učnim jezikom (v %) 105

Seznam grafikonov

Grafikon 1: Razlogi za izbiro otroškega vrtca in osnovne šole 102

Grafikon 2: Glavna motivacija za izbiro vrtca ali šole s slovenskim učnim jezikom 103

Grafikon 3: Glavna motivacija za izbiro šole z italijanskim učnim jezikom 106

Grafikon 4: Glavna motivacija staršev otrok iz vrtca pri izbiri osnovne šole z italijanskim učnim jezikom 107

Grafikon 5: V katerih krogih so dejavni višješolci, ki se ukvarjajo z izvenšolskimi dejavnostmi? 137

Grafikon 6: Manjšinske organizacija omejujejo svoje dejavnosti na zamejski prostor in imajo premalo skupnih dejavnosti s sorodnimi organizacijami iz Sloveniji, Italije in Evrope sploh. 139

Uporabljeni viri in literatura

Samostojne publikacije ter članki v znanstvenih in strokovnih revijah

- (1986) Slovensko šolstvo: na Goriškem in Tržaškem 1945 - 1985. Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji.
- (1989) 40 let ustave in slovenska manjšina: gradivo s seminarja Krožka za družbena vprašanja Virgil Šček "Položaj naše narodnostne skupnosti ob 40-letnici italijanske ustave in 25 let po ustanovitvi avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine", Vižovlje, 11. decembra 1988. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- (1994) Gli Sloveni nella Provincia di Gorizia. V: Primo rapporto sullo stato delle minoranze in Italia, 296-337. Roma: Ministero dell' interno; Ufficio centrale per i problemi delle zone di confine e delle minoranze etniche.
- (1994) Gli Sloveni nella Provincia di Trieste. V: Primo rapporto sullo stato delle minoranze in Italia, 338-347. Roma: Ministero dell' interno; Ufficio centrale per i problemi delle zone di confine e delle minoranze etniche.
- (1994) Popolazioni di lingua slovena, 273-278. Roma: Ministero dell'interno; Ufficio centrale per i problemi delle zone di confine e delle minoranze etniche.
- (1994) Prospetto riassuntivo – per livello – delle più significative disposizioni di tutela, 278-296. Roma: Ministero dell' interno; Ufficio centrale per i problemi delle zone di confine e delle minoranze etniche.
- (1999) The Welsh Language: A Vision and Mission 2000-2005. Cardiff: Welsh Language Board.
- (2001) Report on the Language Policy in the Basque Autonomous Community. Vitoria-Gasteiz: The Basque Government Deputy Ministry for Language Policy.
- Anderson, Benedict (1990) Nacija: zamišljena zajednica: razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma. Zagreb: Školska knjiga.
- Andreasen, Alan R. (1994) Social Marketing: Its Definition and Domain. Journal of Public Marketing 13(1), 108-114.

- Baker, Colin (1985) *Aspects of Bilingualism in Wales*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Baker, Colin (1992) *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Baker, Colin (2001) *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Baker, Colin in Sylvia Prys Jones (1998) *Encyclopedia of Biligualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Barth, Fredrik (1970) *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Bergen, Oslo: Universiters forlaget. London: George Allen & Unwin.
- Beran, Jaromir (1979) Plebiscit in razmejitv v Benečiji: (1988 in 1867). V: *Zgodovinski časopis* 33(2), 283-297.
- Bogatec, Norina in Milan Bufon (1996) *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: vrtci in osnovne šole*. Trst: SLORI.
- Bogatec, Norina in Milan Bufon (1999) *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: nižje srednje in višje srednje šole*. Trst: SLORI.
- Bourhis, Richard Y. (1979) *Language in Ethnic Interaction: A social psychological approach*. V: Giles, Howard in Bernard Saint-Jacques (ur.) *Language in Ethnic Interactions*. Oxford: Pergamon Press.
- Brezigar, Bojan (2002) *Slovene minority in Italy through the Monitoring Process of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. *Razprave in gradivo št. 41*, 8-32.
- Brezigar, Sara (2001) *Tehnike promocije manjšinskih jezikov: primer valižanščine (diplomsko delo)*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Clavara, Ferruccio in Riccardo Ruttar (1991) *La comunità senza nome*. Čedad: Združenje slovenskih emigrantov Furlanije - Julijske krajine.
- Cooper, Robert L. (1989) *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David (2000) *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čermelj, Lavo (1965) *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Davies, John (1994) *A History of Wales*. London (England): Penguin Books.

- Devetak, Silvo (1982) Uvodna razmišljanja o položaju slovenske narodne skupnosti v Italiji. Razprave in gradivo št. 15, 11-20.
- Dolhar, Erik (2002) Boj za slovenstvo Kanalske doline. Od TIGR-a do volitev 1946. Trst: Zveza slovenskih društev Slovenije.
- Fishman, Joshua A. (1991) Reversing Language Shift: theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- Fishman, Joshua A. ur. (2001) Can Threatened Languages be Saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective. Clevedon, Buffalo: Multilingual Matters Ltd.
- Fonda, Pavel (1987) Premišljanje o narodu. Naši razgledi 87(6), 159-160.
- Fonda, Pavel (1987a) Psihični procesi in narodnostna identifikacija. V: Ednina, dvojina, večina, 68-111. Trst: ZTT.
- Fonda, Pavel (1988) L'allucinazione negativa ovvero il vissuto del pericolo. V: Trieste così com'è, 97-113. Trst: Dedolibri.
- Fonda, Pavel (1988a) L'immagine socio-culturale della città di Trieste in una letteratura psicoanalitica. V: Presenza e contributo della cultura slovena a Trieste, 63-77. Trieste: IRRSAE F-VG.
- Gardner, R.C. in W. E. Lambert (1972) Attitudes and Motivation in Second Language. Rowley: Newbury House.
- Giles, H. in P. Johnson (1981) The Role of Language in Intergroups Relations. V: Turner, J.C. in Howard Giles (ur.) Intergroup Behaviour. Oxford: Blackwell.
- Giles, H. in P.M. Smith (1979) Accomodation Theory: Optimal Level of Convergence. V: Giles, Howard in R. N. St. Clair (ur.) Language: Social Psychological Perspectives. Oxford: Blackwell.
- Giles, Howard in J. Byrne (1982) An Intergroup approach to second language Acquisition. Journal of multilingual and multicultural development 3(3), 17-40.
- Giles, Howard, Richard Y. Bourhis in D. M. Taylor (1977) Towards a Theory of language and Ethnic Group relations. V: Giles, Howard (ur.) Language, Ethnicity and Intergroup Relations. London, New York, San Francisco: Academic Press.

- Grin, François in François Vaillancourt (1999) The cost-effectiveness evaluation of minority language policies: Case studies on Wales, Ireland and the Basque Country. Flensburg: European Centre for Minority Issues.
- Gumperz, John J. (1982) Discourse strategies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gurr, Ted R. (1993) Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts.
- Heraud, Guy (1966) Popoli e lingue d' Europa. Milano: Ferro.
- Hobsbawn, Eric J. (1990) Nations and Nationalism since 1789: Programme, Mith, Reality. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horowitz, Donald L. (2000, 1985) Ethnic Groups in Conflict. Berkeley, Los Angeles, London: University California Press.
- Jurić - Pahor, Marija (2000) Narod, identiteta, spol. Trst: ZTT.
- Južnič, Stane (1973) Politična kultura. Maribor: Obzorja.
- Južnič, Stane (1983) Lingvistična antropologija. Ljubljana: Univerzum.
- Južnič, Stane (1993) Identiteta. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kaučič - Baša, Majda (1992/93) Kdaj govorijo Slovenci slovensko: izbira jezika pri poslovnem sporazumevanju med dvojezičnimi Slovenci na Tržaškem. Jezik in slovstvo 38(6), 221-226.
- Kaučič - Baša, Majda (1993) Jezik okolja in jezik šole: jezikovna politika pri Slovencih v Italiji. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje, Inštitut za družbene vede.
- Komac, Miran (1987) Slovenska narodnostna manjšina v Italiji (o multidisciplinarnem proučevanju narodnostnih manjšin). Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Komac, Miran (1993) Questi Slavi bisogna eliminarli: usoda Beneške Slovenije? Razprave in gradivo št. 28, 124-136.
- Komac, Miran in Peter Beltram (1982) Slovenci v videmski pokrajini. I. del. Vestnik koroških partizanov 16(3), 35-45.
- Komac, Miran in Peter Beltram (1982a) Slovenci v videmski pokrajini. II. del. Vestnik koroških partizanov 16(4), 24-39.

- Komac, Miran in Dejan Zagorac (2002) Varstvo manjšin: uvodna pojasnila in dokumenti. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja in Društvo Amnesty International Slovenije.
- Komac, Miran ur. (1982) Gradivo-dokumenti-documents. V: Razprave in gradivo št. 15, 261-325.
- Lévi-Strauss, Claude (1974) Strukturalna antropologija. Zagreb: Stvarnost.
- Nečak - Lük, Albina (1982) Funkcija jezika na narodnostno mešanih območjih glede na predložene rešitve za Slovence v Italiji. Razprave in gradivo št. 15, 171-178.
- Nečak - Lük, Albina (1985) Perspektive razvoja dvojezičnosti na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji. V: Dular, Janez (ur.) XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Nečak - Lük, Albina (1995) Dvojezičnost ni dvojna enojezičnost. Uporabno jezikoslovje št. 4, 8-32.
- Nečak - Lük, Albina (1995a) Uvodna beseda. Uporabno jezikoslovje št. 4, 5-7.
- Nettle, Daniel in Suzanne Romaine (2000) Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages. Oxford: Oxford University Press.
- Pahor, Milan (1984) Pregled boja Slovencev v Italiji za narodne pravice po drugi svetovni vojni. V: Razprave in gradivo št. 17, 171-176.
- Pahor, Milan (2002) Slovenci in Hrvati v Trstu. V: Jadranski koledar dvatisočtri, str. 138-178. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Pahor, Sergij, Saša Martelanc in Marij Maver, ur. (2001) Draga 2000: na prehodu v novo tisočletje. Trst: Društvo slovenskih izobražencev.
- Paulston, C.B., P.C. Chen in M.C. Connerty (1993) Language Regensis: A Conceptual Overview of Language Revival, Revitalisation and Reversal. Journal of Multilingual and Multicultural Development 14(4), 275-286.
- Pertot, Suzana (1991) Tostran meje /Al di qua del confine. Trst: IRRSAE FJK.
- Petricig, Paolo (1988) Per un pugno di terra slava. Trst: Editoriale stampa triestina.
- Petrič, Ernest (1977) Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin. Maribor: Obzorja.

- Pogorelec, Breda (1990) Sociolingvistični problemi slovenske etnične skupnosti v Italiji. V: *Aspetti metodologici e teoretici nello studio del plurilinguismo dell' Alpe Adria*, Tricesimo.
- Pogorelec, Breda (1995) Slovenski knjižni jezik: jezikovno načrtovanje in jezikovna politika v preteklosti. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pogorelec, Breda ur. (1983) Slovenščina v javnosti. Posvetovanje o slovenskem jeziku – Portorož 14. - 15. maj 1979. Ljubljana: RKSZDL Slovenije in Slavistično društvo Slovenije.
- Purini, Pietro (1998) Raznarodovanje slovenske manjšine v Trstu. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 38(1-2), 23-42.
- Race, Boris (1982) Pomen zaščitne zakonodaje za razvoj slovenske narodnostne skupnosti. *Razprave in gradivo št. 15*, 21-28.
- Ruttar, Riccardo (1999) Beneški maturanti. Čedad: Slovenski raziskovalni inštitut, Združenje Don Evgen Blankin.
- Schumann, John H. (1986) Research on the Acculturation model for second language acquisition. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 7(5), 379-392.
- Skubic, Mitja (1997) Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Skutnabb – Kangas, Tove (1981) *Bilingualism or not: the Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Skutnabb - Kangas, Tove (2000) *Linguistic Genocide in Education – Or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Slamič, Pavel in Sonja Kurinčič - Mikuž (1993) Pravni položaj slovenske narodne manjšine v Italiji 1981- 1993. V: *Razprave in gradivo št. 28*, 180-202.
- Spolsky, Bernard (1990) *Conditions for Second Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Stavenhagen, Rodolfo (1995) Children and Families of Minority Groups. V: Basurto, Paolo (ur.) *Children of Minorities: deprivation and discrimination*, 19-28. Florence: International Child Development Centre.
- Strajn, Pavel (1984) Družbeni razvoj območja dežele Furlanije-Julijske krajine, kjer živijo Slovenci, v luči povojnih popisov. V: *Razprave in gradivo št. 17*, 149-153.

- Strajn, Pavel (1992) *The Submerged Community: An A to Ž of the Slovenes in Italy*. Trst: Editoriale Stampa Triestina.
- Strajn, Pavel (1999) *Slovensko prebivalstvo Furlanije - Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. Trst: SLORI.
- Sussi, Emidij (1991/92) *Matrimoni misti e identità etnica*. V: *Sociologia urbana e rurale* št. 36/37, 197-211.
- Sussi, Emidij (1994) *Narodnostna identiteta in pripadnost*. V: Štrukelj, Inka in Emidij Sussi (ur.) *Narodne manjšine danes in jutri*. Trst: SLORI.
- Škiljan, Dubravko (1988) *Jezična politika*. Zagreb: Itró Naprijed.
- Škof, Katja (1999) *Katalonci in ohranjanje njihove identitete*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Štrukelj, Inka (1995) *Modeli in teorije usvajanja J2*. *Uporabno jezikoslovje* št. 4, 32-59.
- Štrukelj, Inka in Sussi, Emidij (1983) *Motivacije in stališča do učenja in rabe J1 in J2 pri slovenski srednješolski mladini v Italiji*. Ljubljana: ISU.
- Šumi, Irena (2000) *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Šumi, Irena in Salvatore Venosi (1995) *Govoriti slovensko v Kanalski dolini: slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes*. Trst: Krožek za družbena vprašanje Virgil Šček.
- Tajfel, Henry (1978) *Social Categorization, Social Identity and Social Comparison*. V: Tajfel, Henry (ur.) *Differentiation between Social Groups*. London: Academic Press.
- Troha, Nevenka (2001) *Položaj Slovencev v zamejstvu ob začetku druge svetovne vojne v Jugoslaviji*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 41(2), 225-236.
- Troha, Nevenka (2003) *Slovenska manjšina v Italiji in italijanska v Jugoslaviji med letoma 1945 in 1990: primerjava položaja*. V: *Acta historiae* 11(2), 151-180.
- Williams, Colin H. ur. (2000): *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales*. University of Wales Press: Cardiff.
- Williams, Glyn (1992) *Sociolinguistics: A Sociological Critique*. London: Routledge.

- Žagar, Mitja (1993) A contribution to an »Ethnic glossary«. V: Razprave in gradivo št. 28, 155-169.

Prispevki na konferencah, raziskovalna poročila, predavanja in pogovori

- (1998) General Plan for Promoting Basque Language Use, odobren 24. junija 1998 na Skupščini svetovalnega telesa za baskovski jezik. Bilbao: Departamento de Cultura, Gobierno Vasco.
- Baker, Colin (2001a) Language Marketing. Paper presented at the International Conference of Marketing Minority Language in Portmeiron, 25. 6. 2001.
- Bolčina, Daša, Maja Mezgec, Zaira Vidali, Ana Wahrenfennig (2003) Programska konferenca SKGZ-SSO: Mladi dobro poznajo slovensko zamejsko stvarnost, se vanjo aktivno vključujejo, vendar so kritični do ločevanja v manjšini. Primorski dnevnik, 9. 11.2003: 20-21.
- Kühn, Jørgen (1997) The "Schleswig Model". Speech Manuscript. Hojskolen Oestersoen, Aabenraa, 9. 7. 1997.
- Pogovor z Norino Bogatec (2004a), raziskovalko na Slovenskem raziskovalnem inštitutu, v Trstu, 17.3. 2004 na sedežu Slovenskega raziskovalnega inštituta.
- Predavanje dr. Jorgena Kuhla, direktorja Muzeja v Danevirke, na Hojskolen Oestersoen v Aabenraa na Danskem, 9. 7. 1997.
- Roter, Petra (2004) O pojmovanju manjšin (Prispevek je pripravljen v Okviru Ciljnega raziskovalnega projekta »Percepcije slovenske integracijske politike« (V5-0780-02)). Ljubljana: Center za mednarodne odnose pri Fakulteti za družbene vede.
- Williams, Rhodri (1998) Welsh and the Mass Media. Speech Manuscript. European Conference on Community Language Planning, Cardiff, 2-5 June 1998.

Dokumenti

- Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih – European Charter for Regional or Minority Languages, sprejel jo je Odbor ministrov Sveta Evrope 25. junija 1992, za podpis je bila odprta 5. novembra 1992, v veljavi je od 1. marca 1998, ETS No. 148.
- Mirovna pogodba, sklenjena v Parizu 10. februarja 1947 med zavezniškimi silami na eni in Italijo na drugi strani. Međunarodni ugovori Federativne narodne republike Jugoslavije, izdanje ministarstva inostranih poslova, 1947, št. 4.
- Okvirna konvencija o varstvu narodnih manjšin – Framework Convention for the Protection of National Minorities, sprejel jo je Odbor ministrov Sveta Evrope 10. novembra 1994, za podpis je bila odprta 1. februarja 1995, v veljavi je od 1. februarja 1998, ETS No. 157.
- Pogodba med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo, podpisana v Osimu (Ancona) 10. novembra 1975. Uradni list SFRJ, Mednarodne pogodbe, Beograd, 1977, št. 1, 2-6.
- Priloga II Memoranduma o soglasju med vladami Italije, Združene kraljevine, Združenih držav in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju, memorandum je bil podpisan v Londonu, 5. oktobra 1954. Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori, Beograd, 1954, št. 6, 7-9.
- Ustava Republike Italije, objavljena v Uradnem listu št. 298, posebna izdaja, z dne 27. decembra 1947; objavljena v Uradnem listu št. 2, z dne 3. januarja 1948.
- Zakon šte. 38, z dne 23. februarja 2001 »Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini«, objavljen v Uradnem listu št. 56, z dne 8. marca 2001. V: (2001) Zaščita: Slovenci v Italiji. Trst: Zadruga Primorski dnevnik.
- Zakon šte. 482, z dne 15. decembra 1999 »Zakonska določila v zvezi z zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin«, objavljen v Uradnem listu št. 297, z dne 20. decembra 1999. Tudi v: (2001) Zaščita: Slovenci v Italiji. Trst: Zadruga Primorski dnevnik.

Prispevki z medmrežja

- Bogatec, Norina (2004) Slovene in Education in Italy. V: Mercator Education, Regional Dossiers. Dostopno na medmrežju: http://www1.fa.knaw.nl/mercator/regionale_dossiers/regional_dossier_slovene_in_italy.htm (15.1. 2004).
- Programska konferenca SKGZ-SSO: Razvoj ne sme predrugačiti bistva slovenske šole in jo zato osiromašiti. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaGO/06solstvo.html> (17.1.2004).
- Programska konferenca SKGZ-SSO: Sklepni dokument programske konference. Dostopno na: <http://www.primorski.it/programskaDOC.html> (17.1.2004).
- Programska konferenca SKGZ-SSO: Treba je oblikovati omizje, kjer se bodo vsi dejavniki dogovarjali. Dostopno na medmrežju: <http://www.primorski.it/programskaGO/05gospo.html> (17.1.2004).

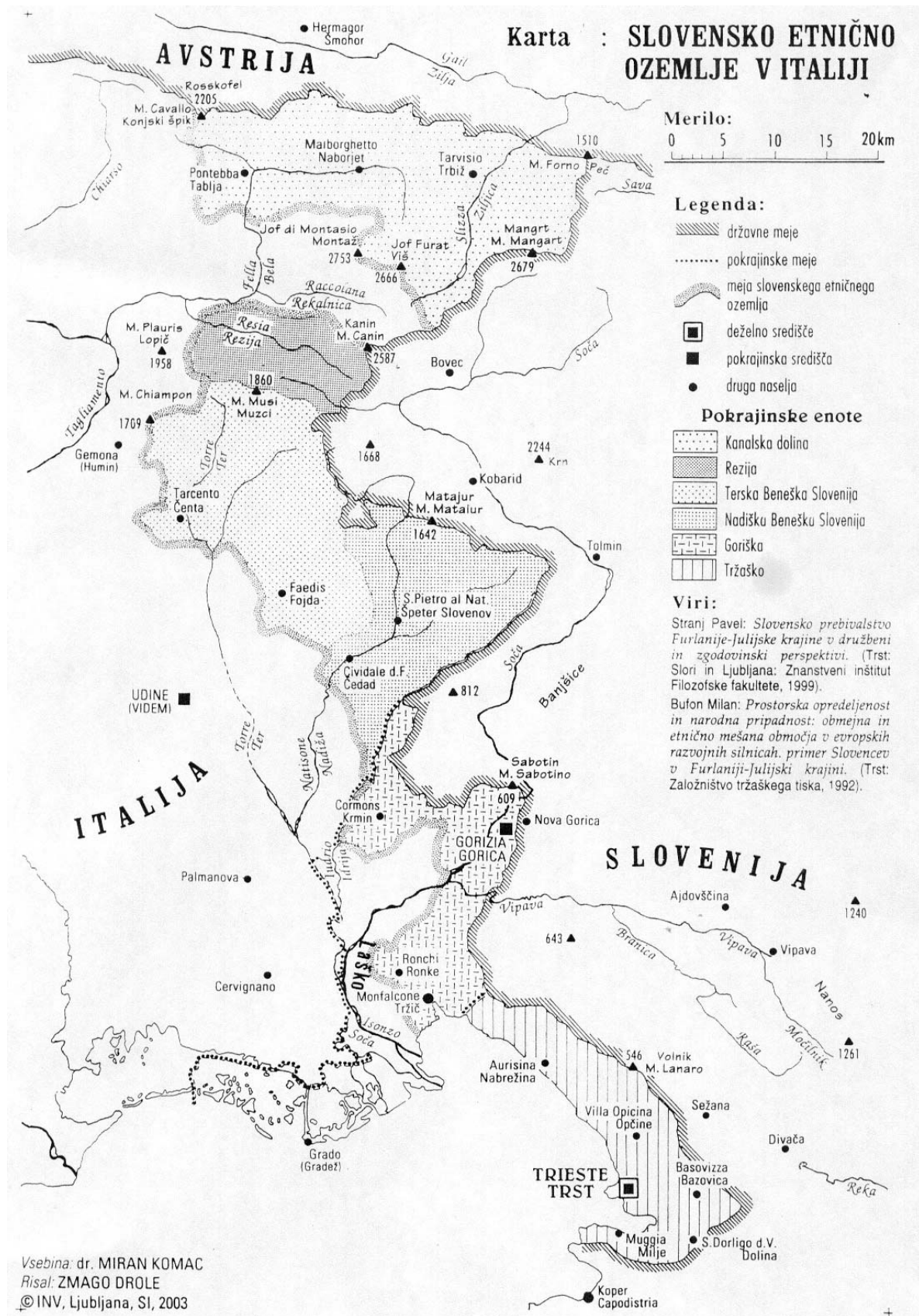
Članki v tiskanih občilih

- (1994) Tudi v civilnem sodnem postopku dovoljena raba slovenskega jezika: sodstvo - zelo pomembna razsodba tržaškega civilnega sodišča: sklep je sad prizadevanj odvetnikov Andreja in Bogdana Berdona. Primorski dnevnik, 18. 5.1994: 4.
- (1998) Welsh medium pupils do best at everything. The Western Mail, National Newspaper of Wales, 3. 6.1998: 1.
- (2002) Primorski pes je tokat ugriznil ... preštrevaje zamejcev. Anketa med mladimi. Primorski dnevnik, 15. 11. 2002: 16.

Zgibanke

- Try your Welsh Somewhere New, pripravil in izdal Welsh Language Board: Cardiff.
- Welsh Language Services, pripravil in izdal Welsh Language Board: Cardiff.

Priloga A: Slovensko etnično ozemlje v Italiji

Priloga B: Delež Slovencev v Italiji

